

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VI. évfolyam
1996/1.

A TARTALOMBÓL

A társaság nyilvános fóruma:
a NATO-hoz való csatlakozásról

Közép-európai alternatíva

A haderőreform szociológiai aspektusai

A jövő század hadseregének képe

Honvédség és a környezetvédelem

A betegek és sebesültek légi szállítása

A vezetőképzés a hadsereg jövőjének
záloga

A parancsnoki állomány képzését
motiváló tényezők

A katasztrófapszichológia helyzete és
feladatai

A tanulmányok szerzői

- Dr. Ács Tibor* nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Dr. Bognár Károly* nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora
- Dr. Borus József*
a történettudomány kandidátusa
- Dr. Gergely Attila* nyá. r. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Grósz Andor* orvos alezredes,
az orvostudomány kandidátusa,
- Gosztonyi Péter* tart. ezredes,
a berni Hadtörténelmi Levéltár
igazgatója
- Dr. Harsányi László* nyá. orvos ezredes
- Nagy Miklós* százados,
aspiráns
- Dr. Pozsgai Attila* orvos ezredes
- Reményi Gyula* nyá. altábornagy
- Dr. Siposné dr. Kecskeméthy Klára* őrnagy,
a földrajztudomány kandidátusa
- Dr. Seebauer Imre* nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Szabó János* ezredes,
a hadtudomány doktora,
a szociológiai tudomány kandidátusa
- Dr. Szabó József* nyá. vezérőrnagy,
a hadtudomány doktora
- Szilágyi Krisztina*
szakokleveles külügyi szakértő
- Dr. Szombati Gyula* orvos alezredes
- Dr. Turcsányi Károly* ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Vámosi Zoltán* nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Várhegyi István* nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
- Dr. Vass É. Zsuzsanna* orvos őrnagy
- Dr. univ. Zelei Gábor* pv. alezredes
- Zimits Rezső* nyá. alezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
DR. CZÉKUS JÁNOS,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
dr. Barna Géza,
dr. Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
dr. Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
dr. Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot gondozta,
szedte és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VI. évfolyam

1. szám

1996. március

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

- Zimits Rezső Fórum a NATO-hoz való csatlakozásról 3
Szilágyi Krisztina Közép-európai alternatíva 14

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

- Szabó János A haderőreform néhány szociológiai aspektusa . . . 27
Vámosi Zoltán–Várhegyi István
A jövő század hadseregének képe
a társadalmi-gazdasági fejlődés tükrében 36
Turcsányi Károly A honvédség és a környezetvédelem
összefüggésének néhány aktuális kérdése 48
Szombati Gyula–Pozsgai Attila–Grósz Andor
Betegek és sebesültek légi szállítása 54

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

- Seebauer Imre–Szabó József
Vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga 61
Bognár Károly A parancsnoki állomány képzését
motiváló néhány fontosabb tényező 73

RENDVÉDELEM

Zellei Gábor	A katasztrófapszichológia helyzete és időszerű feladatai hazánkban	81
Gergely Attila	A terrorizmus bővülő eszköztára	90

FÓRUM

Ács Tibor	Mészáros Lázár az első hadügyminiszter	95
Reményi Gyula	Döntés csak a nemzeti érdek prioritása alapján szülessen!	100
Még egyszer a Berlin ostroma és az európai háború vége című cikkről	Gosztonyi Péter: Válasz egy kritikus megjegyzéseire	105
	Borus József: Vitatkozunk – és tartsuk tiszteltben a tényeket!	108
Harsányi László–Vass É. Zsuzsanna	A sorállomány fogazatának állapotáról az egészségügyi reform tükrében	110
Nagy Miklós–Siposné dr. Kecskeméthy Klára	Könyv egy nagyhatalomról	117

TÁRSASÁGI ÉLET

Az elnökség legutóbbi üléséről	120
A társaság központi pályázatairól	120
Az MHTT kapcsolódási lehetőségei az Internethálózatba	121
A HADTUDOMÁNY 1995. évi számainak összesített tartalomjegyzéke . . .	124

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bíraltatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Fórum a NATO-hoz való csatlakozásról

A Magyar Hadtudományi Társaság 1996. február 10-én nyilvános fórumot tartott a NATO-hoz való csatlakozásunkat helyeslő és ellenző nézetek ütköztetésére. Mivel a társadalom megosztott ebben a kérdésben, a társaság elnöksége szükségesnek tartja a hasonló fórumok rendezését, hogy minél több érveléssel szolgáljon a téma iránt érdeklődők részére. Az eltérő nézeteket vallók érveit a téma reprezentáns szakértői képviselték. A hallgatók soraiban főleg a kutatók, szakértők, a sajtó képviselői és más érdeklődők, köztiük társaságunk több tagja vett részt.

A vitapartnerek közül a csatlakozás mellett dr. Balogh András történész, külpolitikai szakértő, a Magyar Külügyi Intézet főigazgatója és dr. Matus János, a Magyar Külügyi Intézet és a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet volt kutatója, a HM Nemzetközi Elemző és Tervező Iroda vezetője érvelt. A csatlakozást ellenző szakértőket dr. Bányász Rezső történész, nyugalmazott nagykövet és dr. Krausz Tamás politológus, történész, egyetemi tanár, a Politikatudományi Intézet és az ELTE munkatársa képviselte. A vitát dr. Szabó József c. egyetemi tanár, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke vezette.

A vitapartnerek álláspontjának indokolása

Matus János

Bevezetésként elmondta, hogy a véleménye köztisztviselőként teljes mértékben meggyezik a hivatalos kormányállásponttal. Érveit négy kérdés köré csoportosította.

1. *A múlt hagyományainak megőrzése és a modernizáció követelményei.* A most meghozott és a meghozandó döntések hosszú időre meghatározzák az ország és a nemzet sorsát. Ilyen nagy jelentőségű változások idején mindig felmerül a kérdés: mit őrizünk meg hagyományainkból, és mit áldozunk fel a modernizáció érdekében. A nemzetközi szervezetekhez csatlakozás – mivel az a nemzeti szuverenitást valamilyen mértékben korlátozza – felveti a gondolatot, hogy a nemzeti értékek mely részéről kell lemondani a várható előnyökért; mekkora lesz a mozgástér és az önálló döntéshozatal szabadsága. Erre csak akkor lehet válaszolni, ha megvizsgáljuk: milyen szervezetekhez közeledünk, milyen nemzetközi összefüggések és érdekek mentén, és milyen várható haszon érdekében akarunk csatlakozni.

2. *Mennyiben szolgálják az integrációs intézményrendszerek a biztonságot?* Amikor Magyarország kinyilvánította, hogy csatlakozni kíván az európai intézményekhez, már sejteni lehetett – de azóta egyértelműen be is bizonyosodott –, hogy a gazdasági, a biztonsági és a védelmi együttműködés mind szorosabbá váló egységes csomag lesz. Ezek külön szálakon indultak el, de az elmúlt évek során egyre szorosabbá váltak. Jól követhető ez az Európai Unió (EU) sorsának alakulásában, amely gazdasági együttműkö-

déssel kezdődött, később kibővült a külpolitikai együttműködéssel, és a maastrichti szerződés után tervek vannak arra, hogy védelmi együttműködésé is átalakul. Aki vállalja az EU-tagságot, az nem vetheti el a bekapcsolódást a védelmi együttműködésbe. Jelenleg még vita tárgya, hogy mit jelent a védelmi együttműködés az EU vagy a NATO dimenziójában. A nyugatiak még azt sem döntötték el, hogy a Nyugat-európai Unió (NYEU) valójában a NATO-nak az európai pillére, vagy az EU védelmi szervezete.

3. *A regionális biztonság.* Magyarország környezetében három, több nemzetiségű állam bomlott szét, és a miénk az egyetlen olyan ország a térségben, amelynek mindhárom országgal közös határszakasza van. Ezek: Jugoszlávia, a Szovjetunió és Csehszlovákia. Szerencsére a csehszlovák szétválás békés folyamat volt, de a másik kettő erőszakosan történt. Az erőszak alkalmazása során kialakuló konfliktushelyzetek olyan megoldást igényelnek, amely igénybe veszi a katonai erő, továbbá a diplomáciai és a politikai eszközök alkalmazását. Hagyományos értelemben vett háborúval és katonai gondolkodással az ilyen típusú válságokat nem lehet kezelni. A katonai erő, a politikai nyomás és a diplomáciai eszközök alkalmazására kiváló példa a boszniai válságnak a daytoni megállapodás utáni kezelése. Magyarországnak arra kell felkészülni, hogy a jövőben kirobbanó válságokat nemzetközi együttműködésben, a katonai és a diplomáciai eszközök alkalmazásával tudja megoldani. Erre saját eszközeink elégtelenek, és a semlegesség sem biztosítana előnyösebb helyzetet. Ezért részt kell vennünk a nemzetközi biztonsági és katonai együttműködésben.

4. *Egy nemzetközi védelmi és biztonságpolitikai integráció segíthet a magyar védelmi szervezet modernizálásban.* Eddig még nem sikerült eléggé tisztázni, hogy milyen katonai hagyományok érvényesüljenek Magyarországon. Történelmileg két katonai szervezési iskola létezett. Az egyik a porosz–német típusú, amely nagymértékben hatott a szovjet iskolára is (lényegében ezt követte). A másik az angolszász rendszer. A kettő között az alapvető különbség, hogy amíg a porosz–német iskola exkluzív katonai szervezetet hozott létre, viszonylag zárt vezérkari rendszerrel, a katonákat igyekezett a társadalom többi rétegétől elkülöníteni, és a civileket nem nagyon engedte beleszólni a katonai ügyekbe, addig az angolszász iskola nem hozott létre ilyeneket, abban nagyobb az átjárás a civilek és a katonák között, a vezérkarokba bejutott katonák rövidebb ideig – 3–4 évig – maradtak ott. A civileknek nagyobb beleszólása van a védelmi ügyekbe. Amikor arról beszélünk, hogy modernizálás és hagyományörzés, akkor el kell döntení, hogy melyek a nem haladó hagyományok, amelyekhez nem szabad ragaszkodni.

Ezt a kérdést nemcsak a NATO-tagsággal kapcsolatban kellene felvetni, hanem a demokratikus politikai rendszerrel összefüggésben is. A NATO-csatlakozás segítene bennünket az angolszász tapasztalatok átvételében, a demokratikus rendszer követelményeinek megfelelő modernizálásban.

Bányász Rezső

Vitaindító előadásában hangsúlyozta: hosszabb ideje annak a meggyőződésnek a képviselője, hogy Magyarországnak sem a NATO-hoz sem egyéb katonai szövetséghez nem szabad csatlakozni, hanem semlegesnek kell lennie. Erről 1995. január elején jelent meg a Népszabadságban az első nagyobb cikke, amit valamiféle vita is követett. Véleményét több mint három évtizedes diplomáciai tapasztalataira alapozta, amit Svédországban, Angliában, Írországban, az Egyesült Államokban és Kanadában szerzett, így jól ismeri ezen országok politikai döntéseinek belső indítékait is.

Matus Jánoshoz csatlakozva ő is a magyar történelmi tapasztalatokból indult ki. Évszázadunkban – de korábban is – Magyarországra vagy a németiség irányából vagy keleti irányból nehezedett olyan nyomás, amelynek hatására kénytelen volt egyik vagy másik tömbhöz csatlakozni. Jelenleg még megvan a történelmi lehetőség arra, hogy ne kelljen csatlakozni egy tömbhöz sem. Nyugat-Európát még jó ideig elfoglalja saját belső megszervezése, nem nagyon siettetik csatlakozásunkat. A csatlakozás főleg a magyar politikai elit szándéka. A másik oldalon a jelenlegi Oroszország és környezete – akárhogyan dőlnek el a hatalmi kérdések – egy-két évtizedig még saját belső problémáival lesz elfoglalva, nem gondolhat külső terjeszkedésre.

Magyarország alapvető érdeke jelenleg az, hogy megtermelt áruinkat el tudjuk adni külföldön. Nekünk elsősorban mezőgazdasági termékeink vannak fölös mennyiségben, és ezekre az EU nem vevő. Vannak továbbá olyan ipari termékeink, amelyeket a keleti piacokon lehetne jól eladni, ha nem ment volna végbe tudatos piacleépítés. Figyelembe kell venni azt is – amit helyesen lát a kormány és a modernizációs programban meg is jelenik –, hogy Magyarországnak kitűnő centrális fekvése miatt kedvező lehetőségei vannak a piacleépítésre; a térség pénzügyi, gazdasági, tőzsdei és kereskedelmi központja lehet. Olyan politika folytatása, ami megnehezítené a Kelettel való kapcsolatépítést, ezeket a lehetőségeket és célokat megghiúsítaná. Erre utaló jel többek között, hogy Primakov, a jelenlegi orosz külügyminiszter a múlt év októberében – akkor még mint Jelcin elnök tanácsadója – a miniszterelnök, a külügyminiszter és a honvédelmi miniszter urakkal folytatott tárgyalásain fölvetette: pontosan kellene értelmeznünk az orosz véleményeket. Utalt arra: Jelcin elnök miniszterelnökünknek világosan kifejtette, hogy Magyarország szabad, független és szuverén ország, oda csatlakozik, ahová akar. Ha a NATO-ba akar belépni, természetesen oda is beléphet. Ennek azonban következményei lehetnek, mivel Oroszország is szuverén ország. Amikor rákérdeztek, hogy mit ért ezen, azt válaszolta, hogy önk arról beszélnek, hogy Magyarország milyen fontos tranzitország, de nem veszik figyelembe, hogy a vonatokat a határ túlsó oldalán meg lehet állítani. Primakov azóta külügyminiszter lett. A fentiekből és más hasonló megnyilatkozásokból arra következtethetünk, hogy talán a semlegesség segítené elő leginkább céljaink elérését.

Balogh András

Magyarország lehetséges politikai lépéseit a nemzetközi környezet elemzéséből levont következtetések határozhatják meg, mivel gazdaságilag, politikailag és stratégiaileg függő helyzetben van. Mozgástere meghatározásának nagyon pontos, a változásokat állandóan követő elemzésekre kell épülnie. A környezetünkben levő válsághelyzetből kell kiindulni. Ezen a téren az elmúlt hetekben és hónapokban új tényezők jelentek meg.

1. *Az orosz faktor jelentősége.* Oroszország nélkül sem nemzetközi, sem európai biztonsági rendszer nem képzelhető el. A kérdés az: hogyan kapcsolható be a biztonsági rendszerbe. Az a felfogás megalapozatlan, hogy nélküle is kialakítható valamilyen hatékony biztonsági rendszer. Két szélsőséges lehetőség nyílhat Oroszország számára. Az egyik valamiféle fundamentalista, diktatorikus tekintélyuralmi rendszer kialakulása, ami végbe-mehet a pravoszláv valláshoz való kapcsolódás vagy a nacionalizmus, esetleg valamiféle régebbi – cári vagy sztálini – hagyományok talaján. Ilyen változás a Duna menti államok számára új helyzetet teremtene, hiszen egy nagyhatalomnak csak nagyhatalmi reflexei lehetnek. A kérdés az, hogy egy ilyen változás számunkra elfogadható, kedvező vagy ve-

szélyes lenne-e. A Nagy Péter utáni külpolitika orientációját elemezve: egy rövid időszaktól eltekintve Lengyelországon kívül nem volt orosz jelenlét, ellenben mindig voltak olyan aspirációk, amik miatt a közép-európai nemzeteknek óvatosságot kellett tanúsítaniuk. A távolságtartás csak olyan körülmények között volt sikeres, amikor e nemzetek valamely nagyobb birodalmi egység részei voltak. Mi a Habsburg-birodalomra vagy az Osztrák–Magyar Monarchiára támaszkodhattunk. Jelenleg ilyen birodalmi egység nincsen. Ha ez az irányzat kerülne előtérbe, a gyenge, egymással rivalizáló kis közép-európai államok szuverenitását veszélyeztető orosz politika alakulhatna ki.

Egy másik lehetséges opció az összeomlás folytatódása, ami a dezintegráció esetleges felerősödésével, a kaotikus viszonyok kialakulásával járna. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy aki Moszkvában vezető pozíciót tölt be, az a világ második legnagyobb nukleáris potenciáljával rendelkezik, akkor azt kell mondanunk: az anarchikus irányú fejlődés valószínűleg még veszélyesebb lenne, mint a diktatorikus irányú. Kiszámíthatatlan következményekkel járna. Aktivizálhatja a terrorizmust, a nemkívánatos népessémozgást, egyes apróbb levált részek agresszív magatartását, ilyen értelemben tehát ez is veszélyt jelent. Egyik irányzat térnyerése sem zárható ki, Keleten tehát hosszú távon potenciális veszélyforrást kell látnunk.

2. Az *euroatlanti biztonsági és védelmi rendszer sorsának alakulása*. Sokszor elkövetjük azt a hibát, hogy a jelenlegi állapotot vetítjük ki a következő évekre, és úgy érezzük: a jelenlegi magyar külpolitika meghatározásában a mai szituációk pontos felmérése elegendő támpontot jelent. Ez nagy hiba! A NATO jövőjének prognosztizálásakor több figyelmet kell fordítani Franciaország NATO-hoz való viszonyának áttekintésére. A NATO katonai szervezetébe való visszatérését sokan úgy értékelik, hogy a de gauleista nacionalista vagy a kommunista–szocialista elképzeléseket egy atlantista vonal váltja fel. Nem erről van szó! Sokkal inkább arról, hogy a NATO-n belüli jelentős szerepvállalást hatékonyabbnak ítélik meg, mint a kívülről történő befolyásolást. A párizsi döntés az amerikai dominancia csökkenéséhez, Európa növekvő befolyásához, vagyis a többpólusú NATO-hoz való visszatéréshez vezethet.

A másik fontos tendencia, hogy erősödnek a különböző nemzeti törekvések az integrációban. A magyarországi ellenzők legnagyobb tévedése az, amikor azt állítják, hogy az európai integrációs szervezetek nemzetek fölöttiek, melyek a nemzeti szuverenitást semmibe veszik. Azok is tévednek, akik a nemzeti érdekek alárendelését szükségesnek tartják, és azok is, akik ezen érdekeket elavultaknak és szükségtelennek ítélik. Nyugat-Európában nem a nemzetek elsorvasztása, hanem egyfajta renacionalizálás megy végbe, ami a NATO-struktúrában is megnyilvánul. Egy olyan NATO alakulhat ki, amelyben a politikai elemek fontossága növekszik, és a nemzeti döntéshozó központok felértékelődnek. A nemzeti szuverenitás védelmének és a nemzeti érdekek érvényesítésének az integráción belül nagyobb lehetőségei vannak, mint ha kívül maradnánk. A döntéshozó mechanizmus ugyanis úgy változik, hogy a kisebb országok nagyobb beleszólását erősíti a világpolitika alakulásába. Ilyen részvételre és beleszólásra egy semlegességet valló, szervezeten kívüli kis országnak nem lenne lehetősége.

3. Az *Egyesült Államok európai jelenléte* sokkal erőteljesebbnek és tartósabbnak bizonyul, mint ahogyan azt egy-két évvel ezelőtt bárki is gondolta. Emlékeztetni szeretnék arra, hogy pár hónapja a jelenlevők közül is többen azt fejtették, hogy a republikánusok előretörésével az izolacionista típusú politika vagy pedig a kelet-ázsiai, csendes-óceáni

orientáció érvényesül. Az elmúlt hónapok egyértelműen bizonyították, hogy szó sincs az európai jelenlét csökkenéséről, inkább erősödése tapasztalható. Az IFOR erők megjelenése Magyarországon, az USA jelenléte a Balkánon, általában a boszniai szerepvállalás alapvetően megváltoztatta a viszonyokat.

Nem arról van szó tehát szó, hogy valamiféle ügyes és fondorlatos stratégiával az amerikaiakat be kell csalogatni a térségbe, mert már itt vannak, és feltehetően tartósabban itt lesznek, mint ahogyan gondoltuk! Magyarország és a régió kapcsolata tehát az amerikaiakkal és a NATO-val közvetlenné vált. A nemzetközi környezet megváltozása determinálja mozgásterünket. Arra kell koncentrálnunk, hogy az adott lehetőségeket minél jobban kihasználjuk. Érdekeink érvényesítésére és pozícióink erősítésére kell koncentrálni!

4. *Az EU-val kapcsolatos fejlemények.* A maastrichti felülvizsgálati konferencia után új helyzet áll elő. A kormányközi konferencia nem elsősorban a bővítéssel foglalkozik, hanem az EU belső mechanizmusának a reformjával. A tárgyalások megkezdésére a konferencia sikeres lezárását követően kerülhet sor. A szakértők nagy részének az a véleménye, hogy a közös európai valuta bevezetése nem lehetséges, a közös védelmi politika kialakítása csak idealista gondolat, nincs realitása azoknak a nézeteknek, melyek kétségbe vonják a nemzeti döntéshozás jelentőségét. Európának nincs saját védelmi és biztonsági szervezete, a NYEU nem tudja betölteni ezt a szerepet. Tagországaival a NATO védelmi ernyőjét használják és ez így lesz a jövőben is. A NATO európaizálódása várható – mint ahogyan erre már történt utalás. Ebben a struktúrában viszont a kisebb közép-európai országok jobban meg tudják találni a saját helyüket.

A semlegesség túlzottan leegyszerűsített elképzelés. Azok a volt EFTA-országok, amelyek most csatlakoztak az EU-hoz, azon gondolkodnak, hogy mikor lépjenek be a NATO-ba; jelenleg ennek a belpolitikai előkészítése folyik. A politikai elit és a szakértői szint Ausztriában és Finnországban gyakorlatilag döntött erről. Svédország tartósan a semlegesség mellett marad, de biztonságpolitikája az Amerika-ellenes szociáldemokrata fellépés időszakában is összehangolt volt a NATO elképzeléseivel. Ugyanez mondható Svájc esetében is. A svájci védelmi struktúra kialakítása és fenntartása olyan sok pénzbe kerül, ami egy közép-európai ország számára elképzelhetetlen.

Az igazi kérdés tehát az, hogy kezdjünk-e valamiféle elkeseredett harcot folytatni ezeréves tradícióink leküzdésére és csatlakozzunk a Kelethez, vagy pedig a ténylegesen kialakult nemzetközi erőviszonyoknak megfelelően tegyük meg azokat a lépéseket, melyek gyakorlatilag elkerülhetetlenek, és a helyzetünket is javítani tudják.

Krausz Tamás

Véleménye szerint a NATO-ba való belépés nem szakmai, hanem inkább politikai döntés kérdése. Mindkét álláspontnak számos szakértője van, és sok érv sorakoztatható fel mindkét oldalon. A kérdést úgy kellene feltenni, hogy milyen érdekeknek felel meg a belépés, és milyen előnyök várhatóak tőle.

1. Az igazi kérdés az, hogy *milyen a NATO biztonságpolitikai rendszerként.* Úgy látja, hogy a belépéssel Magyarország nem kerülne kedvezőbb biztonságpolitikai helyzetbe, mivel ez azt a bizonyos hídszerepet – melyet a magyar értelmiség az elmúlt tizenöt évben olyan nagy vehemenciával képviselt – alapjaiban aláássa. Oroszországban nincs olyan hatalmi elit – de Ukrajnában sincs –, amely a NATO keleti kibővítése mellett foglalna állást. Lehet, hogy taktikai okokból beleegyezne, de azzal nem békülne meg, megaláztatásnak

tartaná. Nincsenek arra indokok, hogy a lakossággal el lehetne hitetni, hogy a kibővítés igazságos lenne. Negyven évig azt hallottuk, hogy a NATO-nak a kommunizmust le kell győznie. A kommunizmus a maga államszocialista formájában megszűnt. A közvélemény nem értené meg, hogy akkor ma miért kell Oroszországot véglegesen elszigetelni.

2. Alapvető probléma a *renacionalizálódás, a nemzeti momentum felértékelődése*. Ennek az az oka, hogy a nemzeti gazdasági tényező – különösképpen egy olyan ország esetében, mint Magyarország – megszűnőben van. Egy sor hatalmi tényező máris nemzetközi kezekben van, nem csupán Magyarországon, hanem nálunk nagyobb és gazdaságilag erősebb országokban is. A lakosságban viszont a kedvezőtlen gazdasági hatások miatt a nemzeti érület felértékelődik, a szegénység a nacionalizmust és a rasszizmust erősíti.

3. *Mi következne abból, ha Magyarország belépne a NATO-ba?* Föladtuk az európai biztonsági rendszer gondolatát? Feladtuk azt a célt, hogy Európa politikailag és morálisan egy és oszthatatlan legyen? Végig kellene gondolni, hogy ha mi csatlakozunk, Kelet-Európa többi, kinnmaradó országa estleg ellenségeként kezd ránk nézni. Azt is végig kellene gondolni, hogy milyen lesz a nemzeti kisebbségek sorsa a kinnmaradt országokban. Sajnos, ezek az ellentmondások a belépésben benne vannak.

4. *A semlegességről.* Minden analógiát el kellene vetni, mert most teljesen új helyzet van. Magyarország katonai felvonulási területté válik és részese lesz a térségben kialakuló szituációnak. Ebben az új helyzetben Közép-Európa ütközőzónává válhat Kelet és Nyugat között. Nevetségesek azok az érvek, hogy a NATO a demokraták gyülekezőhelye. Ha Törökország is belefért a NATO-ba a maga diktatórikus rendszerével, ha a görög ezredek és Salazar fasisztoid diktatúrája is megfért benne, akkor egy ilyen szervezet nem áll a demokrácia magas fokán.

A vitapartnerek reagálása egymás érveire

Matus János

Krausz Tamás azon megjegyzésére, hogy Magyarország katonai felvonulási területté vált, érdemes feltenni a kérdést, hogy ez jobb nekünk, vagy az, ha Boszniában folytatódik a háború és jönnek a menekültek, ha folytatódik az embargó és ebből jelentős kárunk származik. Szerinte az a jobb megoldás, ami a daytoni megállapodás után kialakult. A volt Jugoszlávia példája bizonyította, hogy az egymást gyűlölő és öldöklő emberek megállításához szükség van a katonai erő alkalmazására is. Valamilyen rendet kell teremteni ahhoz, hogy az újjáépítés elkezdődhessen.

Szintén Krausz Tamás egyik megjegyzésére reagálva kifejti, hogy a jelen bizonyos jelenségeiből lehet a jövőre következtetni. Így el lehetett jutni arra a következtetésre, hogy az államok közötti totális háborúk veszélye a minimálisra csökkent. Megnőttek viszont az államokon belüli, a többségi és a kisebbségi nemzetek és népcsoportok közötti feszültségek, és ezek az erőszak alkalmazásához is elvezethetnek. Ki kell dolgozni azokat a módszereket, melyekkel kezelni lehet ezeket a konfliktusokat. A nemzetközi közösségek nem helyezkedhetnek olyan álláspontra, hogy a beavatkozás elkerülésének ürügyén közömbösek legyenek a gyilkolás iránt.

Az ENSZ túllépett azon a felfogáson, hogy az államok egymás belügyeibe nem avatkozhatnak be. A szomáliai beavatkozás azt jelezte, hogy az ENSZ a jövőben hajlandóságot mutat a beavatkozásra, ha egy országon belül összeomlik a közrend és az

államrend. A Haitiben történt beavatkozás is ebbe az irányba mutat, a boszniai fellépés szintén ennek az elvnek a megerősödését igazolja. Ha tehát katonai szempontok alapján értékeli a helyzetet, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy az ilyen konfliktusok súlyosan érinthetik érdekeinket, semlegességet tehát nem tanúsíthatunk.

Bányász Rezső és Krausz Tamás is említette, hogy az orosz politikai elit sohasem fogja elfogadni a NATO kibővítését. Az orosz politikai elit megosztott abban a kérdésben, hogy a bővítés hogyan hatna Oroszországra. Az uralkodó felfogás valóban az, hogy a keleti bővítés súlyosan veszélyeztetné az orosz érdekeket, de vannak olyan vélemények, hogy a kibővítés kedvező hatású is lehet. Ez a réteg a keletközép-európai országokat politikailag instabilnak tekinti és sok veszélyt lát az etnikai konfliktusokban. A NATO ezzel kapcsolatban egy fegyvelő mechanizmust érvényesítené, és ezzel Oroszország határai mentén csökkentené a konfliktusveszélyt. Ezek a vélemények kisebbségben vannak. Egyébként az orosz közvélemény nem a NATO-tól, hanem Oroszországtól fél, saját országuk zűrzavarától, a gazdasági nehézségektől és a politikai instabilitástól.

Bányász Rezső

Nem látja bizonyítottnak Balogh András azon véleményét, hogy az európai semleges országok a NATO irányába mozdultak volna el. Ausztriában az EU-hoz való csatlakozás után a hadügyminiszter és egy-két más funkcionárius megpróbált a NATO-val kötetlenül kijelentéseket tenni, de ezeket a közvélemény és a politikai elit nagyobb része határozottan visszautasította. Az IFOR-erők átvonulására is szigorú szabályokat állítottak fel. Svédországban és Finnországban is erős a semlegességhez való ragaszkodás.

Amióta a semlegesség kérdését felvetette, elég sokan keresték meg Szlovákiából, Csehországból és Bulgáriából is, ahol szintén elindultak a semlegességi mozgalmak. Állítólag Ukrajnában is érezhető olyan törekvés, hogy nekik szintén a semlegesség felene meg legjobban. Az ukrán nacionalizmus egy semlegességi törekvéssel párosulva akarja megakadályozni a volt Szovjetunióba való betagozódást.

Szerinte a NATO-nak az a törekvése, hogy Kelet felé tolja el fizikai határait, katonai szempontból több évtizedes visszamaradottságát mutatja. Emlékeztetett arra, hogy a 60-as és 70-es években, amikor az interkontinentális rakétákkal a szovjetek el tudták érni az Egyesült Államok területét, Amerika tehát sebezhetővé vált, még mindig ragaszkodtak a területvédelem elavult elvéhez és az ehhez szükséges óriási szárazföldi haderőhöz. Az USA-ban is vannak olyan erők, amelyek fel kívánnak lépni a túlterjeszkedési politika ellen, amiért egyszer már nagy árat fizettek.

Veszélyesnek és politikailag meg nem engedhetőnek tartja, hogy már most jelentkeznek olyan hangok, miszerint az amerikaiak addig maradnak itt, ameddig akarnak. Sőt: ha nem akarnának, akkor jó lenne itt tartani őket, amíg Magyarország betagozódik a NATO-ba.

Balogh András

Magyarország közvetítő szerepét az európai integrációs szervezetekhez való csatlakozás szerint nem csökkenti, inkább erősítheti. A keleti piacokból való kivonulásunk részben bizonyos magyar szubjektív döntések és ellenérzések, döntően azonban az orosz gazdaság összeomlásának és a magyar árualapok csökkenésének a következménye volt.

Egy megváltozott struktúrájú, a politikai elemeket hangsúlyozó, a nemzeti érdekeket és döntéseket az eddigieknél jobban figyelembe vevő és terjeszkedő NATO

ugyanúgy alapja lehet egy európai biztonsági struktúrának, mint a FÁK országaiiban megjelenő, orosz túlsúlyon alapuló keleti tömb. A két struktúra egy idejű jelenléte olyan kompromisszumokat eredményezhetne, ami az európai és a globális biztonságot egyaránt szolgálhatná. Ilyen helyzet nem a blokkokhoz való visszatérést jelentené, hanem az európai realitások tudomásulvételét.

Az európai semleges országoknak a semlegességről vallott hivatalos véleményét megismerendő, javasolja a társaság elnökének, hogy hívja meg egy alkalommal az osztrák, a svéd és a finn nagykövet urakat, akik kifejtik országaik álláspontját.

Az USA jelenlétével kapcsolatban utalt arra, hogy az elmúlt hónapokban a pusztá bejelentés ténye, majd a fizikai jelenlét megkezdődése a külföldi tőke beáramlásának egészen különleges mértékű növekedését hozta Magyarország számára, ami szakértői becslések szerint 3–4 milliárd dollárra tehető. Tudomásul kell venni, hogy a nemzetközi politikának, de főleg a katonapolitikának több évszázadon keresztül kialakult szabályai vannak. A fizikai jelenlét nagyon sokat jelent! A döntési helyzetben levő, beruházni szándékozó szempontjából az a legfontosabb érv, hogy Magyarországon az amerikai elnök meglátogatta a saját csapatait. Befektetői számára ez jelenti a legnagyobb biztonságot.

Krausz Tamás

Matus János azon megjegyzését, hogy a balkáni háború kedvezőtlen volt Magyarország biztonságára és ezt a helyzetet a NATO beavatkozása megváltoztatta, enyhe csúsztatásnak tartja. Szerinte a háború kirobbanásáért a nagyhatalmak is felelősek. Utalt az amerikai politikai irodalomra, amely a háború okait vizsgálva jelezte például Németország felelősségét. A jugoszláv háború úgy kezdődött, hogy nem tisztázták tárgyalásokon a nemzetek szétválásának feltételeit, ebből fakadtak a háború alapvető okai. Ebben a nagyhatalmak felelősségét nem ildomos tagadni.

Matus úr az orosz közvélemény megnyilvánulásait elégtelennek tartja. Mihez képest? Azt nem lehet mondani, hogy a politikai pártok elitjei nem fejezik ki a közvéleményt, hiszen a demokrácia egyik alappillére, hogy a politikai elit a közvéleményt reprezentálja. A kérdés ilyen felvetése szerinte káros lehet, mert ne felejtjük, hogy energiahordozóink nagy része még mindig orosz területről kerül hozzánk.

Van a NATO-ba belépésnek egy olyan pontja, mellyel a hatalmi elit Magyarországon szűkmarkúan bánik – ez pedig a társadalom. Egy rossz időben indított népszavazási akció és az erre történő reagálás a társadalom egy részét szembeállítja egymással. Igaz, hogy amíg nem kérnek fel bennünket a csatlakozásra, nincs miről döntenünk, de a politikai elitnek sem kellene különböző felajánlkozásokat és nyilatkozatokat tenni. Meg kellene várni a szomszédok reagálását és velük együttműködve kellene a felkérésre adandó választ formálni.

A fórum következő részében a résztvevőknek módjuk volt a *vitapartnereknek kérdéseket feltenni és reagálni az elhangzottakra*.

Gyuricza Béla a vitapartnerek mindegyikének véleményét várta arra a kérdésre, hogy jelenleg országunk biztonsága szempontjából mit tartanak a legfőbb veszélyforrásnak, és erre milyen kezelési módot javasolnának.

Kérdésre Krausz Tamás azt válaszolta, hogy a legfőbb veszélyforrásnak egy háborús veszély kialakulását tartja az egész európai régió számára. Ezt mi azzal csök-

kenthetnénk, hogy a létező katonai tömbökön kívül maradunk. Balogh András a legsúlyosabb biztonsági problémának a gazdasági bizonytalanságot, ezen belül az energiabiztonság és a piacok biztosíthatóságának problémáit tekinti. Ezek megoldása érdekében kell a létező integrációs szervezetekhez közeledni. Új biztonsági szervezet létrehozására Közép-Európában vagy a Duna mentén nincs lehetőség, Keleten pedig nincs olyan szervezet, amely ezen veszélyforrásokkal szemben a biztonságot jelentené, de az ország mozgásterét, kialakult kapcsolatrendszerét fenn kell tartani, mint például Spanyolország és Portugália tette az afrikai piacaik fenntartásával. Bányász Rezső a legnagyobb veszélynek a spontán robbanásokat tartja, ezek okai egyes néptömegek gazdasági ellehetetlenedése és a nacionalizmusnak egymást felerősítő elementáris megjelenése lehet. A legjobb kezelési módnak az EBESZ erősítését tartaná. Matus János sem olyan külső, sem belső veszélyforrást nem lát, ami az ország biztonságát rövid távon veszélyeztetné. Potenciálisan veszélyforrást jelenthet, ha nem tudunk egyértelmű és pontos választ adni az ország sorsát hosszú távra meghatározó kérdésekre. A kezelés módját abban látja, hogy csatlakozni kell azon integrációs szervezetekhez, amelyek sikerességüket már bizonyították.

Gyuricza Béla kérdésére, hogy a vitapartnerek hogyan értelmezik a semlegességet, Krausz Tamás azt válaszolta, hogy a semlegesség a mai helyzetben értelmezhetetlen. 1989 előtt mint tömbökön kívüliségnek volt értelme, ma azonban klasszikus értelmében nem kezelhető, általában mint minden katonai tömböt elutasító nézetrendszer él tovább. Bányász Rezső ezt azzal egészítette ki, hogy az ő értelmezésében a semlegesség a gazdasági, a biztonsági és főleg a katonai integrációs szervezetek elutasítását, az egyenlő távolságtartást, a nemzeti érdekek érvényesítését jelenti. Matus János a semlegességet a jelenlegi körülmények között nem tudja értelmezni, mivel nincs két egymással szembenálló katonai tömb, melyek között köztes viszony kialakulhatna.

Csapodi Tamás Matus Jánosnak azon gondolatával vitatkozva, hogy azért kell belépni a NATO-ba, mert érdekünk együttműködni az európai és a nemzetközi integrációs szervezetekkel, az együttműködést jó gondolatnak tartja, de a csatlakozást nem. A civil társadalomnak más jellegű integrációkat kellene előtérbe helyezni. Szerinte a hadsereg modernizálását nem kellene a NATO-hoz kötni, azt önmagához mérten kell modernizálni. A hadsereg modernizációja nem élvezhet elsőbbséget, mivel a társadalom mindegyik alrendszerét modernizálni kell, a hadsereg sem élvezhet kiváltságot. A NATO-hoz való csatlakozásunk a NATO-nak is érdeke, hiszen egy legitimációs jelenlétről is szó van.

Kovács Jenő megkérdezte Krausz Tamástól: mit ért azon, hogy ellenség, és nevezze azt meg. Krausz válaszában kifejtette, hogy az ellenség fogalma igen bonyolult és kényes kategória, több tartalma lehet. A kérdést leegyszerűsítve, az az ellenség, akit a környezete annak tart. Ellenség az, akit egy másik ország vagy országcsoporthoz akar semmisíteni. Történelmileg változó kategória. Az ellenségkép hihetetlenül gyorsan megteremthető. Attól tart, hogy ha Magyarország egy katonai tömb tagja lesz, akkor a vele szemben álló, tömbön kívüli országok elkezdhetik az ellenségkép kialakítását. Az ellenségkép kialakulása Kelet-Európában azért ijesztő, mert kis nemzetek állnak szemben egymással, és ha kikerülnek a nagyhatalmi ellenőrzés alól, szörnyű dolgokra képesek.

Magyar László a semlegesség anyagi vonzatát elemezve elmondta, hogy Magyarország 1994-ben egy lakosra számítva 63 dollárt költött a hadseregére, ami 640 millió

dollár, a GDP 1,6%-a volt. Ausztria 3,6-szeresét, Finnország 6-szorosát, Svédország 8,7-szeresét költötte. A legtöbbet Svájc költötte, 579 dollárt lakosonként. Érdekessége a dolognak, hogy ez az összeg Svájc GDP-jének szintén 1,6%-a volt. A semlegesség tehát nem olcsó! A semlegességnek háború idején van értelme. Ausztriában három irányzat érvényesül: az örök semlegesség; az EU-tagság mellett NYEU-taggá válni; a NATO tagja lenni. Az EU-tagság létrejött, a hagyományos értelemben vett semlegességről tehát már nem beszélhetünk. Mindegyik semleges ország fekvése olyan, hogy ott nagy hadműveletek megvívásáról nem lehet beszélni, mégis erős hadsereg fenntartására törekednek. A semlegesség mai értelmezése sok önkorlátozás felvállalását is jelenti.

Korsós László azt kérdezte a vitapartnerektől, hogy véleményük szerint milyen érdekei fűződnek Nyugat-Európának a NATO bővítéséhez, és milyen vélemények vannak erről a régiókhöz tartozó országokban.

A kérdésre válaszolva Matus János elmondta, hogy arra ugyan nehéz válaszolni, hogy Nyugat-Európának milyen érdekei fűződnek a NATO kibővítéséhez, mert először mi hangoztattuk csatlakozási szándékunkat. Gondoljunk csak Walensa lengyel elnöknek 1992-ben Brüsszelben tett kijelentéseire. Minden kelet-középeurópai ország be akar lépni. Albánia írta alá elsőként a Partnerség a békéért megállapodást, Románia volt a második. A környező országok talán azért igyekeznek a nagyhatalmak közvetítésével bejutni, mert egymással nehezebben tudnak szót érteni.

Bányász Rezső kitért arra, hogy kanadai nagykövetsége idején, 1990 elején, az odalátogató akkori külügyminiszter, aki ma Magyarország miniszterelnöke, a kanadai félnek kijelentette, hogy Magyarország be akar lépni a NATO-ba. Ezt a szándékot azóta többször megfogalmazták. Akkor ezt a NATO részéről még nem vették teljesen komolyan, most már kezdik komolyan venni. Nem hiszi azonban, hogy a felvételt gyorsan el akarják végezni, több érdek szól a felvétel elhúzása mellett.

Balogh András hivatkozott arra, hogy több hivatalos és még több nem hivatalos nyilatkozat, testületi döntés, főtitkári állásfoglalás van, ami kifejezetten a kibővítés melletti elkötelezettséget tükrözi. A NATO-ba nem lehet jelentkezni, ez olyan, mint egy jobb klub, ahol a klub vezetése dönti el, hogy kiket hív meg. Itt nem arról van szó, hogy különböző ágrólszakadt, egymástól féltő, kisebbségi érzésektől kergetett kis nemzetek önmaguktól törekszenek az integrációs szervezetekbe, hanem arról is szó van, hogy a jelentős gazdasági, politikai és katonai hatalommal rendelkező országok szeretik hatalmukat tovább növelni, és kiterjeszteni befolyásukat. Most tehát nem az a döntő kérdés, hogy mely országok politikusai mennyire sietnek, hanem az, hogy a kiterjesztés iránti érdek jelenleg létezik. A XXI. század fő áramlatai várhatóan a formálódó – az atlanti, a kínai érdekeltségű (ázsiai) és a szerveződő mediterrán – világközpontok közötti események mentén alakulnak (többpólusú világtrend), tehát alapvető érdeké vált, hogy kinek milyen területre mekkora befolyása alakul ki. Mivel a kiterjesztés atlanti érdeket (is) szolgál, ez be fog következni.

Krausz Tamás szerint az integráció meggátolhatatlan folyamat, nem szabad elle-ne menni. Hogy ki milyen mértékben integrálódik, az az illető országtól is függ. Vegyük az osztrák és a török példát. Ausztria integrálódik, pedig nem tagja a NATO-nak, Törökország tagja, de nem integrálódik, mert olyanok a belső viszonyai. Igaz, hogy Katalóniában nagy gazdasági fellendülés van, de Magyarország nyugati felén is

az lesz, ennek a körvonalai már kirajzolódnak. Amit Horn Gyula 1989-ben és 1990-ben mondott, annak szimbólumértéke volt. Mivel jól érzékkel rendelkező, tájékozott és a jelenségekből messze mutató következtetések levonására alkalmas külpolitikus volt, rájött arra, hogy óriási harc folyik Európában a befolyási övezetekért, és felismerte, hogy a Szovjetunió bukása elkerülhetetlen. Felismerte, hogy Magyarországnak előnyös lehet, ha elsőként teszi le voksát a nyugat-európai integráció mellett. Jugoszlávia felosztása miatt napjainkban felértékelődött Magyarország, mint potenciális NATO-tag. Három világhatalom küzd Jugoszlávia felosztásáért: Amerika kezében felértékelődött a bosnyák, az oroszok kezében a szerb, a németek kezében a horvát kártya.

Szternák György kérdésére válaszolva Balogh András kifejtette, hogy a NATO-ba történő belépésnek hosszú előkészítő szakasza van, ami már megkezdődött. Az előkészítés több fázisa – például a jogharmonizáció, a haderő átalakítása, a kompatibilis vezetési struktúra létrehozása – egyeztetetten folyik. A hivatásos katonák képzésében, a nyelvtudás megszerzésében szintén van előrelépés. A magyar katonai elit kapcsolata a partnerszervezetekkel egyre intenzívebb. Békefenntartóink NATO-parancsnokság alatti működése az együttműködés magasabb szintjét valósítja meg.

Vit László szerint olyan kérdések eldöntésébe feltétlenül szükséges a társadalom beleszólása, amelyek a biztonságot érintik. A Gallup Intézet által a Honvédelmi Minisztérium részére végzett közvélemény-kutatás szerint a lakosság 51:49 arányban támogatja a NATO-ba való belépést. A Medián felmérése szerint a lakosság elutasítaná a csatlakozást, mivel nem szeretné, ha ez anyagi áldozatokkal járna, ha idegen csapatok állomásoznának az országban, ha magyar csapatok mennének külföldre, és ha tömegpusztító fegyverek kerülnének a térségbe. Ezekből is látszik: a társadalom megosztott a csatlakozás kérdésében.

Bognár Károly elmondta, hogy amíg Bécsben dolgozott Ausztria kancellárja négy vagy öt esetben szóban vagy írásban elkötelezte magát a Nyugat politikai, ideológiai, gazdasági, jogi és kulturális értékei iránt. Csak katonailag volt semleges, pontosabban: nem lépett be egyik katonai szövetségbe sem. A többi semleges ország helyzete is hasonló volt. A jövő az integráció irányába mutat. A magányosság, a semlegesség elszigetelődéshez vezet, kimaradást jelent a világ meghatározó folyamataiból. Oroszország ellenében nem beszélhetünk Európa vagy a világ biztonsági rendszeréről, ezt a NATO is felismerte.

Végül a vitapartnerek összefoglalták álláspontjukat, ezekben azonban új elemek már nem hangzottak el.

*

A fórum segítette a hallgatóságot – és reméljük, hogy az olvasókat is – álláspontjuk kialakításában, eddigi véleményük erősítésében. Több, személyes, eddig nem publikált érveléssel és tapasztalással ismerkedhettünk meg, átütő érvek felsorakoztatására azonban csak részkérdésekben került sor, így továbbra is megválaszolásra vár a vitaindító alapkérdés: „Kell-e nekünk a NATO?” A kérdés megválaszolására és főleg a társadalom ma még ingadozó rétegeinek meggyőzésére több ilyen, vitára és a tényeket feltáró tanulmányokra van szükség.

*Összeállította:
Zimits Resző*

Szilágyi Krisztina

Közép-európai alternatíva*

Magyarország fejlődési esélyeit nagy mértékben meghatározza szűkebb környezetünk, Közép-Európa jövőbeli alakulása. Ez a régió ma is változik. A kiforratlanság, az átmeneti állapot általános bizonytalanságot eredményez a Kárpát-medencében. A XX. század utolsó évtizedének végén azonban sajnos még nem sikerült megtalálni azokat a tervezett, irányított hatásokat, amelyek érdemi befolyást tudnának gyakorolni Közép-Európa fejlődésére. Képes lesz-e a magyar külpolitika előmozdítani ezen folyamat beindítását, és a siker érdekében képes lesz-e szövetségesévé tenni a régió többi kis nemzetét? Az ezredfordulón talán igenlő választ tudunk majd adni a feltett kérdésre, bizonyítva ezzel, hogy ma is meg tudunk felelni történelmünk újabb és újabb kihívásainak.

Magyarország 1989-ben visszanyerte szuverinitását. Az azóta eltelt hat év bel- és külpolitikai gyakorlata megmutatta, milyen nehéz helyesen, eredményesen a nemzet érdekében élni ezzel a szuverenitással. A kitűzött célok sok esetben hiányosan vagy egyáltalán nem valósultak meg. Vajon miért? Talán azért, mert a megoldandó feladatok özönében a jelen hatásainak elemzése során még nem mértük fel a máig ható, Magyarország sorsát alapvetően determináló történelmi és nemzetközi hatásokat, összefüggéseket, amelyek meghatározhatják egy ország külpolitikai lehetőségeit. Belpolitikai szempontból pedig úgy tűnik, valójában nem vagyunk tisztában azzal, hogy mekkora gazdasági és társadalomformáló erővel, milyen társadalmi és érdekcsoportok alkotják ma, a XX. század végi Magyarország társadalmát. Ahhoz, hogy szuverenitásunk valós értékévé váljon mindenki számára, ahhoz, hogy nemzeti függetlenségünk az ország felemelkedését segítse, újra meg kell fogalmaznunk identitásunkat, és ismét meg kell találnunk helyünket Európában, Közép-Európában.

Közép-Európa történelmi áttekintése

Európa történelmének vizsgálatakor alapvetően a kontinens hármastagozódását figyelhetjük meg, amelynek alapja a földrajzi elkülönülés. A geográfiai adottságokhoz igazodtak először a gazdasági egységek, majd alakultak ki az ily módon kötődő és el

* A közép-európai régió, benne hazánk biztonságával, védelmével foglalkozó érdekes és színvonalas cikkben kifejtett szerzői álláspont néhány részlete, különösen a katonai tényező és a hadsereg szerepének a megítélésére, alkalmazására vonatkozó nézetek vitathatók. Ennek ellenére a szerkesztőbizottság helyet ad a tanulmánynak, amelyből az olvasó eddig nem publikált történelmi vonatkozású érvekkel és azoknak a jelenlegi helyzettel összefüggő részleteivel ismerkedhet meg.

is különülő államalakulatok, sőt ez a szerkezet tette lehetővé az európai kultúra egységes, mégis jól elkülönülő részekből való kialakulását is.

A három rész – Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa – eltérő fejlődésében jelentős szerepet játszottak a különböző földrajzi adottságok. Nyugat-Európa történelmében meghatározó elemként kezelhetjük a kontinenseket, az egymástól független kultúrákat összekötő világtengerek közelségét, az ezekkel való közvetlen kapcsolatot. Ez a helyzet lehetővé tette a kontinens nyugati területeinek, hogy haszonélvezője, sőt bizonyos tekintetben alakítója legyen a kontinenseket összekötő gazdasági, kereskedelmi és erre épülve a politikai kapcsolatoknak.

A világtengerektől elzárt Közép-Európa ezzel szemben nemcsak, hogy gazdaságilag nem élvezhette a világtengerek biztosította lehetőségeket – pl. külső nyersanyagforrások, új felvevőpiacok stb. – de hatalmi, politikai szempontból is ki volt téve nyugat és kelet állandó párharcának is.

Kelet-Európa – és itt elsősorban az Orosz Birodalomra kell gondolnunk – földrajzi szempontból más adottságokkal bír mint Nyugat-Európa és a kontinens középső része, a helyzetéből adódó lehetőségeket figyelembe véve mégis az előbbihez áll közelebb. Igaz ugyan, hogy a kontinensnyi birodalom nem volt közvetlen kapcsolatban a meghatározó kereskedelmi és gazdasági összeköttetést biztosító vízi utakkal, gazdag és hatalmas területei azonban óriási erőforrás-tartalékkal rendelkeztek, amelyet gyakorlatilag senki nem veszélyeztetett. Keleti irányú terjeszkedésének pedig sokáig semmi nem állta útját.

Nyugat- és Kelet-Európa a gazdasági fejlődés szükséges eszközeinek megszerzésében nem volt tehát kizárólag saját termelőerőire és termelőeszközeire utalva, és a külső erőforrások megszerzésében saját birtoka sem volt közvetlenül veszélyeztetve. Ide sorolhatjuk nyugaton Spanyolországot, majd Angliát, Franciaországot, Németalföldet, valamint keleten a már említett Orosz Birodalmat. Közép-Európa számára a bezártság hátrányait fokozta az itt élő nemzetek és nemzetiségek sokasága, amely sokáig még inkább kínálta a külső régiók hódítási, terjeszkedési lehetőségeit, s ami megkövetelte az állandó védekezésre való berendezkedést is saját birtokaik védelmében. Itt találhatók a német és az osztrák hercegségek, a Cseh és Magyar Királyság, valamint az Oszmán Birodalom által megszállva tartott Balkán.

Mindebből fontos felismernünk azt, hogy Európa középső részének nem volt meghatározó szerepe, formáló ereje a kontinens főbb folyamatainak alakításában. Geostratégiai helyzeténél és nemzeti sokszínűségénél fogva valamilyen módon eszélyes volt Nyugat- és Kelet Európa számára a másik ellensúlyozásában.

❖ *Közép-Európa helyzete a XIX. század első harmadától, felétől változik meg az Osztrák–Magyar Monarchia és az egységes Németország megszületésével. Mindkét államalakulat továbbra is betöltötte a mérleg nyelve szerepét, de némi változás is történt Európa szerkezetében. Németország – egységesítve az óriási német etnikai tömböt és földrajzi területet – meghatározójává, sőt irányítójává vált az európai politikának. Az Osztrák–Magyar Monarchia pedig – megteremtve az etnikailag ugyan széttagolt de gazdaságilag egységes, többnemzetiségű államalakulatot – politikai keretet adott a meglévő közép-európai gazdasági régió számára.*

A Monarchia ezzel biztosította az itt élő kis népek számára – ha nem is teljes szuverenitásukat de – az egymásra utaltság kényszerének felismerését és az ebből adódó fokozatos fejlődés lehetőségét, egy földrajzilag bezárt de gazdaságilag egységes terü-

leten. Auszria, Csehország, Felső-Magyarország területén a nehézipar, a bányászat, a feldolgozóipar lehetősége, Horvátország–Dalmácia, Szlovénia területén a kereskedelem, a könnyűipar, a feldolgozóipar adottságai és a kikötők, Magyarországon a mezőgazdaság, az élelmiszeripar feltételei, Erdély területein a nyersanyagforrások és a fakitermelés lehetőségei voltak adottak. Mindezek jól érzékeltetik az egyes részek egymásrautaltságát és gazdaságföldrajzi összetartozását.

Az Osztrák–Magyar Monarchia egységes államalakulatként részese lett ugyan az európai nagyhatalmak körének, európai szerepe azonban – néhány évtől és történelmi esemény alakításában játszott szerepétől eltekintve – az Orosz Birodalom nyugati törekvéseinek korlátozásában, visszaszorításában merült ki. „Két tűz közé” szorította nemcsak földrajzi bezártsága és a kelet–nyugati versengés, hanem Európa ezen régiójának etnikai összetétele is, amely a geostratégiai helyzet mellett a térség legmeghatározóbb eleme. Az etnikai sokszínűségben két fő pólus rajzolódott ki egymással ellentétben, amelyek nemcsak egymásra, de a Monarchiára nézve is veszélyt jelentettek. A pánszláv és pángermán mozgalmak elsődleges célja, a szláv és a német széttagolt etnikai test földrajzi egységesítése volt, amely a nemzetiségi szempontból kevert régióban állandó konfliktusforrást okozott.

❖ Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy *miért bomlott fel a Monarchia*, ha részeinek megfelelő fejlődést biztosított. A Monarchia első világháború utáni széthullását elsősorban nem a határai között élő nemzetek hanem Európa győztes hatalmai (elsősorban a francia külpolitika) okozták, amelyek a bolsevik Oroszország visszaszorításának módját már nem az egységes közép-európai nagyhatalomban látták, hanem az egyenként a maguk oldalára állított kis országok befolyásolásában. Ezen döntés mellett szólt az a tény is, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát továbbra is a rettegett Németország mindenkori stratégiai szövetségeseként tartották számon. Az elképzelés támogatásához meg lehetett találni azokat a Nyugat-Európában tanult, az ott létező sajátos nacionalizmust magukba szívó nemzeti értelmiség képviselőit, akik – a közép- és nyugat-európai adottságok különbözőségét fel nem ismerve – aktív szerepet játszottak a Monarchia belső bomlásztásában és Magyarország feldarabolásában.

Az első világháború következményeként Közép-Európa politikailag és gazdaságilag egyaránt szétesett, hatalmi úrt teremtve a folytatódó kelet–nyugati erőpróbaiban. Történelmi tanulságként leszögezhetjük, hogy Közép-Európa fejlődését alapvetően az európai (a továbbiakban nemzetközi) széthúzó hatások, és a belső (a továbbiakban regionális) feszítő hatások alakították. A valós fejlődés akkor volt megfigyelhető – 1867–1913-ig –, amikor egy összefogó erő, az Osztrák–Magyar Monarchia, hatalmi súlyánál fogva képes volt ellensúlyozni és kiküszöbölni a nemzetközi hatásokat és megteremtette a belső erők egyensúlyát és a fejlődés dinamizmusát.

Közép-Európa jelenlegi helyzete

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával a térségben megszűnt a közép-európai régió belső erőit koordinálni képes hatalmi tényező. Egészen a második világháború végéig újra eredményesen érvényesült a kelet–nyugati és a pángermán–pánszláv ellentét, amely kihasználta a Monarchia utódállamai között lévő, egymás, de leginkább Magyarország ellen irányuló etnikai, politikai feszültségeket.

A második világháború után a Monarchia országai – Ausztriát kivéve és Jugoszlávia speciális helyzetét figyelembe véve – szovjet érdekszférába kerültek, újra egyazon gazdasági blokkba, amelyben azonban nem érvényesült sem a sajátos gazdaságföldrajzi munkamegosztás, sem a piacgazdaság. Ehelyett a tervgazdálkodás és az államközi szerződések igyekeztek törvényt szabni a gazdasági folyamatoknak. Az eredmény ma mindenki számára világos.

A Szovjetunió összeomlása újra biztonságpolitikai vákuumot, hatalmi űrt hagyott maga után. Az összeomlott gazdaságok, a szociális és az etnikai feszültségek újraélesztették Közép-Európa belső konfliktusait. A kis és gyenge utódállamok igyekeznek identitásukat újra megfogalmazni, s eközben újra elkövetik a szinte már beidegződött történelmi hibákat.

A nyugati kultúrájú nemzetek a NATO-ban és az Európai Unióban, a keleti, bizánci kultúrájú népek pedig talán újra Oroszországban keresik szövetségesüket és támogatójukat. Ezen országok a korábbi aránytalan, a nemzetgazdaságuktól idegen gazdaságátalakítás miatt óriási mértékben importra szorulnak, nyitottá téve ezáltal gazdaságukat az EU és más exportáló országok előtt. Az egyes országokban meglévő gazdaságfejlesztési és struktúraátalakítási programok pedig a fő hangsúlyt általában az EU-val való kapcsolatrendszer bővítésére helyezik, ismételten figyelmen kívül hagyva a saját és a regionális földrajzi adottságaikat. Más országokban pedig még nem is sikerült kidolgozni ilyen jellegű programot. A gazdasági helyzet egész régiót érintő tartós kilátástalansága pedig egyre erőteljesebben hat a biztonsági helyzet romlására az egyes országokban és az egész régióban egyaránt.

Ilyen körülmények között mind reménytelenebbnek tűnik a nemzetiségi problémák és konfliktusok kezelése. A helyzet bonyolultságát fokozza a térség országainak politikájára változatlanul ható pánszláv és pángermán hatás. Az utóbbi az erőteljes gazdasági befolyás révén, az előbbi pedig megfelelő gazdasági erő hiányában az etnikai és kulturális közösségre építve igyekszik továbbra is hatást gyakorolni Közép-Európa kis országaira. Az etnikai kevertségből adódó konfliktusforrás ráadásul állandónak tekinthető, különösen a gazdasági fejlettség alacsony szintjén és a társadalmilag még nem stabilan strukturált országok között.

Az Európai Unióhoz való csatlakozási törekvés továbbra is cél kell, hogy legyen. Az Egyesült Európára több okból is szükség van. Gazdasági szempontból a jövő, kétségtelenül a nagy gazdasági övezeteké. Az Egyesült Államokkal, valamint a Japán központú Kelet-, Délkelet-Ázsiával Európa csak ily módon, határait keletre tolva tudja felvenni a versenyt. Biztonságpolitikai szempontból pedig Oroszország változatlanul nagyhatalmi tényező, és ma még senki nem tudhatja, vajon belső forrongásai mit jelentenek, majd saját maga, Európa és a világ számára. Európa számára tehát nemcsak gazdasági, de biztonsági érdek is a megvalósítható egység. Ennek eléréséhez azonban nem járható út Közép-Európa gyarmatosítása.

Láthatjuk tehát, hogy a térség kis országai roppant gazdasági nehézségekkel, akut ellentéteikkel nemhogy befolyással nincsenek a nemzetközi folyamatokra, de az elmúlt hat év kül-és belpolitikai gyakorlatának folytatása állandósítja kiszolgáltatottságukat, kiszolgáltatottságunkat. Elsődleges célunk kell legyen hogy megfogalmazzuk saját nemzeti, közép-európai sajátosságokkal bíró identitásunkat, vagyis történelmi, kulturális, nyelvi hagyományainkból merítve fedezzük fel a nemzet gazdagságát

jelentő – európai létjogosultságát és életképességét saját magunk számára is bizonyító – értékeit. Ezen stabil, biztos alapra építkezve lehetünk csak képesek arra, hogy a XX. század végén jelentkező újabb történelmi kihívásokra olyan megoldást találjunk, amely képes ötvözni a sajátosan magyar, tradicionális, nemzeti értékeinket az európai kulturális, politikai, gazdasági élet aktuális folyamataival. Közép-Európa többi kis nemzete is hasonló feladatok elé néz. Ezért célunk, hogy Nyugat-Európával együtt a közép-európai régiót a maga sajátosságaival, értékeivel együtt, újra Európa szerves részévé tegyük.

Magyarország külpolitikai törekvései

Országunk helyzetértékeléséhez felhasználhatjuk mindazon megállapításokat, amelyek érvényesek Közép-Európára is. Vagyis sem geostratégiai helyzetünk, sem földrajzi vagy etnikai nagyságunk, sem pedig gazdasági fejlettségünk nem teszi lehetővé számunkra az európai-nemzetközi folyamatokban való meghatározó részvételt. *Európa életében továbbra is, a Szovjetunió összeomlása után is a kelet-nyugati konfliktus maradt, marad a meghatározó, amelynek befolyásolására alig van, de leginkább egyáltalán nincs módunk.* Mivel azonban a kelet-nyugati viszony és ezzel párhuzamosan Európa globális jövője ránk nézve meghatározó lehet, egy feladatunk mégis van: elősegíteni, hogy a közép-európai térség egyenrangú, de legalábbis dinamikusan fejlődő részként kapcsolódjon a fejlett nyugati térséghez.

Jövőbeni sikeres külpolitikai tevékenységünk egyik feltétele, hogy ezt felismerjük és elfogadjuk. Szó sincs azonban arról, hogy el kellene fogadnunk és passzivitással kellene szemlélnünk környezetünk alakulását, Közép-Európa sorsát. Mert hiszen ez az a perspektíva amely számunkra kezelhető, amelyre Magyarország valóban hatást tud gyakorolni, mivel országunk – geostratégiai szempontból – a közép-európai régió központi meghatározó eleme.

❖ *A rendszerváltás óta a magyar külpolitika* lényegében kétirányú. Egyfelől gazdasági problémáink megoldása, valamint biztonsági helyzetünk végleges rendezése érdekében elsődleges célként az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozás fogalmazódott meg. Másik fő feladatunk pedig a Monarchia utódállamaiban, a történelmi Magyarország területén élő magyar kisebbségek életkörülményeinek javítása, a szomszédos országokkal való együttműködésen keresztül. Meg kell azonban állapítanunk, hogy egyik cél elérésében sem sikerült előbbre jutnunk.

Sikertelenségünk okát keressük a felállított kül-, biztonság- és gazdaságpolitika logikai felépítésében. A jelenleg érvényben lévő – a Varsói Szerződés megszűnése óta kialakított – biztonságpolitikai koncepció nemzetközi és regionális környezetünk elemzéséből indul ki, s igyekszik az észlelt problémákra, a várható feszültségekre kidolgozni egyfajta perspektivikus védelmi tervet, amely a potenciális védelmi képesség megteremtésén túl, az ország NATO-tagságában látja jövőbeni biztonságunk zálogát.

Sajnálatos módon azonban a kialakított biztonságpolitika ezen politikai és katonai vonatkozású elemei közül *a NATO-csatlakozás aránytalanul nagyobb súlyt kapott a megvalósítandó feladatok között.* Ráadásul még nem fogalmazódott meg, hogy valójában mit kívánunk biztosítani a NATO-tagságunkkal. Vagyis hogy pontosan miért van rá szükségünk, és van-e olyan biztonságpolitikai problémánk, amelyet adott eset-

ben a szükséges és az amúgy is elkerülhetetlen feladatok elvégzése után – pl. haderőátalakítás – a NATO nélkül is meg tudunk oldani. Ezen kérdések megválaszolása nélkül, nem célszerű minden más, a védelmi képesség javítása és modernizálása érdekében teendő lépést a NATO-csatlakozás függvényében kezelni.

Önmagában az Európai Unióhoz való csatlakozás és a magyar kisebbség védelme sem jelent külpolitikai programot, hiszen ez kimerül az EU nemzetközi ajánlásainak teljesítésében, valamint a szomszéd országok által hozott, a magyar kisebbség azonosságátudatát és életkörülményeit negatívan érintő intézkedések, törvények elleni tiltakozásban.

Látható tehát, hogy külpolitikánk és biztonságpolitikánk, valamint a gazdasági érvényesülésünk érdekében folytatott *nemzetközi tevékenységünk abszolút defenzívában van és nem akcióképes, a tervezett célok megvalósítása helyett csupán reakcióképes*. Fontos lenne felismerni, hogy a vázolt gyakorlattal korlátokat építünk magunk köré, saját cselekvési szabadságunkat, regionális mozgásterünket korlátozzuk.

Fontos lenne továbbá, hogy a külpolitikai vonatkozású területeket – mint amilyenek az előbb soroltak – képesek legyünk összhangba hozni. Így egyrészt hatékonyságukat növelhetnénk, másrészt eredményesen küszöbölhetnénk ki a rólunk alkotott kép ellentmondásosságait. Mivel azonban sem az Európai Unióhoz, sem a NATO-hoz való csatlakozás, sem a szomszédos országok nemzetiségi politikai gyakorlata tekintetében nem mi határozzuk meg az eseményeket, amelyekre reagálnunk kell, így az egyébként célszerűen összehangolható külügyi vonatkozású területek elszakadhatnak egymástól.

Az a tény, hogy az említett területeken a valós eredmény mindmáig elmaradt, az a passzivitásra, csak a problémák követésére berendezkedő elképzelésekre vezethető vissza, vagyis a független, összehangolt külpolitikai koncepció hiányára. Vannak azonban más okok is (ezekre a továbbiakban utalok), amelyek a magyar diplomácia és katonadiplomácia eszköztárában keresendőek, valamint abban a sajnálatos módon fel nem ismert tényben, hogy az a Nyugat-Európa, amelytől mi aktív részvételt várunk problémáink megoldásában, nem képes felismerni sem a jelenben valóban áldozatokat kívánó hosszú távú érdekeit, sem a történelmi felelősségét Európa újraegyesítésében.

❖ *Nézzük először a kisebbségi kérdést!* Az elmúlt néhány év tapasztalata azt mutatja, hogy azokkal a szomszéd országokkal, amelyek területén jelentős számú magyar nemzetiség él – Románia, Szlovákia, Szerbia – a viszonyunk folyamatosan romlik. Kivételt képez Ukrajna, amellyel elsősorban az óriási erőviszonybeli különbségek stabilizálták igen alacsony szinten kapcsolatainkat, és tegyük hozzá, hogy a magyar diplomáciának az alapszerződés kidolgozása és megkötése során tanúsított vétkes felkészületlensége. Többi szomszédunkkal, valamint Csehországgal kapcsolatunk ellenségesnek ugyan nem mondható, de fejlődést sem mutat.

A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos feszültségek oldása a kisebbségben élő magyarság életfeltételeinek normalizálása – a rendszerváltás óta – a magyar kormányok szívügye. Teljes joggal, hiszen ma már nemcsak mi, magyarok valljuk, hogy felelősségünk kiterjed a trianoni ország határain túlra, a Szent István-i Magyarország egész területén élő honfitársaink iránt, hanem elismeri ezen jogunkat az Európa Tanács is, amely a kisebbségi ügyek rendezését kiemelte az egyes országok belügyi vonatkozású feladatai közül, s az államok közötti kapcsolatok területére utalta. Ennek ellenére, mivel a probléma más hangsúllyal ugyan, de nem kevés konfliktust okoz Nyugat-Európában is, ügyünkhöz eddig nem sikerült elnyernünk a „kulturált nyugat” támogatását.

Sikertelenségünk okaként fel kell ismernünk azt a tényt is, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiban és a Romániában élő magyar kisebbség, a történelmi Magyarország mementőjeként, állandó feszültségforrást jelent egymás közötti kapcsolatainkban. A kudarc sorozatból okulva – ma már úgy tűnik, hogy sem a kisebbségi probléma rendezése, sem kapcsolataink javítása érdekében nem járható út a nemzetiségi kérdés állandó napirenden tartása a szomszéd országok kedvezőtlen intézkedéseinek kiküszöbölése, semlegesítése érdekében. Talán még azt a feltevést is megkockáztathatjuk, hogy ezeket az egyértelműen a magyarság ellen, a hivatalos politika szintjén hozott intézkedéseket, törvényeket a magyar külpolitikai magatartásra adott reakcióként értékelhetjük.

A magyar külpolitika másik eszköze – a kisebbségi jogok védelmére és a szomszédainkkal való kapcsolat javítására – az államközi alapszerződések megkötésére irányuló törekvés, amely sajnos, ugyancsak nem sikereinek listáját gyarapítja. A második világháború után nemzetközi békeszerződések szabályozták az európai államok együttélésének alapnormáit, valamint az államok közti határokat, amelyek azóta – egy-két minimális határkorrekciótól eltekintve – változatlanok. A Párizs környéki békék a határookra vonatkozóan kimondták, hogy azok erőszakos úton nem változtathatók meg.

A határok kérdése tehát alapszerződések nélkül is tisztázott, függetlenül attól, hogy ez milyen lelkiismereti problémát okoz az érintett szomszéd államokban. Az alapszerződések másik problémás része a fentebb már tárgyalt kisebbségi kérdés. Ide vonatkozóan még annyit kell tudomásul venni, hogy az érintett országokban nincs meg, nem is volt és belátható időn belül nem is lesz politikai szándék a magyar kisebbség létkörülményeinek megváltoztatására. Ilyen körülmények között az alapszerződések nem jelentenek eszközt számunkra, sem a probléma megoldására.

A témához kapcsolódva és talán az előbbieket megerősítésére idézzük fel Deák Ferencnek, a tizenkét év után először összehívott Országgyűlésben, a Felírti Javaslat tárgyában elmondott beszédéből, a nyilván sokak által ismert sorokat, amelyeket talán többször kellene manapság idéznünk:

„Amit erőszak elveszen, azt idő és kedvezőbb szerencse visszahozhatják, de amiről a nemzet, félve a szenvedésektől, maga lemond, annak visszaszerzése mindig kétséges, mindig nehéz.”

(Deák Ferenc 1861.)

❖ *A biztonságpolitikai tevékenységek egyrészt a béke megőrzésére, a katonai konfliktusok elkerülésére irányulnak, másrészt azonban biztosítaniuk kell a veszélyek elleni eredményes fellépés potenciális képességét is. Helyenként a biztonságpolitikai tevékenységet joggal vizsgálhatjuk a külpolitikai aktivitás részeként. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy külpolitikánkat, a biztonságpolitikai eszközrendszer nagyobb arányú alkalmazásával kívánnánk eredményesebbé tenni. Azt azonban jelenti, hogy a biztonságpolitika átgondolt, a külpolitikai célokat figyelembe vevő, felelősen kialakított formája a leghatékonyabb eszköz a konfliktusok elkerülésére és céljainak megvalósítására.*

Ma a biztonságpolitikai tevékenység kapcsán egyre inkább előtérbe kerül a katonadiplomácia eszközeinek alkalmazása. Ez a tendencia a 70-es évek elejétől, a Helsinki-folyamat beindulásától figyelhető meg Európában, jelentősége a bipoláris világ megszűntével egyre növekszik. Az eszközök alkalmazásában végbement eltolódásnak azonban nem szabad az eszköztár többi elemének elsorvadását jelentenie. Fontos,

hogyan az adott nemzetközi környezetben, reálisan felmérve a különböző veszélyforrásokat a kül- és a biztonságpolitika tervezői és irányítói helyesen, a megfelelő arányban alkalmazzák a rendelkezésre álló eszközöket.

Megítélésem szerint, ha reálisan elemezzük Magyarország mai környezetét, akkor – a diplomácia eszközeinek elsőségét fenntartva – *nagyobb figyelmet kell fordítanunk honvédelmi és katonapolitikánkra*. Ezen a területen több problémába ütközünk. Egyszerűen és érthetően talán úgy fogalmazhatnánk, hogy a hadsereg elvesztette a társadalomban elfoglalt helyét. Presztízsének, tekintélyének elvesztése sajnos nemcsak a civil társadalom tájékozatlanságot tükröző reakcióiból és a katonapolitika közéleti háttérbe szorulásából figyelhető meg.

A hadsereg kettéválasztása és a Honvédelmi Minisztérium polgáriasítása, nem teszi lehetővé a kormányon belül sem ennek a területnek a megfelelő szintű érvényesülését. Ez érzékelhető a haderő átalakításával kapcsolatos probléma vajúadásából és a hadsereg nemzetközi tevékenységének kiforratlanságából. Nincs katonai lobby. A hadseregfejlesztés kérdése a kormánypolitika szintjén gazdasági problémáink megoldásának egyik eszközévé, „hadsereg-leépítéssé” módosult.

A cél – gyakorlatilag az egyetlen általánosan ismert momentum katonai berkekből, vagy pontosabban a „demilitarizált” katonadiplomácia területéről – *a NATO-csatlakozás eléréséhez való görcsös ragaszkodás*. A hadseregfejlesztésről, amely a hadsereget már hosszú idő óta foglalkoztató probléma és amivel már számos szakértői munka foglalkozott, a politika síkján alig esik szó. Ez pedig hiba, mert ha nem akarunk diplomáciailag és katonailag is kiszolgáltatott helyzetbe kerülni, akkor ezeket az eszközöket tudatosan elérendő céljaink szolgálatába kell állítanunk.

❖ *A gazdaságpolitikai kérdések megoldása*, első látásra talán úgy tűnik nem feladata a külpolitikának. Egyrésztől valóban nem, másrésztől azonban aligha remélhetjük regionális jellegű problémáink megoldását Közép-Európa gazdasági felemelkedése nélkül. Ahol nincs pénz az államalkotónak minősített, többségi nemzet létfeltételeinek javítására, ott még kevésbé jut a kisebbségnek. A gazdasági összeomlás szélén, ahol az államháztartás éves deficitje meghaladja a GDP 7%-át – akárhogy is kívánnánk – nem jut a nemzet jövőjét biztosító oktatásra, kultúrára, a kulturális kapcsolatok fejlesztésére.

Perspektivikus gazdasági fejlődést ígérő programunk pedig nincs. Egyre szaporodnak azonban Magyarország és a közép-európai országok esetében is az ún. „latin-amerikanizálódás” jelei, amelyek az erősen importra szoruló, nyitott gazdaságú országokat kiszolgáltatottá teszik az EU előtt.

Ezen a területen is voltak persze próbálkozások a közép-európai országok összefogására. A visegrádi kezdeményezés, a régiók Európájához való csatlakozás, a közép-európai kezdeményezés vagy akár a közép-európai szabadkereskedelmi övezet kialakítása, mind-mind eszköz lehetett volna egy koncepciózus, az egész térség fejlesztésére kiterjedő gazdaságfejlesztési program megvalósításához. Ezen probléma feloldása persze nem könnyű, mert ilyen koncepcióval egyik környező ország sem rendelkezik, másrészt a régió belüli kapcsolatrendszerek teljesen szétestek, sőt számos vonatkozásban ellenségessé váltak.

A probléma megoldásában azonban mégsem vagyunk teljesen eszköztelenek, sőt Magyarországnak van talán egyedül esélye arra, hogy a fejlődés irányába mutató folyamatot beindítsa.

Közép-európai, magyar alternatíva

Az eredményes külpolitika első és legfontosabb feltétele, hogy felismerjük: Magyarország számára Közép-Európa az a mozgástér, amelyet ismerünk, ismerjük törvényszerűségeit, játékszabályait és képesek vagyunk, lehetünk arra, hogy fejlődését, alakulását befolyásoljuk. Ez azonban egyedül, a régióbeli többi ország ellenében feltehetően egyikünknek sem fog sikerülni.

Előljáróban álljon itt egy idézet Ullein-Reviczky Antalnak a két világháború közötti időszak egyik legképzettebb diplomatájának néhány megállapítása, amely talán közelebb visz bennünket jövőbeni feladatainak felismeréséhez:

„Magyarország drámája nem csupán Magyarországé, hanem egyszersmind Közép- és Kelet-Európa valamennyi kis országáé is. Hiszen eltérő politikai berendezkedésük és etnikai sajátágaik, továbbá különböző, sőt gyakran épp ellentétes törekvéseik ellenére, ezek az országok erősen függenek egymástól, s ez tényleges szolidaritást teremt közöttük. Ajánlatos számolni ezzel, amikor történelmünkkel foglalkozunk. A gyengék szolidaritása ez az erősekkel szemben, mely sokszor úgy érvényesül, hogy az érintettek nem is tudnak róla. Idővel mégis, saját tapasztalatukból okulva, kénytelenek elismerni ezt a nyilvánvaló igazságot. Nem nehéz ugyanis észrevenni, hogy a nagyhatalmak egyesült erővel, vagy külön-külön, de mindig saját politikájukat folytatják, és általában csak oly mértékben mutatnak érdeklődést az útjukba eső kis országok iránt, amilyen mértékben hasznukra lehet az utóbbiak önkéntes vagy kényszerű csatlakozása egyik vagy másik táborhoz. A nagyok nemigen törődnek a kicsik egyetlen érdekével, nevezetesen azzal, hogy hagyják őket békén.”

„Közép- és Kelet-Európa kis országai, amelyeknek helyét e két óriás (nevezetesen Németország és Oroszország) között jelölte ki a sors, bármilyen politikát folytattak is, óhatatlanul elszenvetkék az orosz–német viszony minden következményét. Amíg e viszony aránylag jól alakult, ők csak alku tárgyai voltak, ám mihelyt valamilyen konfliktus szembeállította egymással a két nagyhatalmat, közönséges stratégiai állássá, vagy kiaknázandó erőforrássá váltak, és többször is táborot váltottak, hol ezt, hol azt szolgálva, aszerint, hogy melyikükhöz szegődött a hadiszerencse.”

(Ullein-Reviczky: *Német háború – orosz béke 1950.*)

❖ Az alternatív megoldás megtalálásához induljunk ki abból, ami az egész térség számára adottság, a régió gazdasági egységéből. Ez Magyarország számára valós összekötő szerepet biztosít, a régió központjában elfoglalt helyzete folytán. A gazdasági egység adta lehetőségek kihasználásához az eszközök a kezünkben vannak mind ideológiai, politikai, mind pedig gyakorlati, intézményi szinten.

Politikai szempontból diplomáciai támogatást tudunk biztosítani a régiók fejlesztéséhez, mivel nemcsak Közép-Európában, de az egyesülési folyamat során egyre inkább identitástudat-zavarba kerülő nyugat-európai nemzetek körében is elfogadott modell a hasonló adottságokkal bíró, összefüggő fejlesztési koncepciót igénylő, kisebb gazdasági, kulturális övezetek önálló kezelése. Ily módon a közép-európai hasonló kezdeményezésekhez – ha mást nem is – politikai támogatást nyilvánvalóan szerezhetünk. Ez pedig nem kevés, hiszen pl. a nemzetiségi ellentétek kapcsán ez a támogatás nincs a mi oldalunkon.

A régiópolitika gyakorlati, intézményi kerete, sőt a határok kezdeti könnyebb átjárhatóságát biztosító CEFTA is adva van. Gondoljunk a jelenleg is működőképes Al-

pok-Adria régióra, amelynek tevékenységében délnyugat-magyarországi megyéink érdekeltek, vagy a jelenleg sajnos sokkal hátrányosabb helyzetű Kárpátok régióra. Tevékenységük ma többszörösen korlátozott és terhelt. Először is: problémáik fő eredőjeként igen csekély felhasználható tőkével rendelkeznek. Másodsor: a tevékenységi körük kialakításánál nem dolgoztak ki szinte sehol egységes, hosszú távú koncepciót, amely valóban alkalmazkodna a térség igényeihez. Harmadsor: a tevékenységek meghatározásánál olyan területek kerültek előtérbe, amelyek ugyan fontosnak mondhatók, de az adottságok – pénzihiány – nem teszik lehetővé ezen területeken sem a kulturális kapcsolatok fejlesztését, csereprogramokat, a megfelelő eredmények felmutatását.

Világosan és egyértelműen fogalmazva tehát: el kell készíteni egy, az egész közép-európai térségre vonatkozó, elsősorban saját adottságokra építő, összefüggő gazdaságfejlesztési programot, amely a belső régiókon keresztül, azok intézményi kereteire építve és azt továbbfejlesztve, valamint a CEFTA adta lehetőségeket kihasználva és tovább bővítve, most már koncepcionálisan az igényekhez igazodva, az egymás-közi kereskedelem liberalizációját valósítja meg. Ennek érdekében kell orientálni a régiók aktivitását, feltárva a jelenlegi határok által ugyan szétszabdalt, de gazdaságilag összetartozó területek közös fejlesztési lehetőségeit.

Az Európai Unióhoz való csatlakozást persze nem kell feladnunk, sőt hosszú távú célként továbbra is szem előtt kell tartanunk. Kapcsolatrendszerünket azonban újjá kell alakítanunk, hangsúlyozva benne saját érdekeinket, vagyis belső iparunk védelmét, szigorítani kell az importliberalizációt, mindezt a közép-európai régió komplex fejlesztési tervéhez igazítva.

A fenyegetések kivédésére irányuló célorientált hadseregfejlesztés

Előjáróban fontosnak tartok felvetni egy tisztán belpolitikai vonatkozású, *a NATO-val kapcsolatos problémát*, mivel fejtegetésem meghatározó része szól majd az esetleges csatlakozásról. Ma Magyarországon a NATO-csatlakozás ellenzői szinte kizárólag a politikai paletta szélsőbal oldalán állnak. Mindenki más feltétel nélkül a NATO-tagság mellett foglal állást. Vétkes rövidlátóságra és a politikai képesség hiányára utal, egy ilyen horderejű nemzetközi, politikai kérdést, amely az ország szuverenitását, döntési szabadságát korlátozza, kizárólag belpolitikai s – ami még rosszabb – ideológiai kérdéssé hamisítani.

A NATO-csatlakozásról való értekezés előtt folytassuk az előzőekben megkezdett gondolatmenetet. Mi legyen a szerepe a hadseregnek, Magyarország regionális céljainak, a közép-európai térség átfogó fejlesztési koncepciója beindításának megvalósításában? A rövid, de annál értelmezhetőbb válasz, a program sikerének biztosítása. Vagyis a mai defenzív, a fenyegetések kivédésére szorítókozó elképzelést, célszerű átalakítani az aktív regionális külpolitika támogatására szolgáló eszközzé. Ennek persze nem szabad közvetlen fenyegetést jelentenie a környező országok számára. Pusztán azt kell jelentenie, hogy a bennünket érő támadásra nem kizárólag saját területünkön vagyunk képesek védekezés formájában válaszolni, hanem szükség esetén a támadó fél országa elleni csapás formájában is. Az ilyen jellegű, az elrettentés eszközeit alkalmazó preventív célok irányába mutató hadsereg-átalakítás természetesen pénzbe kerül, viszont nincs szükség óriási létszámú hadseregre, sőt viszonylag kis létszámú (60 max. 80 ezer fő), fejlett technikai felszereltségű *csapásmérő erőre van szükség*. Ezen

koncepció megvalósításának főbb eszközei a hadsereg gépesítésének növelése, csatlégyvédelmi rendszerek hadrendbe állítása, kis- és közép-hatótávolságú csapásmérő eszközök telepítése, a légierő modernizálása, valamint automatikus páncéelhárító tűzvezető rendszerek alkalmazása. Ez természetesen igen tökeigényes. Hosszú távon gondolkozva, célszerű lenne a hazai hadiipar újjáélesztése és modernizálása. A hadseregfejlesztési probléma egy részének megoldása mellett, a kapcsolódó iparágak fellendülésén keresztül a gazdaságfejlesztésre is támogatólag hat. Ez az elképzelés ráadásul nem csak a fentebb tárgyalt regionális célok megvalósításához nyújt hatékony eszközt. A lehetőségekhez képest kivédi a régióban egyébként valóban modellezhető fenyegetettségű szituációkat. A feltételezhető konfliktushelyzetek feloldására, valamint egy esetleges kelet–nyugati konfliktus elleni biztosításunkra sokan a NATO-csatlakozást tartják megfelelő eszköznek.

A következőkben nézzük meg, vajon valóban számíthatunk-e a NATO hatékony védelmére konfliktus esetén, valamint ha bizonyos konstellációban valóban szükségünk lehet a NATO-ra, akkor a csatlakozást hogyan fordíthatjuk az ország javára.

Hogyan kerülhetjük el, hogy feltételül szabjanak számunkra olyan követeléseket, amelyek érdekeink ellen szólnak, mint például az atomrakéták telepítése az ország területére (amint azt a Magyar Nemzet 1996. január 4-i cikkében X. Y. adott esetben elkerülhetetlennek vél), vagy hogy önhatalmúan felrúgjanak korábbi megállapodásokat (mint ahogy az a Bosznia-Hercegovina területére küldött magyar műszaki alakulat védelmének szavatolása kérdésében történt).

A ma érvényben lévő elgondolás szerint szükségünk van a NATO-ra egyrészt egy esetleges kelet–nyugati konfliktus, vagyis Oroszország számításba vehető „nyugati irányú aktivitása” esetére, másrészt a barátnak valóban nem nevezhető környező országok Magyarországhoz fűződő kapcsolatainak további romlása esetére. Nézzük meg, hogy NATO-tagként mi lehet a következménye az első konfliktusnak.

Először is vegyük figyelembe azt a távolról elhanyagolható momentumot, hogy a bővítést mi kértük és nem a NATO részéről ajánlották fel. Ha tehát a keleti irányú bővítés megtörténik, ahhoz a NATO érdekének kell fűződnie. Ez az érdek pedig nem más, mint határai védelmi vonalainak keletre tolása. Nem véletlen, hogy a bővítés egyik határozott támogatója Németország, esetleg még Olaszország, valamint az Amerikai Egyesült Államok. Németország esetében a bővítés támogatásánál számításba kell venni még a gazdasági okokat is, vagyis azt a tényt, hogy a térség országainak többsége, hagyományosan a német érdekszféra része volt, és ma is az. Az USA törekvéseiben két okot kell alapvetően szem előtt tartanunk. Az egyik, hogy Nyugat-Európa és a NATO, valamint az Észak-atlanti Tanács kapcsolatában az utóbbi években folyamatosan jelen van a Nyugat-európai Unió (NYEU), vagyis a NATO európai pillérének, illetve az EU biztonsági szervezete szerepének növelési szándéka. Ezen folyamatban megfigyelhető az az európai szándék, hogy Európa – pontosabban az EU – védelmében fokozódjon az európai és csökkenjen az amerikai részvétel.

Ennek illusztrálására az Észak-atlanti Tanács állam és kormányfőinek 1991. évi csúcsertekezletén, Rómában kiadott nyilatkozat egyik részlete szerint:

„Üdvözljük, hogy kilátás van a NYEU szerepének erősödésére, részben az európai egység folyamatos védelmi komponenseként, részben a szövetség európai pillére erősítésének eszközeként.”

Az USA számára azonban, több okból fontos az európai jelenlét. Az egyszerűség kedvéért nézzük azt az egyet, ami ebben a kérdésben bennünket is érdekel. Igaz ugyan, hogy az USA a hidegháborút megnyerte a Szovjetunióval szemben, Oroszország azonban változatlanul tényező a világpolitika színpadán, s a megfelelő viszony kialakítása ma fontosabb, mint a bipoláris világ stabil rendszerében. Hadseregének jelenléte Európában tehát szükséges, s ha nem nyugaton, hát Közép-Európában.

A példa kedvéért, az USA európai jelenléte illetve Közép-Európa felé történő elmozdulásának igazolására, nézzük a Partnerség a békéért program néhány részletét:

„... a szövetség megerősíti a transzatlanti kapcsolatok iránti elkötelezettségét, amelynek fontos eleme, hogy fenntartsuk az amerikai katonai erők európai jelenlétét. Ez a kifejezett kívánsága a kelet-európai új demokráciáknak is. A transzatlanti kapcsolat egész Európa biztonságának pótolhatatlan záloga.”

Nézzük kötelezettségeinket, a Partnerség a békéért programban foglaltak alapján:

„A békepartnerségi okmányt aláíró minden állam egy külön dokumentumot terjeszt be a NATO szervereihez, amelyben közli, milyen lépésekkel kívánja megvalósítani a partnerség politikai céljait és milyen katonai és egyéb képességeket ajánl föl a partnerségi tevékenységhez.”

... ez alapján ...

„Minden egyes partnerállam a NATO-val közösen kidolgozza az országra vonatkozó egyéni partnerségi programot...”

„A partnerállam saját költségén brüsszeli irodát nyithat és állandó összekötőt küldhet.”

„Partnerségi tevékenységekben való részvételük saját finanszírozásával és egyéb módon is igyekeznek osztozni azon gyakorlatok megrendezéseinek költségeiben, amelyeken részt vesznek.”

Míndezt mit várhatunk mi a NATO-tól a keretdokumentum alapján?

„Veszély esetén a partnerországoknak lehetőségük van a NATO-val való konzultációra.”

Ezek után véleményem szerint, esetleges NATO tagságunk esetén, jó eséllyel számíthatunk arra, hogy – mint a történelemben már annyiszor – Európa védőbástyája leszünk. Frontország. Ez tehát egy lehetőség kelet-nyugati konfliktus esetére. Hozzáátve még ezen lehetőség hadseregfejlesztési következményeit is ránk nézve, amely szerint a NATO anyagi segítségére, a kompatibilitást biztosító, modern figyelő-, lokátorrendszer kiépítésében, a barát-ellenség felismerő rendszer telepítésében, a repülés-technikát kiszolgáló irányító és információs rendszer kiépítésének támogatásában számíthatunk. Természetesen nem kis részben saját erőforrásainkra támaszkodva.

Ha végiggondoljuk a fentieket, felismerhetjük, hogy *esélyeink NATO-tagként – kelet-nyugati konfliktus esetén – nem volnának sokkal jobbak, mint egyedül.* „Egyedül” legalább nem feltétlenül kellene hadszíntérre változtatni az országot. Magyarország amúgy sem esik az elsődleges támadási irányba. NATO-támaszpontként már esetleg több ok volna Magyarország megtámadása mellett. Ha mindezek ellenére esetleg Magyarországot érintené a főirány, nos ez esetben talán célszerű lenne továbbengedni azt, hiszen a célállomás biztosan nem mi lennénk (ismétlem, hacsak nem NATO-bá-

zisként szerepelnénk), Európa pedig ez esetben védje meg magát nélkülünk. És ez nem tréfa! Ráadásul amennyiben így határozunk, esetlegesen sokkal inkább számíthatunk NATO-támogatásra a hadseregfejlesztés terén, hiszen területünket nem tudnák ütközőállamként, más szóval pufferstaatként felhasználni. Talán érdemes végig-elemezni ezt a gondolatmenetet.

Most nézzük: *milyen helyzetbe kerülnénk NATO-tagságunkkal a környező országok tekintetében.* Azt már a korábbiakban leszögeztük, hogy nemzetközi aktivitásunknak elsősorban erre a területre kell irányulnia. Az ezen aktivitás megtámogatására irányuló hadseregfejlesztés azonban a NATO-nak nem érdeke. Az érdekében álló átalakítás irányát a korábbiakban már vázoltuk. Ily módon feltételezhető ugyan, hogy elkerülhetnénk a környező országokkal bármilyen irányú konfliktust, saját külpolitikai programunkhoz azonban ez nem nyújtana segítséget.

Szükségünk lehet-e mégis bizonyos helyzetekben a NATO védelmére? Feltételezésem és a történelem tanulsága szerint Magyarország számára kialakulhat egy veszélyes közép-európai környezet, amelyben az országnak nem egy, hanem egyszerre két vagy esetleg három konfliktushelyzettel kell szembenéznie. Egy ilyen helyzetben Magyarország valóban nem tudja megvédeni magát, védelemre szorul.

Amennyiben tehát szükségünk van a NATO-ra vagy más kollektív védelmi rendszerre, úgy egy ilyen konfliktushelyzetben igen. A külpolitika és a katonadiplomácia feladata tehát a csatlakozási folyamatban, hogy minél inkább kivonja magát a keletnyugati konfliktusból következő NATO-igények alól, s a közép-európai régió biztonságát a környező országokkal együtt igyekezzon szavatolni, stabilizálni.

*

Összefoglalóul annyit fontos még egyszer leszögeznünk, hogy ezen roppantul összetett program megvalósításának alapja az a szemlélet, amely *Közép-Európát és annak gazdasági egységét, összetartozását tekinti kiindulópontnak.* Magyarország külpolitikai törekvései között konkrétan nem szóltam az etnikai problémák megoldásáról. Természetesen a lehetőségekhez képest *folytatni kell a párbeszédet a kisebbségi kérdések területén is a környező államokkal.* A fő hangsúlyt azonban egyértelműen és határozottan a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére és ezen keresztül a kisebbségben lévő magyarság egzisztenciális helyzetének javítására kell fordítani. A határainkon túl élő kétnyelvű magyarok fontos szerepet tölthetnek be, kell is hogy betöltsenek az országok közti egyéb – elsősorban tehát gazdasági – kapcsolatok fejlesztésében, strukturálásában, lehetőséget teremtve ezáltal önnön létfeltételeik önálló befolyásolására, javítására. *A NATO-csatlakozás kérdésében nem volt célja a dolgozatnak az egyértelmű igen vagy nem kimondása.* Határozott cél volt viszont néhány új, megítélésem szerint döntő fontosságú szempont felvetése, amelyek véleményezése, a különböző szakmai és politikai szempontok szerinti elemzése talán közelebb vihet bennünket egy, Magyarország valós érdekeit szolgáló megoldás megtalálásához.

Szabó János

A haderőreform néhány szociológiai aspektusa

A jövő az új hadseregek építőtől mindenütt jelentős adaptivitást és flexibilitást követel, főleg a nemzetközi biztonsági egységtörekvések, a nemzeti politikák, valamint a konkrét védelmi adottságok (struktúrák, hagyományok, törekvések) összefésülésében. Ez azt jelenti, hogy e három irányban egyaránt felkészült, nyitott, tájékozott, reakcióképes és kreatív emberek döntéshozó pozícióba juttatása alapvető feltétele a rugalmas védelempolitizálásnak és haderő-modernizálásnak. A szerző a biztonságpolitika és a haderőépítés globális, valamint hazai tényezőiből kiindulva az új honvédség építésének prognosztikus tényezőit foglalja össze.

A nyugati hadtudományi irodalom prognóziskereső vonulatának eredményei – főként egy komolyan vehető NATO-orientáció esetén – nem lehetnek közömbösek a hazai fegyveres erő struktúraépítésében döntéshozó szerepeket betöltők számára. Ezen eredmények élénk vitában érlelődnek, öltönek egyre pontosabb kifejeződések, s mivel minden jövőkép kimunkálásának alapközege a vita, nem várhatjuk, hogy vita-mentes letisztultságban szembesüljünk velük („az a jövőkép, ami vitathatatlan, az már a jelen”). Azaz már most törekednünk kell legfontosabb tendenciáinak szintézisét a döntéshozók asztalára tenni.

A biztonságpolitika és a haderőépítés globális tényezői

A katonai technológiák új generációi – azon túl, hogy már régen csupán az abszolút megsemmisítő erőt halmozzák – aláásták a tömeghadseregek tradicionális alkalmazási struktúráját és elavulttá tették a totális háború gyakorlatát. Ezzel egy időben elavult a békeidőbeli leszerelés gyakorlata is, miközben igen magas szintre emelkedtek a nemzetbiztonság költségei. A világ védelmi rendszereiben alkalmazott technológiák modernizáltsági szintjei között létrejött szakadék (high tech–traditional tech) ugyanakkor – a totális háború alatti konfliktusszinteken – képesnek látszik biztosítani a nyugati technológiai fölény biztonsági garanciakénti működtetését is (Öböl-háború). Az egyes országok esetében e tény a nemzetközi integrációban való elhelyezkedést (fej-

* Helyhiány miatt nem közölhetjük a témával kapcsolatos források és irodalom jegyzékét, ezt az érdeklődők a szerzőnél fellelhetik.

lett ipari demokráciákba tartozni, vagy máshová) erősebb védelmi tényezővé emeli, mint a nemzeti védelmi erő önmagában vett készenléti fokát.

A bipoláris katonai világrend összeomlása, a hidegháborús fenyegetés megszűnése a fenyegetések más szintjeit tette szembevetendővé. A politikai-gazdasági rendszerek konfrontációja helyett egyfelől a sokkal mélyebb gyökerű civilizációs szembenállás erősödött, másfelől az eddig elfojtott nacionalizmusok, regionális konfliktusok kirobbanásához teremtődtek meg a feltételek, s harmadrészt az előbbi kettőt átszövő „új” fenyegetések erősödtek fel (világkörnyezet, éhezés, túlnépesedés, természeti erőforrásokhoz visszaélés, migráció, menekültek, kábítószer-csempészet, bűnözés stb.).

Az európai egységesülési törekvések biztonságpolitikai vonulatában egyszerre fogalmazódik meg egyfelől a belső (európai) konfliktusok békés rendezhetőségébe vetett meggyőződés, a nyugati civilizációs értékek egységes elfogadása és követése, azonos elvű integrált politikai-gazdasági-katonai struktúrákkal történő garantálása esetén, másfelől az ettől eltérő civilizációs érdekekkel, törekvésekkel szembeni hatékony együttes védekezés és a velük való békés együttélésben a nyugati érdekek biztosítása, az eltérő civilizációk közötti együttműködés hatékony nemzetközi intézményeinek fenntartása és működtetése kíséretében.

A bipoláris világrend katonai expanziójához az érintett országokban olyan gazdasági növekedés társult, amely (változó mértékben) inkompatibilis volt a nemzeti gazdasági rendszerekkel, s nemcsak kulcsszerepe volt a szovjet modell által befolyásolt országok összeomlásában, de az összeomlás után is tartósuló problémákat okozott (az állami költségvetési deficiteken túl ide kell sorolnunk a leszerelés és haderőcsökkentés „békeosztalékának” elmaradását is, hiszen a védelmi konverzió, a katonai kapacitások békés célú átállítása óriási összegeket igényel).

Az ipari társadalmak diszfunkcionális modernizációs következményeinek tudatosodása igen erőteljes és tartós kritikai kultúráramlatot erősített fel a nyugati civilizáció országában. Ezen a posztmodern világkulturális áramlaton belül történt meg az univerzális ideológiák kétségbevonása, a „mátság” összes megnyilvánulásának támogatása, a lokális illetékességek feltétlen elismertetése, az erőszak, a hatalom intézményeinek diszkreditálása, az alternatív mozgalmak kibontakoztatása. E posztmodern tendencia összefonódik az információs társadalom terjedésével, ezért értékei, szimbólumai a leggyorsabban terjednek, és a kulturális különbségeket átmetszve ugyanazt a tartalmat hordozzák mindenütt.

A világhódító protestmozgalmak hatásaként a polgárosodásban, demokráciában előrehaladott társadalmak mindegyikében végbementek az állampolgári forradalmak. Ennek sokoldalú eredményei között a hadsereg szempontjából különösen fontos „a katona: egyenruhás állampolgár” eszméje, az, hogy a hadsereg egyre inkább mint „egy a munkahelyek közül” minősül tagjai számára, a katonai szakszervezetesedés, a katonai szervezetekben a polgári munkaszervezési módszerek igénye, a menedzseri képességek iránti igény, a humán erőforrás-gazdálkodás kényszere a katonai szervezetben stb.

A hazai haderőreform felelőseinek a jelzett globális tendenciák dinamikájával mindig tisztában kell lenniük, hogy az azokhoz illeszkedő védelmi szervezethez közelíthessenek. Ez azonban önmagában kevés, arról is tudniuk kell, hogy e globális tényezők hogyan aktivizálódnak a konkrét hazai társadalmi folyamatokban.

A védelem- és haderőépítés hazai társadalmi tényezői

A magyar társadalom sem mentes attól a tendenciától, hogy leértékelődtek a „régí” fenyegetések (totális atomháború, koalíciós háború, háború a régióban, a szomszédos országokkal, stb.) és felértékelődtek az „új típusú” fenyegetések (környezeti fenyegetés, kábítószer, bűnözés, menekültek, járványok stb.). Az állampolgárok inkább szeretnének látni olyan védelmi szervezetet, amely az „aktuálisabbnak” tartott fenyegetésekkel szemben jelent védelmet számukra, mintsem olyat, amely attól akarja megvédeni őket, „amitől ők már nem félnek”.

A honvédelem működtetésének feladatai Magyarországon sem csupán a fegyveres erőre tartoznak, a társadalom, az állami kormányzat, az önkormányzat stb. is részesedik ezekből. A haderőcsökkentés és a védelmi költségcsökkentő törekvések csak akkor léphetnek előre, ha a „többi” tényező – azaz a társadalom, az állam, az önkormányzatok stb. – többet vállal a védelem feladataiból. Olyan időszakban, amikor a „profilisztizálás”, az „adminisztratív létszámok leépítése”, az állami költségvetés-csökkentés van napirenden, a védelmi költségekhez való viszony igen ellentmondásosan alakul. Ezen belül várható, hogy a személyi költségekre, a technikára, a szervezeti átalakításokra irányuló igényekhez csak akkor lehet megfelelő társadalmi és parlamenti támogatást találni, ha bizonyítani tudjuk, hogy a rövidebb távú költségek jól illeszkednek a haderőreform társadalmilag elfogadott hosszabb távú perspektívájába is. A gazdasági prosperitás hiányában és a politikai érdekebe illeszkedés híján pedig még akkor sem.

A társadalmi preferenciák átrendeződésében az individuális hangsúlyok – a személyes szabadság, a fogyasztás, a gazdasági biztonság – felértékelődtek, ezzel szemben a védelmi kötelezettségek vállalása, az alárendelődni akarás, a közösségi elköteleződés visszaszorult. A közügyek nagy köreit tekintve a védelem nem, a biztonság igénye igen, a gazdasági jólét igen, a kockázatvállalás nem, az érdekérvényesítés igen, mások érdekelismerése nem számíthat magas preferenciákra.

A NATO-orientációt támogató társadalmi preferenciák rendszere oly módon bontakozik ki ebből a meglehetősen ambivalens értékrendből, hogy a gyenge személyi tehervállalási kedv mintegy kompenzálja magát az európai civilizációs azonosságtudatban, a közös európai biztonságkeresés érdekében viszont hajlamos kompromisszumokat kötni a nemzeti jellegű biztonsági építmény kizárólagosságával szemben.

A hazai társadalmi mozgás azt mutatja, hogy hosszú távon potenciális feszültség várható a nyugati típusú társadalmak két alapvető értéke a demokrácia és a nemzetbiztonság értékei között. Ebben az értelemben külön figyelmet igényelnek a védelmi tényezők.

A haderőépítés védelmi biztonságpolitikai tényezői

A biztonság és a védelem tényezőinek sorában a fegyveres erő egyértelműen és tartósan hátra sorolódott. Ebben megfogalmazódik a nyugati értékrendbe integrálódás iránti orientáció és a társadalom fegyveres erővel és hadviseléssel szembeni averziója is, mindazonáltal a konfliktusrendezés kollektív európai intézményrendszere iránti bizalom és a hazai nem erőszakos konfliktusrendező intézmények iránti elköteleződés fejeződik ki benne.

A védelem új missziója az új „háborút kerülő” konfliktusrendezés európai, illetve világméretű intézményrendszerének munkájában való részvállalásban (békekikényszerítés, békefenntartás, békemegfigyelés stb.), illetve a felmerülő új fenyegetések elhárításában, vagy legalábbis csökkentésére törekvésben ölt testet.

Ez egyfelől azt jelenti, hogy egyre inkább olyan katonai szervezetre van szükség, amely a „vegytisztán katonai” szerepét rendkívül kis valószínűséggel fogja gyakorolni, s így annak fontossága is csökken, ezzel szemben fel kell készülnie egy sor olyan feladatra, amit korábban nem katonai feladatként tartottak számon, illetve amelyek között gyors váltásokra kell képesnek lennie a személyi állománynak és a szervezeti infrastruktúrának egyaránt (magas technológiai szintű fegyverzet és felszereltség, magasan kvalifikált, flexibilis, tettének társadalmi-politikai-diplomáciai súlyát mérlegelni és befolyásolni képes tisztikar igénye).

Másfelől az „új misszió” azt jelenti, hogy a magyar honvédségnek valamilyen jól körülhatárolt szerepkört kell vállalnia az „Európa erődön” belül. Ez a szerepvállalás várhatóan elsősorban Magyarország európai gazdasági és politikai súlyától függ. A kissé érdesen hangzó populáris megfogalmazást idézve: „Magyarország újra lehet védő bástyája Európának, de lehet a vár körüli vizesárok vagy mocsár is.”

A realitások között ma az a legvalószínűbb ha Magyarország – legalábbis a kezdetekben – a NATO ún. harmadik pillére funkciói között próbálja megtalálni feladatait.

A védelmi szektor új tulajdonságai között a globális és társadalmi tényezők különösen hangsúlyoznak két mozzanatot, a nyitottságot és az új típusú imázs szükségességét. A nyitottság egyfelől a társadalom számára történő láttatás – csupán a hadműveleti értelemben vett katonai titok megtartása által korlátozott – teljességét jelenti, másfelől a környező országok, vagy az európai régió haderői számára tett gesztusokat, amelyek a legkisebb rossz szándék gyanújának a részünkről feltételezhető fenyegetettség képzetének eloszlatását szolgálják.

Az új imázs emellett a fegyveres erő magáról sugárzott képét jelenti, amelynek nemzetközi vetülete alapvetően a megbízható békepartner arculatát kell hogy öltse, hazai, belföldi vetületének pedig emellett még kellőképpen vonzónak is kell lennie, hogy a védelem feladatai megfelelő társadalmi rétegekben felébresszék a védelmi terhek vállalásának szándékát. Másfelől pedig igaznak, hitelesnek is kell lennie, hogy a már a pályán lévők ne érezhessék azt, miszerint becsapták őket, amikor e pályára csábították.

Az új védelmi tényezők sorában a legmélyebben integratív és a legkevésbé megkerülhető követelmény a védelem civil kontrolljának elvárásrendszere. A civil társadalom (a civil szervezetek, a közvélemény stb.) a három hatalmi ág (törvényhozás, igazságszolgáltatás, kormányzat), a fegyveres katonai szervezetek vezetési szintjei és a közvetítő intézmények (nyilvánosság, médiumok) olyan kontrollmechanizmusáról van szó, amelyben a védelem feladatai nem sikkadhatnak el, és a védelmi forrásokkal, a fegyveres erővel való visszaélés ki van zárva. Ez csak úgy működhet, ha a kontrolláló ágensek kompetenciaszintje megvan, illetve a fegyveres erő vezető pozícióiban elfogadják a civil kontrollt. Ám ezen helyzet csak igen bonyolult társadalmi-gazdasági-politikai folyamat eredményeként biztosítható.

Összességében: a hadseregstruktúra változásait a globális, a konkrét társadalmi és ezen belüli védelmi tényezők egymásra rétegződése determinálja.

Az új hadsereg építésének prognosztikus tényezői

A fegyveres erő feladatai a jövőben elsősorban az európai védelmi integrációhoz való viszonyunktól, illetve az azon belüli részesedésünkől függenek. E rendszerben a kollektív védelem feladatai valószínűleg a konfliktuskezelés elsősorban régió-specifikus és nem háborús megoldásait, az „új típusú” fenyegetésekkel szembeni garanciák biztosítását, illetve a saját védelmi szükségleteink biztosítását jelentik. Ennek egyik legmarkánsabb eredményeként várható, hogy a „vegytisztán katonai funkció” a katonai feladatokon belül elveszíti nemcsak kizárólagosságát (azt máris elveszítette), de elsőségét is.

A struktúra tekintetében számos módosító hatásnak lesz kitéve a fegyveres erő mérete, a rekrutált állomány mennyisége és minősége, a specializáció és a kiképzés, valamint az ösztönzés rendszere, a hivatásszerepek, az alegységek szervezőmódja, az aktív és a tartalékos komponensek viszonya.

A fegyveres erő várhatóan folyamatosan ki lesz téve olyan társadalmi nyomásnak, hogy a katonai kiadásokat csökkentse. Nagyobb valószínűség szerint inkább a személyi állomány aránya fog csökkenni, a költségek pedig a védelem technikai és szolgáltatási szektoraiban nőnek erőteljesebben, a nyugati technikai fölény fenntartásának (és a védelmi ipar működtetésének) logikája szerint.

A nemzeti konszenzus a legkisebb, de még hatékony haderő tekintetében tartósnak hiányozni fog, ezért a hadseregnek képesnek kell lennie a jövőben – nagyobb szervezeti trauma nélkül – további létszámcsökkentésre.

Ugyanakkor a létszámcsökkentés nem jelentheti, hogy csupán kisebbedik a hadsereg, a rugalmasság és adaptivitás szintjének növekednie kell, hogy biztosítható legyen a feladatok változó követelményei szerinti masszív személyi állomány. A kapacitás megőrzését rutinos adaptációval a nagy fluktuációhoz egyfelől a képzés minősége, másfelől a szervezetek, fegyvernemek, vezetési szintek jól mozgósítható tartalékos hátterének korszerű biztosítása szolgálhatja.

A rekrutációképzés és szelekció összekapcsolódó mennyiségi és minőségi követelményeiben jelentős módosulás várható: A magasan képzett és jól fizetett, magas (a munkaerő újratermelésére magas szinten képes) életstandardokkal körülvett tisztikaron belül az eddigieknél pontosabban kiválasztandók a katonai vezetők, akik teljes képzésüket a katonai felsőoktatásban és a gyakorlólhelyeken kapják, illetve a specialisták, akik képzésüket részben vagy teljes egészében a civil felsőoktatásban szerzik. A kiválasztást a képzési költségek, visszatérülési mutatók, illetve a ki-be léptetés (átjárhatóság), az esetleges redukció, a várható fluktuáció igényei sürgetik. A tisztek aránya a jövő hadseregében megmaradhatna a mai szinten (esetleg növekedhetne is), általában hosszú idejű, de nem feltétlenül élethossziglani pályagaranciákkal. Ezért is fontos számukra a képzettségbeli társadalmi ekvivalencia, a felsőfokú, konvertálható diploma.

A tiszthelyettesek között a tisztekénél differenciáltabb szolgálatiidő-tagozódás vezethető be, ami specialitásokhoz igazodva változhatna. Arányuk és számuk mindenképpen erőteljes növelést igényel. Képzettségüket illetően részükre a tisztekénél differenciáltabb, speciális beosztásokhoz jobban igazodó rendszer szükséges: az általános iskola után katonaiskolát végzetektől (egyszerűbb harcvezetők esetében, megfelelő gyakorlattal párosítva) a domináns középiskolázottakon keresztül, a kis arányú felsőfokú végzettséggel rendelkezőkig. Ez az állománykategória lehetne a munkaerő-

piac és a hivatásos szolgálat ütközőzónája. Ide vezethetne út a legénység köréből, és innen vezethetne út a tisztek csoportjához, de alapvetően néhányszor ismétlődő szerződéses alapon lehetne működtetni oly módon, hogy e szektor javadalmait tekintve versenyképes legyen a munkaerőpiaccal.

Mindkét állománykategória (tiszt, tiszthelyettes) távozói erősítenék a tartalékos rendszert, amely „pufferzónát” képviselhetne a fluktuáló fegyveres erő társadalmi hátterében.

A legénység sorozásos rendszerből az önkéntes haderő felé történő átmenete nagy valószínűséggel prognosztizálható. Ennek legvalószínűbb módja, hogy először általában csökkenni fog a legénység aránya az összlétszámon belül, majd megoszlik egy időszakot teljesítőkre és két vagy több időszakot teljesítőkre. Ebben a rendszerben az utóbbi szolgálati módok választhatóak és illetménnyel járnak, míg az egyetlen időszakot szolgálók a korábbi sorozásos rendszerben teljesítik szolgálatukat. Az átállítási folyamatot úgy zárhatnánk le, hogy ez utóbbi szolgálati forma (a veszély esetén indokolt helyzetekben törvényesen bármikori visszaállíthatósággal) egyszerűen megszűnne. A legénység biztosítása ilyenformán a legmesszebbmenőkig a munkaerőpiac hatáseitől függhet, erre specializált erőforrás-gazdálkodási rendszer működtetésével. A legénység tartalékos gárdáját a szolgálatban szerződésüket nem megújítók alkothatják.

Senkinek nem lehet kétsége afelől, hogy a professzionista, önkéntes elven szerveződő hadsereg személyi költségei kevesebb ember között oszlanak meg, ám a tömeghadseregekhez viszonyítva lényegesen differenciáltabb módon és járulékos költségekkel járnak együtt. A tisztí illetmények szintjükben pedig meghaladják a társadalom azonos képzettségű, felelősségi és beosztási szintű állami hivatalnokaiét. Az ő működésük hatékonysági mutatója pedig: hogyan képesek minimalizált létszámú állományt, a lehető legszélesebb határok közötti használhatósággal, a legrövidebb idő alatt a legolcsóbban kiképezni, és velük a gyorsan változó feladatokat megoldani úgy, hogy azoknak a legtöbb kedvező legyen szolgálatban maradni.

A magasabb specializációs és a kiképzési elvárások várhatóan szintén ellentétes követelmények közepette érvényesülnek. A specializáció a katonai szervezet foglalkozási környezetében könnyen kiüresítheti az egyes feladatköröket a használható tudásoktól, és működésképtelenséggel fenyegeti a szervezetet egy-egy apró specialitás kiesése esetén, ha nincs, aki átvegye a kieső szerepét. Ezért a specializációt a katonai feladat-végrehajtás teamjellegének megfelelően korlátozni kell, azaz tervszerű szelektivitással a várható feladatokhoz szükséges képességeket célszerű felhalmozni, nem pedig az állománytábla merev szakmalistáját teljesíteni. Ez nem jelentheti, hogy az egyes katonának minden feladatra kiképzettséggel kell rendelkeznie, de azt igen, hogy a flexibilitást és az adaptivitást lehetővé tevő minimumát széles körben el kell sajátítani a nagy valószínűséggel előfordulható specialitásoknak. Ezen a széles bázison nyugodhat egy-egy katonánál a mesterien elsajátított specialitás egy, vagy néhány szakiránya.

A hadsereg személyi állományának struktúraváltozásai előre vetítik a rekrutáció ösztönzésében várhatóan eszközrendő változásokat. A pálya vonzásának növelésében minden vizsgálat szerint rossz hatásfokú az önmegvalósítás ígérete, ha azután amiatt demoralizálódik az állomány, mert úgy érzi, hogy becsapták, nem kapta meg amit ígértek neki. Ezért csak olyan stratégiák használhatók hosszabb távon, amelyek be is váltják ígéreteiket.

Ilyen beváltható ígéret lehet a továbbtanulási orientációval bíró ifjúság számára a képzettségszerzés („légy minden, ami lehetsz”), amelynek perspektívái határozottan a leghatásosabbak. Ugyanakkor a számos civil pályára való előkészület („a legjobb hely az induláshoz!”) legjobb környezeti feltételeit, a foglalkozási gyakorlatszerzést, a testületi azonosulás lehetőségét stb. lehet majd beépíteni a pályavonzás tudatosan vezérelt mechanizmusába. A hagyományos hivatásértékek tradicionális kelléktárának használhatósága minden valószínűség szerint erősen szelektívvé válik.

A személyi állomány professzionális szerepe a professzionális haderő irányába történő elmozdulás folytán automatikusan szélesedni látszik és a tisztekre, tisztelyettesekre, a legénységre, sőt a polgári alkalmazottakra is vonatkoztatható lesz. Ez erőteljesen ellentmond Huntington tömeghadseregekre érvényes megállapításának, amely szerint az állampolgár katonák, a tartalékosok és a civil alkalmazottak lényeges támaszai, de nem részei a professzionális katonai apparátusnak. A Huntington-féle paradigmától történő elmozdulás oka, hogy a katonai képesség növekvő speciális keresztképzést (civil-katonai) tartalmaz és kevesebb tradicionális diffúz katonai hozzáértést. A katonai tevékenységek köre olyan foglalkozási elemekkel bővül, amelyeknek megtalálható valamely polgári megfelelőjük is.

Külön distinkciót igényel a politikai és a katonai tudáselemek helye a professzionális szerepben. Hiszen míg korábban csak a magas beosztási szinteken merült fel a kettő egyensúlya, ma a katonai feladatok az egészen alacsony szinteken is politikai implikációktól terhesek. Egy békefenntartó akcióban például már század vagy százask szintjén is előadódhatnak katonadiplomátát, vagy állami katonatisztviselőt igénylő feladatok. A katonai professzió a politikai műveltséget ezért semmiképpen nem nélkülözheti, ami külön szerepet ró a kiképzés folyamatára.

A harcoló szervezetek, alegységek szervezésének szintén változnia kell a magas flexibilitás és adaptivitás igénye miatt. Ez elég problémátus lehet azok számára, akik a hadsereget a klasszikus porosz prototípus szerint változtathatatlan, bürokratikus és hierarchikus elveken épülő szervezatként fogják fel. Azonban a környezeti változásokhoz alkalmazkodni képes, ún. mátrixelven működő szervezési formát már sikerrel próbálták ki az Öböl-háborúban, s a tapasztalatok szerint sokkal hatékonyabban működött, mint a rögzített hierarchikus szervezési és felszerelési táblán alapuló katonai szervezet. Kiderült, hogy a privát illetékesség a magas technológiai környezetben, magasan képzett munkaerők esetén, gyorsan változó helyzetben és feladatok körében rosszul működik azon hierarchikus feltételek mellett, amelyek a tradicionális hadsereg-szervezés sajátjai. Ellenben az ún. mátrixszervezetben, amelyben a tekintély és az információ a vertikális és a horizontális csatornákon párhuzamosan működik, lehetővé vált, hogy hagyják a személyi állományt rugalmasan ún. projectcsoportokba szerveződni az adódó specifikus feladatok logikája szerint. Amennyiben a jövő akcióteamjeinél ez a szervezési mód általánossá válik (valószínűsíthető), akkor nem lehet akadálya annak, hogy ezt a békeszervezetek is tükrözzék, s véget vessenek a rigorózan hierarchikus formák inadaptív és rugalmatlan örökségének.

A felhasználás lehetőségeiben gondolkodó haderőtervező szemében alig túlértékelhető jelentősége van annak a kérdésnek, hogy hogyan alakulna a jövő hadseregében az aktívan szolgáló erők és a tartalékosok aránya az alkalmazásra kerülő kontingensekben. A prognózis kiindulópontja az, hogy a tartalékosok alacsonyabb szinten

képzettek és gyakorlottak, mint az aktívan szolgáló erők, ezért rendszerint a gyorsregagálású erőkben nem számolhatnak velük, és hosszabb kiképzés esetén (30–60 nap) is csak zászlóalj–dandár szintjén összekovácsolt erők állíthatók össze belőlük. A hadseregek ma nyilvánvalóan nem számolnak azzal, hogy nagy harci egységekben gyorsan alkalmazhatnának tartalékosokat. Ezzel szemben tervezik őket olyan klasszikus milíciaprofilú feladatokra, mint pl. a rendfenntartás, ipari katasztrófa vagy természeti csapás elhárítása, infrastruktúrávédelem, terrorizmusellenes fellépések, harcbiztosító alakulatok, egészségügyi, hadtáp- és kiképzőfeladatok végzése.

A tartalékosok jövőbeli alkalmazásának ez idő szerint három alapelve követhető: első, hogy a tartalékosok zászlóaljméretnél nagyobb formációban csak elnyújtott akciókba vonhatók be; a másik, hangsúlyozni kell a tartalékos erőknek az aktív erők harctevékenységét támogató funkcióit, ugyanis e feladatokra alkalmassá tehetők; a harmadik, hogy a tartalékos erők közül az erős pályavonzást érzők számára nyitva kell hagyni az aktívvá válás csatornáit, illetve alegységeik kiképzését és vezetését békeidőben célszerű aktív tisztek vagy tiszthelyettesek kezébe tenni.

A jövőben várhatóan felerősödik az ellentmondás a társadalomból jövő liberális tendenciák hadseregen belüli érvényesülési törekvései és a tradicionális katonai erények megerősítési kísérletei között. Az ellentmondások várhatóan hullámok formájában jelentkeznek, hol a társadalomhoz, hol pedig a hadsereghez való konvergálás hangsúlyozásával. Ma még nem világos, hogy a jövő hadserege számára melyik tendencia jelenti a leginkább funkcionális hátteret, az viszont világosan látszik, hogy a hadsereg nem lesz képes ellenállni annak a nyomásnak, ami az állampolgári forradalomból és a gazdasági kényszerekből adódik, s a fejlődés a hadsereg tradicionális elkülönülési tendenciáit megsemmisítve a társadalomhoz konvergáló tendenciákat erősíti.

A hadsereg jellegében tradicionális férfidominancia veszíthet erejéből, s a női szerepek és létszámok bővülését követően várhatóan megkérdőjelezi majd a nők szakágakba szegregálását, limitált arányait és előmeneteli korlátait, kirekesztettségüket bizonyos alakulatokból és munkakörökből. Azonban míg az önkéntes hadseregbe való áttérés, illetve a munkaerőpiacra történő nyitás, az állampolgári forradalom hatásainak beengedése erősíti a nők arányát és szerepeit, a fegyveres erőkben a létszámcsökkenések újra és újra felvetik majd a tradicionalisták részéről a teljes férfigaderőhöz való visszatérés eszméjét. Az állampolgári forradalom minden bizonnyal csökkenteni kívánja a nők kizárhatóságát a katonai szerepekből és várható, hogy szükség lesz a katonai szervezeti kultúra olyan átalakítására, amelyben a katonai vezetők a nemek közötti egyenlőséget katonai értékke emelik, s a katonai szocializáció során az ennek megfelelő viselkedést honorálják.

A katonák családi státuszában is változásokra lehet számítani, amelyek elkerülhetetlen következményekkel járhatnak a szervezet számára. A klasszikus hadseregek magas nőtlenségi aránya a XX. századra mindenütt megváltozott, ám ehhez képest is új fejleményekkel lép meg bennünket a nők katonai szolgálata és az önkéntesek nagyobb aránya. Mindkét tendencia azt valószínűsíti, hogy a jövőben nőni fog a családok, házások és azon katonák (főleg nők) aránya, akik eltartott gyermekeiket egyedül nevelik. Emelkedni fog az ún. kettőskatona-családok aránya is. Ez a szervezet számára kezelő mechanizmusokat igényel, legalábbis a családok támogatására, a gyermekekről való gondoskodásban való közreműködésre és az állománymozgatás (át helyezés, vezénylés stb.) körültekintőbb szervezésére.

A fegyveres alakulatok és a katonák környezethez való viszonyában is változás várható. A változás egyik irányát abban kell látnunk, hogy a függetlenséggel visszanyert védelmi autonómia, a honvédelem nemzeti jellege eltünteteti a korábbi legitimitáshiányból adódó lakossági averziókat. A másik irány abban ragadható meg, hogy a hadsereg választási kényszerbe kerül atekintetben, hogy tagjait megtartsa e viszonylag homogén lakókolóniákban, netán az önkéntes legénységnek a bázisokon adjon helyet és törekedjen ezzel a bázisok egészségügyi és rekreációs adottságainak jobb kihasználására, vagy pedig támogassa katonaszemélyek sajátlakás-vásárlását, elvegyülését a lakossággal, a lakossági szolgáltatások használatára irányítsa a katonákat, esetleg kompenzációt fizetve. Úgy tűnik, hogy a kaszárnyákhoz kötő, kontrolláló katonaközösségek homogén kolóniáinak rendszerét, s vele a közösségi integráció tradicionális módjait, már mostanra is kikezdték az individuális választás késztetési és a változatos lakókörnyezeti orientáció. A jövőben a katonai bázisok lakókörnyezeti integrálódása és a függetlenségkereső katonák számának növekedése várható. A védelmi költségek drága katonai lakótelepekre költése helyett pedig valószínűbb a hivatásos katonák privátlakás-vásárlásának intézményes, kompenzatív anyagi támogatása.

Egy eddig nálunk közvitára nem bocsátott problémakör erőteljesebbé válásával is számolhatunk a jövőben és ez a szexuális preferenciák közötti diszkrimináció szervezeti vállalása vagy elutasítása, illetve ennek a mindennapi megfogalmazás számára leglényegesebb mozzanata: szolgálhatnak-e a hadseregben homoszexuálisok vagy sem. A nyugati demokráciákban a homoszexualitás kapcsán az alternatív életstílusoknak kijáró tolerancia erősödik. E korábban mentális betegségként nyilvántartott jelenséget pl. az Amerikai Pszichiátriai Társaság a normális emberi viselkedési repertoárrészenek tekinti, s a törvényhozás minden polgári demokráciában törvényes garanciákat biztosít a homoszexuálisok foglalkozási jogainak érvényesítéséhez. A hadseregek egy része jelenleg még ellenáll: a szervezeti integráció sérülésére, az állomány kohéziójának csökkenésére, a vezetés, az engedelmesség hatékonyságának romlására, illetve a hadsereg presztízsének csökkenésére, a katonai szolgálat népszerűségének visszaesésére hivatkoznak.

A tradicionális katonai értékek történelmi sorsa azonban arra figyelmeztet, hogy valószínűleg ezen a területen sem lesz tartható a hadsereg elkülönülési igénye. A civil kontroll elve lehetetlenné teszi a hadsereg számára, hogy tartósan ellenálljon valaminek, ha arról nem bizonyítható be, hogy önmagában rontja a szervezeti teljesítőképességet.

Vámosi Zoltán–Várhegyi István

A jövő század hadseregének képe a társadalmi-gazdasági fejlődés tükrében

A következő évszázad hadseregének elméleti koncepciója, jövőképe elválaszthatatlan azoktól a körülményektől, amelyek a fegyveres szervek – s közöttük a hadsereg – átalakulásának feltételrendszerét alkotják, s amelyek meghatározzák a jövő hadseregével szembeni – a mai ismereteink alapján feltételezett – követelményeket. A szerzők azt vizsgálják, hogy milyen módon befolyásolják a jövő hadseregének kialakulását, milyen mértékben változtatják meg a ma is zajló és még hosszú évtizedeken át folytatódó átrendeződések a hadsereg működésének, funkcionálásának gazdasági, társadalmi-politikai és intellektuális-humán feltételeit.

A XXI. század hadseregének, a jövő hadseregképeének elméleti megfogalmazása is csak akkor lehetséges, csak akkor hiteles és megalapozott, ha figyelembe veszi mindazokat a körülményeket, tendenciákat, amelyek rövid, közép- és hosszú távon döntően befolyásolhatják a következő évszázad haderejének tartalmi és formai-szervezeti követelményeit s a posztulátumok teljesítésének nemzetközi és belső társadalmi feltételrendszerét. Mindehhez természetesen társul az a feltétel, hogy a mindenkor döntéshozók figyelembe veszik a tudományos jövő kutatás ajánlásait.

A gazdasági tényezők szerepéről és a globális trendekről

A jövő hadseregének korszerűségét és társadalmi hasznosságát meghatározó biztonságpolitikai feltételek között kiemelt szerepe van a gazdasági tényezőknek, amely alapjaiban behatárolja az elmélet(i koncepció) mozgásterét.

A gazdasági trendek alakulása olyan következtetések levonására ad lehetőséget, mely szerint az átalakuló világrendben növekszik a gazdasági késztetésnek, az egyes országok, régiók gazdasági képességeinek jelentősége. A fennálló világrend keretei között ugyanis a nagy erőközpontok peremére szorult gazdaságok folyamatosan kevesebb hozadékot jelentenek, ugyanakkor egyre komolyabb veszélytényezők lesznek.

Amennyiben azonban belátható időn belül nem sikerül az egyre mélyülő gazdasági szakadékok mérséklésére Észak és Dél, Nyugat és Kelet között ésszerűbb, méltányosabb világ gazdasági rendet kialakítani, új típusú válságokkal, konfliktusokkal, modern népvándorlásokkal, etnikai tisztogatásokkal és a gyűlölet motiválta erőszakhullámmal kell szembenéznie a világnak. Mindez új feladatokat és követelményeket támaszt a fegyveres szervek, közöttük a hadseregek számára.

Felerősítheti ezt a folyamatot az a körülmény, hogy tovább folytatódik és minőségi fordulóponthoz érkezik a *világgazdasági erőviszonyok átrendeződése*. Számítások szerint 1995 és 2000 között a fejlődő világ társadalmi terméke (beleértve Kelet-Közép-Európát is) eléri a fejlett ipari országok társadalmi termékét, 2020-ban pedig már a világ-gazdaság GDP-jének 60 százalékát fogják adni az előbbiek. Előrejelzések szerint erre az időre a világ vezető tíz gazdasági hatalma közül csak Németország és Franciaország lesz európai ország, és a vezető Kína teljesítménye 40 százalékkal meghaladja majd az Egyesült Államokét.

A következő évtizedekben komoly problémát és feszültségforrást gerjeszthet az az *ellentmondás*, amely a gazdasági növekedés súlypontjainak földrajzi változása és a történelmileg kialakult gazdasági központok között alakul ki. Ehhez járulhat hozzá a munkanélküliek eltérő aránya (a járulékos bérköltségek Nyugat-Európában az összes munkaerőköltség 44 százalékát teszik ki, az Egyesült Államokban 28, Japánban 24 százalékot), valamint a lakosság eltérő – Nyugat-Európa számára kedvezőtlen – korösszetétele, amely egyre jobban terheli a szociális jóléti állam költségvetését, ezáltal csökkenti nemzetközi versenyképességét.

Amennyiben a társadalmi fejlődés olyan tendenciáit vizsgáljuk, amelyek várhatóan hosszú ideig fognak hatni, az *átmeneti időszak* (egyes becslések szerint mintegy 30–50 év) három fontosabb sajátosságát nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

a) *A világ népességének növekedése* egyre jelentősebb aránytalanságokat tükröz az egyes régiók viszonylatában. Az előrejelzések szerint az ezredfordulón a világ népességének alig 20 százaléka él majd az iparilag fejlett országokban. A fejletlen térségek országaiban a nagyszámú népesség és az átlagéletkor miatt jelentős mértékben megnő a munkaerő-kínálat, amely konfliktusokhoz, tömeges migrációhoz vezethet a fejlett térségek irányába.

b) *A föld energiakészletének gyökeres átalakulása* elkerülhetetlen, mert a mai készletek felhasználási lehetőségei egyre korlátozottabbak. Szükségessé válik a fúziós energia, a napenergia, a bioerőforrások és más megbízható lehetőségek alkalmazása. Ez egyrészt felerősítheti a meglévő hagyományos energiaforrások megszerzése iránti készletet – akár erőszakkal is –, a gazdasági-hatalmi érdekek érvényesítését, másrészt a modern tudományos-műszaki eljárások elkerülhetetlenül gazdagíthatják a katonai célú fejlesztések lehetőségeit.

c) Az átmeneti időszak tényezői között megkülönböztetett figyelmet érdemel az *új technológiák* várható hatása. Ezek térhódítását több, ma érvényesülő társadalmi-politikai tényező átmenetileg gátolhatja, de hosszú távon nem akadályozhatja, mert az az adott társadalom elkerülhetetlen lemaradásához vezet.

A versenyképesség, a gazdasági fölény fenntartásában mindig is nagy szerepe van – akárcsak a hidegháború időszakában – a hadiipari technológiák fejlesztésének. Szemünk előtt játszódik le az a folyamat, mely szerint Európa két nagy riválisa – az Egyesült Államok és Japán – technológiai fölényre támaszkodva különböző kutatási és fejlesztési programokat indított be gazdasági potenciáljának fenntartása érdekében. Az iparilag fejlett országok a technológiák fejlesztésére GDP-jük 2,5–3 százalékát fordítják. Magyarországon ez az arány 1993-ban 0,7 százalék volt.

A fejlett gazdaságon alapuló korszerű technológia alkotja tehát a XXI. század hadseregének anyagi bázisát, technikai-anyagi feltételét. A napjainkra jellemző válto-

zások azonban – mint ahogy azt a közelmúltban mintegy száz ország különböző fegyveres szervezeteinek tapasztalataira kiterjedő vizsgálat eredménye is mutatja – elképzelhetetlenek az olyan *intellektuális feltételrendszer* és gondolkodásmód nélkül, amely felismeri, megérti és előnyben részesíti a változtatás szükségességét, a változás eszméjét.

Ha ez létezik és szabadon érvényesülhet, a változás igénye szinte automatikusan tükröződik a biztonságpolitikai és doktrinális koncepciókban, a szervezeti struktúrákban és a hadsereg alkalmazásához szükséges eszközök, rendszerek technológiában. Egyszerűen a szellemi befektetés révén.

Vannak hadseregek, amelyek átalakításában, mai fejlesztési szakaszában már jelen vannak ezek az ismérvek és ez a gondolkodásmód. De ezek az ismérvek nemcsak a modernizálódó hadseregek sajátjai, hanem – és mindenekelőtt – annak a társadalomnak is, amelynek része, amelynek biztonsága érdekében létrehozták és korszerűsítik az adott hadsereget.

Vagyis olyan *információs társadalomról* van szó, amely alapjaiban különbözik az azt megelőző társadalomtól. Ha az ipari társadalmat a tartós fogyasztási cikkek nagy tömegű fogyasztásával vagy a motorizáció köré koncentrálódó, erőteljes tömegfogyasztással jellemezzük, az információs társadalmat magas szintű intellektuális kreativitással rendelkező társadalomnak nevezhetjük, amelyben az emberek jövőbeni célokat rajzolhatnak fel egy képzeletbeli vászonra, és értelmes egyéni életet valósíthatnak meg.

Az anyagi és szellemi követelmények összhangja

Az információs társadalom technológiai feltételei lehetővé és szükségessé teszik a fegyveres szervek anyagi-technikai és szellemi színvonalának társadalmi szintre, illetve több területen azt meghaladó minőségre emelését, a hadsereg és minden katonája ellátását a jövő kifinomult rendszereivel (fegyverzet, kommunikációs lehetőségek).

A XXI. században csak az intelligens, fizikailag és szellemileg felkészült, pszichikailag magasan motivált és minden szempontból kiképzett katona lesz képes a fejlett technológia minden előnyének optimális kihasználására.

Ugyanakkor a sokoldalúan felkészült katona, az ember lesz a jövő hadseregének legfontosabb eleme. A katonák minősége, erkölcsi-pszichikai és szakmai-fizikai kvalitása teszi majd lehetővé a technológia minden lehetőségének racionális hasznosítását. Az állandóan korszerűsödő technológia viszont újabb és újabb lehetőségeket biztosít a kiképzési technológiák, eszközök fejlesztéséhez, az egyre bonyolultabb szimulátorok és korszerű eszközök alkalmazásához.

Az anyagi és a szellemi követelmények összhangját jelentős mértékben befolyásolja az a körülmény, hogy a jövő hadseregének megtervezése során biztosítva van-e a *folytonosság* a megelőző rendszerekkel, ami a hadsereg korábbi (hasznosítható és adaptálható) értékeinek továbbvitelét és érvényesülését jelenti az új körülmények között.

A fokozatosság, az átgondolt lépések és a fejlesztés követelményeinek egysége jobb eredményeket hozhat, mint a kapkodás, az anyagi nehézségekre hivatkozó, átgondolatlan, egymásnak ellentmondó, meg nem alapozott és a következményekkel nem kellően számoló döntések sorozata.

A kelet-közép-európai térség országainak átalakulását, s bennük természetesen a

hadseregek átszervezését ma inkább jellemzik ez utóbbi sajátosságok, miközben az anyagi és a szellemi javak szinte felbecsülhetetlen mértékű pazarlása folyik, veszélyeztetve ezáltal a hasznosítható értékek továbbélésének feltételeit.

Nem lehet bölcs és nem becsülheti ön magát az a társadalom (és hadserege), amely veszni hagyja évtizedes-évszázados értékeit, amelyeket ő maga hozott létre ön-maga érdekében. Az a társadalom (és hadserege) lehet bölcs, amely felismeri a változtatások szükségességét, s ahhoz – korábban megszenvedett értékei és tapasztalatai alapján – alkalmazkodik.

Az átalakulás ilyen felfogása, az egységes koncepció alapján megvalósuló, jól tervezett és körütekintően szervezett rugalmas vezetési folyamat lehet eredményes a hadsereg vonatkozásában is. Hiszen a hadsereg élő, önállóan funkcionáló szervezetként képes a tanulására, a változtatásra és a fejlődésre, amennyiben igényli a tudományos kutatások ajánlásait. Számtalan példa található erre a magyar hadsereg történetében is.

A hadsereg jövőképe azonban csak akkor lehet reális, ha fejlődése minden szakaszban kompatibilis, *összhangban van* a társadalom (a nemzetközi szövetség) más fegyveres szerveinek fejlődésével. A megváltozott nemzetközi és társadalmi feltételek ugyanis új minőségű fegyveres szerveket igényelnek, mert megváltozott a fegyveres és a rendvédelmi szervek rendeltetése, mások a funkciói és tevékenységük jellege.

Változó körülmények és követelmények

A többrendeltetésű haderő (hadsereg) kialakulása során fontos elméleti szempont az, hogy az utóbbi években csökkent – s várhatóan tovább fog csökkenni – az ún. nagy háború szerepe és lehetősége. A hadsereg katonai funkciója, a biztonság katonai eszközökkel történő szavatolása azonban továbbra is fontos feladat, minthogy a nemzetközi életben – még hosszú ideig – tovább él a politikai, a gazdasági és más érdekek érvényesítésének lehetősége erőszakos, katonai erő alkalmazása révén, ebből fakadóan pedig a készítés az erőszak alkalmazására.

Kutatások tapasztalatai arra figyelmeztetnek, hogy a napjainkra – s még inkább a következő évek-revtizedekre – jellemző válságok, fegyveres konfliktusok új minőséget jelentenek a korábbi, évtizedek válságaihoz, konfliktusaihoz viszonyítva. Mindenekelőtt abban, hogy – a korábbi nagyhatalmi globális politikai érdekérvényesítéssel ellentétben – ma helyi, regionális nemzetiségi és etnikai, törzsi és vallási érdekek ütköznek és fejeződnek ki fegyveres küzdelem formájában.

A hadsereg *funkciója* tehát több szempontból megváltozik. Többirányú tevékenységet ellátó, többrendeltetésű szervezetté kell válnia, amelynek alaprendeltetése – az ország biztonságának, szuverenitásának szavatolása – érdekében olyan hiteles visszatartó erő, amely elősegíti a fegyveres konfliktusok elkerülését és a kockázatok csökkentését. A fegyveres erők legyenek képesek az ország katonai védelmére és az alkotmányban, a törvényekben meghatározott feladatok ellátására.¹ Hasonló követelmények találhatók – ha más szavakkal is – a szomszédos országok alapidokumentumaiban.

Az alaprendeltetés – mint az „országvédelem legvégső eszköze” – mellett napjainkban már megfogalmazódnak olyan igények a fegyveres szervek társadalmi szerepeit illetően, amelyek az átalakuló világ és társadalom jellegzetességeiből fakadnak. Abból a körülményből, hogy a klasszikus értelemben vett háborúk kora – vélhetően –

lejárt, de a hadsereg, mint a katonai hatalom kifejeződése és megtestesítője, nem csupán a háborúban tölti be a politika eszközének funkcióját, hanem a politika különféle eszközeinek egyikeként már *békeidőben* is fontos szerepet tölt be az állam kül- és biztonságpolitikájában, a társadalom belső stabilitásában.

Ebből fakad az a követelmény is, hogy ha a hadsereg meg akar felelni a politika mindenkori követelményeinek, állandóan igazodnia kell a változó politikai helyzethez.

A hadsereg perspektíváiról gondolkodva óhatatlanul felvetődik a kérdés: vajon mennyire felelnek meg ma a hadseregek, általában a fegyveres szervek az aktuális nemzetközi politikai-biztonságpolitikai helyzetnek és a társadalmi igényeknek.

Képesek-e alternatív megoldási javaslatokat megfogalmazni a politikai döntéshozók számára, illetve igényli-e a politikai vezetés a katonai hatalom szakami ajánlásait az átalakuló és ellentmondásos világ potenciális *veszélyforrásainak* megelőzésére, kezelésére.

Vajon megfelelnek-e a fegyveres szervek ma és még inkább holnap annak a kihívásnak, amelyet az átalakuló nemzetközi politikai-hatalmi viszonyok jelentenek minden egyes állam számára: megfelelni az önálló nemzeti, valamint az integrációs törekvésekben megjelenő nem egyszerű, néha ellentmondásos politikai és katonai érdekeknek.²

A hadseregnek a katonai garanciák egyre magasabb szintű biztosításán túl képesé kell válnia más jellegű feladatok ellátására is, meg kell felelnie a (fentiekben felsorolt) lehetséges helyzetekben elvárható megfelelő reagálásra. A hadseregnek tehát – más fegyveres szervekkel (a határőrséggel, a rendvédelmi szervekkel) együttműködve – a *többszörművel* haderő szerepét kell betöltenie a béke időszakától kezdve a háborús helyzetig terjedő minősített helyzetekben.

Bár a nemzetközi szakirodalom hasábjain folyó értelmező vita még korántsem egységes, az eddigi tapasztalatok alapján mégis levonható következtetések szerint a politika az alábbi *minősített helyzetekben* alkalmazhatja a fegyveres szerveket az össz-társadalmi-nemzeti érdekek védelmében: békeidőszak, válságidőszak, a fegyveres konfliktus időszaka, háborús időszak és háború utáni időszak.

A fenti szakaszoláson belül további szempontok – fegyveres és nem fegyveres, állami és nem állami, közvetlen és közvetett, külső és belső – tagolhatják a kialakult helyzetet, amelyek más és más természetű és erejű reagálást követelnek meg az adott ország fegyveres szerveitől.

Európa biztonsági helyzetének és lehetséges veszélyeztetettségének alakulása az európai és a globális biztonsági helyzet változásainak függvényében prognosztizálható. Az európai régió országainak külső biztonsági környezetét ugyanakkor az determinálja, hogy a következő időszakban nagy valószínűséggel kizárható az egész kontinenst érintő, több ország részvételével vívott háború veszélye. Egy ilyen jellegű fegyveres konfliktus lehetősége az összeurópai biztonsági rendszer kiépülésével, az európai biztonságra ható erőtenyezők (Egyesült Államok, Oroszország, NATO) viszonyainak várható rendezésével, a kelet-közép-európai országok társadalmi-politikai és gazdasági átalakulásának befejeződésével és belső nemzetiségi-etnikai stabilizálódásával – feltehetően – tovább csökken majd.

A következő évtizedekre prognosztizálható kedvező nemzetközi biztonsági folyamatok ellenére a hadseregnek és más fegyveres szerveknek készen kell állniuk a *külső és belső eredetű, háborús küszöb alatti konfliktusok fegyveres úton történő megelőzésére*

és kezelésére, a délszláv válság lezárása ugyanis nem hozott egyszer s mindenkorra megoldást a 90-es években felizzott nacionalista törekvések szélsőséges megnyilvánulásai ellen. A daytoni békemegállapodás sem fogadható el egyetemes érvényűnek még csak Kelet-Közép-Európára vonatkozóan sem.

A jövő század hadseregének szervezési kérdései

Az előzőekben tárgyalt gondolatokból világosan kitűnik, hogy a biztonság kérdése a következő évszázad kezdetén is fontos, megoldatlan problémája lesz a világnak. Kezeléséhez nélkülözhetetlen a korszerű haderő megléte. Ez – mint az ország biztonságának záloga, vagyis a politikai és gazdasági hatalom nélkülözhetetlen erőpillére – fontos tényező lesz a jövő évezred küszöbén. Ezért foglalkoznak intenzíven ezzel a kérdéskörrel.

A kutatók arra keresnek választ, hogy *milyen nagyságrendű* (mennyiségi aspektus) és *milyen képességű* (minőségi aspektus) haderőt alakítsanak ki, és azt *mivel szereljék fel* (haditechnikai aspektus), illetve a személyi állományt *hogyan készítsék fel* (kiképzési aspektus) jövőbeni feladataira, figyelembe véve a felbecsülhető veszélyeket, az ország teherbíró képességét és a technikai fejlődés által előidézett kihívásokat.

A *nagyságrend* kérdése több tényező függvénye. Az összetevők vizsgálata során rendszerint a következőket veszik figyelembe:

- az érintett ország geopolitikai helyzetét, vagyis azt, hogy földrajzilag hol terül el;
- geostratégiai hatalmi igényeit, vagyis azt, hogy lehetőségeiből, teljesítményéből, jogos vagy vélt érdekeiből kiindulva milyen hatalmi tényező kíván lenni (globális nukleáris szuperhatalom, regionális nukleáris vezető hatalom, regionális nukleáris nagyhatalom, hagyományos fegyverzetű regionális hatalom vagy hagyományos fegyverzetű helyi hatalom);
- a katonai szövetségekhez való viszonyát, vagyis azt, hogy tagja-e valamilyen katonai szövetségnek vagy nem, saját maga kíván-e gondoskodni védelméről vagy semleges státuszú ország kíván-e lenni;
- a gazdasági és pénzügyi (költségvetési) teljesítőképességet;
- a tudományos, technikai-technológiai és ipari teljesítőképességet, ezen belül elsősorban azt, hogy képes-e önállóan alap-, fejlesztő- és alkalmazó kutatásokra vagy nem. Milyen minőségű és fejlettségű csúcstechnikai és információs technikai (távközlési és számítástechnikai) eszközök előállítására képes, ezeken a területeken mennyire függ a külföldi beszállításoktól;
- a humánerőforrások minőségét, vagyis tudományos és technikai, illetve általános képzettségét, felkészültségét, a változások befogadására való alkalmasságát;
- a lakosság mennyiségi és minőségi mutatóit;
- az ország belső rendjének stabilitását és jövőorientáltságát.

A hadsereg *képességét* érintően a jövő század eleji haderőknek képesnek kell lenniük háborús és nem háborús műveletekben való részvételre (ahogy erre fentebb már utaltunk). Az utóbbi esetben ENSZ-felhatalmazás alapján országhatáron kívül (pl. a NATO-békepartnerség program keretében béketeremtő, -fenntartó) feladatok ellátására.

A kétpólusú világrend többpólusúvá válása következtében, illetve a nukleáris világháború közvetlen veszélyének elmúltával megszűnt az a külső kényszer, amely

millió nagyságú tömeghadseregek állandó készségben tartását igényelte. A csökkentett feladatok lényegesen kisebb létszámú, ugyanakkor korszerűbb, de drágább eszközökkel felszerelt hadseregek felállítását tűzték napirendre. Ezek az igények és lehetőségek a lakosság 0,5–0,3 százalékának megfelelő nagyságú hadsereget igényelnek kis és közepes méretű országok esetében.

A hadsereg nagyságát és képességét érintő változások közvetlen hatással vannak a haderő szerkezeti felépítésére, azaz haderőnemi, fegyvernemi és szakcsapati arányaira, strukturális összetételére. Ezen túlmenően jelentős szerepe van a vezetési lépcsők (vezetési szintek), valamint az irányító és működtető (vezetési és végrehajtó) részek arányának.

Hosszas elemzések alapján úgy tűnik: ez a változásdinamika a hadsereg struktúráját illetően tartós marad, ezért a személyi állományt úgy kell felkészíteni, át- és továbbképezni, hogy a dinamikus változásokat (új munkahely, új feladatkör, új szakterület stb.) képesek legyenek nagyobb megrázkódtatások nélkül elviselni.

A helyi, regionális fegyveres konfliktusok méretarányos katonai válaszokat igényelnek, amelyek legfontosabb jellemzője az összhaderőnemi, összefegyvernemi jelleg, azaz olyan adekvát alkalmi köteték működése, amelyben a vezetés stratégiai vagy hadműveleti szintű és benne eseményfüggően valamennyi haderőnem-fegyvernem részt vesz.

A közös erőfeszítések eredményességét a célirányos együttműködés összhangja, vagyis a szinergikus együttműködés biztosítja. A szinergikus együttműködés sikerét a vezető állomány sokoldalú és rendszeres törzsképzésével oldják meg, ahol a hadműveleti elvek, a törzsszolgálati folyamatok és az együttműködés különböző kérdéseit vizsgálják. Tulajdonképpen azt tanulmányozzák, hogy az összefeladat érdekében a részeknek mit kell tenniük (ezek összehangolása a szinergia elve), hogy a különböző nemzetiségű törzsek állománya kellő mértékben összekovácsolódjék, közös tevékenységük olajozottá váljon.

Haditechnikai változások, új elvek és eljárások

A haditechnikai szempontokat vizsgálva az e területen bekövetkezett lényeges változásokból kell kiindulni, továbbá hogy ezek milyen változásokat idéztek elő a fegyveres küzdelem megvívásának elveiben és az egyes országok katonai doktrínáiban. Elemezni kell, hogy az említett változások következtében milyen hadviselési módokra készülnek fel a fejlett országok hadseregei.

Napjainkban a technikai kultúra sajátos váltásának vagyunk tanúi, mely a nanotechnológiás csúcstechnika és a mikroelektronikára alapozott információs technika (számítástechnika és híradástechnika) egyre gyorsabb ütemű konvergenciájában nyilvánul meg.

A konvergencia az információs korszak és az információs társadalom kibontakozásával, mintegy 10–15 éven belül a technikai evolúció magasabb fejlődési fokához vezet el, minek eredményeképpen felgyorsul a technikai konvergencia. Ennek hatására a fegyveres szervek a mainál lényegesen nagyobb távolságra fognak „látni”, érzékelni, azonosítani, célokat kiválasztani, löni és megsemmisíteni. Megvalósul az „egy lövés – egy találat” elve, valamint a „tűzelj és felejtse el” harcászati. Az információs hadviselés keretében fokozódni fog a manipulációs „macska–egér” küzdelem, az álcázás, a félrevezetés, a megtévesztés és az ezek elleni tevékenységek állandó vetélkedése.

Új tartalommal telítődik az *élőerő és a technika* szerepköre: mindkettőnél a minőségi követelmények kerülnek előtérbe. Megváltozik és megfordul a korábbi alkalmazási prioritás, bizonyos vélemények szerint az „élőerő” elsődlegessége helyébe a „technika” elsődlegessége lép. Ez a változás azonban nem becsüli le az élőerő jelentőségét – vallják e nézet képviselői –, csupán tükrözi a változásokat.

Átértékelődik a mennyiség (tömeg) szerepe, hiszen a feladatok megoldásához nem lesz szükség tömeghadseregekre. Ugyanakkor a kvalifikált élőerő minőségi szerepe továbbra is megmarad, sőt jelentősége növekszik, minthogy a rendkívül fejlett haditechnikát csak magasan képzett, professzionális katonai szakembergárda képes optimálisan működtetni (egy ötvenmillió dollár értékű vadászgépet nem lehet akárkire bízni).

A haditechnika szerepének növekedését az is bizonyítja továbbá, hogy a „nagypolitikában” előtérbe került az a nézet, miszerint a fegyveres konfliktust „minimális költséggel”, a lehető legkisebb áldozat árán, a lehető legrövidebb idő alatt és lehetőleg egyetlen ütközetrel kell megnyerni. A háború azonban hosszú előkészítést és gyors befejezést igényel.

A nagy intenzitású fegyveres küzdelem kérdését vizsgálva ugyanis megállapítható, hogy a gazdaság virágzásához stabil biztonságpolitikai környezetre van szükség. Ez viszont csak *fejlett biztonságpolitikai erőpillérrel* (korszerűen felszerelt hadsereggel) valósítható meg. Ha a világ gazdaság egészséges vérkeringését szándékosan megakadályozzuk vagy gátoljuk, a világ gazdasága „lázás” állapotba kerül, s az gazdasági világválsághoz vezethet.

A fejlett országok „fenntartható” fejlődése érdekében feltétlenül szükség van az említett biztonsági környezetre. Ez kisebb fegyveres összetűzéseket ugyanis képes elviselni, de nagyobb méretűeket és hosszan elhúzódóakat már nem. Ezért napjainkban sokszor az tapasztalható, hogy a különböző ellenségeskedések kezdetén a felek máris a békés megoldás keresésére fektetik a hangsúlyt. A háború a világnak rossz üzlet, csak a béke biztosíthatja a fejlődést. Az elrettentés helyett a kalandorok visszatartásának elve kerül előtérbe, a fegyveres konfrontáció helyett a tárgyalásos megegyezés, a kompromisszumkeresés jelenti a problémák lehetséges megoldásának módját.

Bárhogyan is változik a világ biztonságpolitikai megítélése, a fegyveres szerveknél érvényesül egy *belső öntörvényű fejlődés*, amely a tudományos-technikai evolúció felgyorsult ütemével van kapcsolatban. Az információs forradalom eredményeként átértékelődtek a különböző hadviselési módok (fajták) mind tartalmi, mind pedig alkalmazási sorrendjük vonatkozásában.

A hadviselési módok (fajták) között a legújabb az *információs hadviselés*, amely a „vezetési háború” megnyeréséért folyik; alapját az információs forradalom vívmányai jelentik. Az információs hadviselés (az első információs háború a történelemben az Öböl-háború volt) megjelenése lényeges változásokat fog előidézni a *vezetésben*, amely fontossági sorrendben az első helyre kerül.

A hadviselési módok változása előtérbe állította az alábbi *fogalmak-elvek alkalmazását*:

- *erőkivetés* = távolsági műveletek, erőátdobás;
- *erőtakarékosság* = saját csapatok csak akkor kerülnek bevetésre, ha a tűzcsapások megtörik az ellenség ellenállását;
- *koalíciós hadviselés* = szövetségi rendszerben, alkalmi konszenzusra támaszkodó katonai műveletek, ahol a terhek és a felelősség megoszlik;

- *vezetési-információs fölény* = a vezetési fölény azt jelenti, hogy az ellenfélről, a környezetről és a saját erőről minden fontos információval rendelkeznek és azokat hatékonyan használják fel;
- *hosszú előkészítés, gyors győzelem* = a felderítő és a légi előkészítés időtartama többszörösen meghaladja a szárazföldi ütközetek időtartamát.

Mindezeket az elveket csak akkor lehet alkalmazni, ha korszerűen felszerelt haderő áll rendelkezésre. A korszerűség elve általános követelményeket takar, de természetesen mást és mást jelent minden ország esetében.

A napjainkban is rendszerben lévő és a jövő század elején is korszerűnek mondható fegyverek-fegyverrendszerek az alábbiak:

Kozmikus (űr-) rendszerek:

- globális
- = felderítő rendszerek,
- = atom- és rakétaindítást előrejelző rendszerek,
- = ballisztikus rakétavédelmi rendszerek,
- = hadszintérméretű ballisztikus rakétavédelmi rendszerek,
- = navigációs rendszerek (GPS).

A légiereő rendszerei:

- B-1 és B-2 bombázók, manőverező robotrepülőgépek,
- F-117 típusú „lopakodó” vadászbombázók,
- F-15, F-16, F-18 vadászrepülőgépek,
- Mirage-2000 vadász-, Eurofighter vadász-, Gripen vadászbombázók,
- Cobra AH-64 helikopterek,
- Commanche AH-66 helikopterek.

Szárazföldi csapatok:

- föld-föld típusú rakéták,
- MLRS sorozatvetők,
- M-1 és Leopard típusú harckocsik.

Légvédelmi rendszerek:

- Patriot és Sz-300 típusú rakétavédelmi rendszerek.

A korszerű fegyverrendszerek sorát még hosszan lehetne sorolni, de úgy véljük, a jelzésszerű válogatás ezúttal elegendő.

Hasonló mértékben megnövekedtek az igények és követelmények a *kiképzéssel-felkészítéssel* kapcsolatban is. A csúcstechnológiára alapozott, bonyolult és komplex fegyverrendszerek kezelésének elsajátítása hosszú felkészítést igényel és magasan képzett *személyi állományt* feltételez. Ezt a képzettséget a polgári iskolarendszer követelményeinek magas szintű elsajátítása alapozza meg.

A korszerű hadsereg professzionális személyi állománya folyamatos továbbképzésen vesz részt, mely a szolgálati idő egészére kiterjed. Erre azért van szükség, mert a hadműveleti elvek és a békeműveletek megvívására vonatkozó irányelvek – többek között a haditechnika rendkívül gyors ütemű evolúciója miatt – mintegy 10-20 évenként gyökeresen megváltoznak. E változások új szabályzatok kiadását vonják maguk után, s azok elsajátítása nem kis erőfeszítést igényel.

A többnemzetiségű alkalmi kötelékek, valamint az összhaderőnemi szemlélet új típusú vezetőket követel, akik képesek együttműködni a szinergia elve alapján. Figyelemre méltó az a jelenség, hogy az információs korszak kibontakozásával párhuzamosan az átképzéseket nem az „alulról felfelé”, hanem a „felülről lefelé” elv alapján folytatják. Vagyis először a tábornoki kar kerül kapcsolatba az új elvekkel, ezáltal képessé válnak az új eszmék hiteles továbbadására.

A doktrinális, hadászati elgondolásokban, a hadműveleti és a harcászati elvekben, eljárásokban és a technológiákban történő változásokat tekintsük át egy összehasonlító táblázat segítségével:

Régiak (1990 előttiak)	Újak (1990 utániak)
— Kétpólusú világrend és két superhatalom (SZU—USA, VSZ—NATO).	— Többpólusú világrend, egy superhatalom (USA).
— A nukleáris világháború állandó veszélye.	— A nukleáris világháború veszélye csak elméleti lehetőség. Fennáll viszont a regionális, illetve a helyi háborúk veszélye ABV fegyverekkel is.
— Milliós nagyságú, ún. tömeghadseregek állandó készenlétben tartása, a nemzetgazdaság óriási megterhelése.	— Csak a feladat által megkívánt, feladatorientált, szövetséges v. nemzeti alárendeltségű, összhaderőnemi harci kötelékek alkalmazása, hadászati tervezéssel és támogatással.
— A küzdő felek számára az időtényező nem döntő, csupán a végső győzelem a fontos bármí áron.	— Az időtényező nagyon fontos, a háborút határozottan, gyorsan, a lehető legkisebb veszteséggel kell megnyerni.
— Az ellenfél országának területi bekebelezése (gyarmatosítása, közvetlen befolyási övezetbe való bevonása, csatlós állammá változtatása) a hadászati cél.	— Az ország területének tartós megszállása nem cél, a hadászati cél a nem demokratikus hatalmi elit eltávolítása.
— A hadszíntér és a hadműveleti terület jól körülhatárolt, stabil szomszédok vannak, szabad, nyitott szárnyak nincsenek, ún. vonalas hadászat (linear warfare) érvényesül.	— A hadszíntér többdimenzióssá változott (kozmosz, légi, légvédelmi, szárazföldi, információs hadviselés). Góc jellegű harctevékenységek, közvetlen szomszédok nincsenek, a harcoló elemek között nagy hézagok és nyitott szárnyak találhatók.
— A haderők alkalmazásának meghatározó sorrendje: földi erő, légierő stb. A hadjárat időfelhasználása 70% = földi erő, 30% = légierő.	— A haderőnemek alkalmazási sorrendje: légierő, földi erő. Időfelhasználás: 90% = légierő, 10% = földi erő.
— Támadáshoz szükséges erőviszony (erőfölény) 3:1 vagy több. Veszteségarány a támadónál, hagyományos fegyverek alkalmazása esetén 3:1 vagy több.	— Hadászati erőviszony: 1:1, hadműveleti (áttörési) erőviszony: 1:1 v. kisebb. Veszteségarány: 6:1 a védőfélnél, amennyiben a támadó csúcstechnikai fegyverrendszereket használ.
— Mozgás (erő) és tűz együttes manővere.	— Mozgás és tűz együttműködése, de időben eltérő manővere.
— Területfoglalás tömegtüzzel.	— A priorált célpontokra való szelektív tűz alkalmazása (nagy pontosságú egyes lövések/csapások), az „egy lövés – egy találát” elvének gyakorlati alkalmazása
— A háborús célok elérését felőrölő (átrágó, felmorzsoló) hadászattal tervezik. Jellege: területszerző.	— A háborús célokat az elektronikus tervezéssel kiválasztott, szelektív célokra mért csapásokkal kívánják elérni. Jellege: a kezdeményezés megragadása, a főlény megszerzése, az uralom kivívása, a „priorált célponttervezés” alkalmazása.
— Űrhadviselési rendszerek még nincsenek, illetve csak hadászati feladatokra állnak rendelkezésre.	— Űrhadviselési rendszereket már hadműveleti és harcászati célokra is igénybe vesznek (felderítés, híradás, navigáció, írányítás, logisztika, helyeztetés stb.).

Régiék (1990 előttiék)	Újak (1990 utániak)
— A felderítő csapásmérő komplexumok (FCSK) csapásmérő munkamozzanatai lineárisak és szakaszosak, csak egymás után hajthatók végre. — Digitális harcmező még nincs, csak elszigetelt számítógépes helyi hálózatok (LAN) találhatók. — Kis hadművelleti-harcászati mélység, kis távolságú manőverek — Az atomfegyver alkalmazása állandó alternatíva. — A vezetés fejlődése evolúciós és lassú. A parancsnoki és a törzsmunkában sok a manuális és papíralapú tervező-szervező-irányító tevékenység. A vezetés nincs a figyelem középpontjába állítva. Szervezett információs hadviselés még nem létezik. A törzsmunka automatizáltsága és digitalizálása még csak a kezdeti fejlődési fázisban van. — A papíralapú törzsmunka lassú feladatmegszabást, visszajelzést és ellenőrzési lehetőséget biztosít. A felderítési adatok feldolgozása hagyományos (manuális) módon történik. A megnövekedett mennyiségű felderítési adatok értékelése és eljuttatása a felhasználókhöz nagyarányú késedelmet szenved. — A fejletlen információs környezet (számítástechnika és távközlés) miatt a törzsek részelemei kénytelenek egymáshoz közel települni, ezáltal jó célpontot mutatnak. A híradás korszerűtlen, átviteli módja analóg, sebessége 50—300 bit/mp. Számítógép csak korlátozottan áll rendelkezésre, az alapgép Intel 286-os típusú. — A megfélemlítés, félrevezetés szintjei: hadművelleti és harcászati. — A médiacenzúra maximális. — Központi döntés, szigorú centralizált vezetés, a működtető végrehajtó parancsnok önállósága minimális, vagyis a „<i>cél — központi terv</i>” elvének megvalósítása érvényesül. — A széttagoltság „normális” (nx1 km). — A hatótávolság, a találati pontosság, a veszteségokozás „hagyományos” értékrendet követ.	— A FCSK-k munkafolyamatai párhuzamosak és folyamatosak. Számítógépes hálózatokon keresztül az alrendszer integrált vezetési láncot képeznek a felderítőszenzortól a csapást végrehajtó erőig. Az „<i>érzékelőtől a csapás végrehajtójáig terjedő integrálás</i>” elvének gyakorlati alkalmazása. — Megvalósítják a harcmező digitális összekapcsolását horizontálisan, vertikálisan és tangenciálisan. Megvalósul a helyi és távolsági hálózatok (fegyverrendszer LAN—WAN hálózatok) digitális összekapcsolása. — Nagy mélység, nagy távolságú manőverek — Az ABV fegyverek alkalmazásának veszélye állandóan fennáll, ezért kettős tervezés szükséges. Az atomfegyverekkel megsemmisíthető célpontok csúcstechnikai fegyverekkel kiválthatók. Az atomfegyver alkalmazása csak végső alternatíva. — A vezetés fejlesztése kiemelt fontosságú feladat. Fokozódik a vezetés tudományos megalapozása, a tudományos elemző-értékelő és döntési eljárások bevezetése. A parancsnoki és a törzsmunka papírméntessé válik, általánosan az elektronikus digitális alapú törzsmunka. Megjelenik a „<i>vezetési háború és az információs hadviselés</i>” fogalma. — Megjelenik a fokozottan tudományorientált, számítógépre támaszkodó digitális és automatizálva sokszorosított és továbbított feladatmegszabás. A vezetési tevékenységbe „bevonulnak” a multimédiás (szöveg, hang, rajz, térkép, animáció, video és mozgókép, televideo) vezetéstechnikai eszközök és módszerek. A felderítési adatok feldolgozása az ún. „<i>fúziós alapú információfeldolgozással</i>” történik, sokszorosítása digitális elvű, továbbítása tábori ISDN hálózaton valósul meg. — Megjelennek a széttelepült törzsek, kooperatív munkát lehetővé tevő elektronikus eszközökkel. A híradás korszerű, széles sávú, multimédiás (ISDN) tábori ATM típusú átviteli eszközökkel. Alapátviteli sebesség nx64 KB/s. A széles sávú ISDN-rendszerekben elérik a nx10 MB/s sebességet. A számítógép általánosan elterjed. — A megfélemlítés, félrevezetés szintjei az információs hadviselés részeként: hadászati és hadművelleti. — A médiacenzúra erősen szelektív, szándékos kiszivárogtató jellegű, gyakran csúsztatott. — A stratégiai célok központi szándék (kívánság) formájában realizálódnak és valójában a törekvés formáját öltik, vagyis a „<i>központi szándék — helyi (decentralizált) megvalósítás</i>” elve érvényesül. — A széttagoltság igen megnövekedett mértékű (nx10/100 km). — A veszteségokozás nagysága, hatótávolsága és pontossága lényegesen megnövekedett. Hatótávolság: nx10 km. Tüzerő: nx1 tonna, Találati pontosság: 1 m v. kisebb. Veszteség: élőerőben (halott, sebesült, hadifogoly) 100 ezres nagyságú.

Régiek (1990 előttiak)	Újak (1990 utániak)
– A minden időbeni és az éjszakai harctevékenység eseti jellegű.	– A minden időbeni és az éjszakai harctevékenység állandó jellegű, „megvalósítják a 24 órák szüntelenes harctevékenység” elvét.
– A békedoktrína = elrettentés, állandó készenlétű tömeghadseregekre alapozva.	– A békedoktrína= megelőző visszatartás, a latens/potenciális elrettentés: gyorsreagálású erőkre, a haditechnikai és vezetési fölényre alapozva.
– A válságmegoldás fő- és gyakran azonnali eszköze a katonai erő.	– A válságmegoldás nemzeti erőforrásai (gazdaság, politika, tudomány, fegyveres erők) között a katonai erő nem azonnali és nem elsődleges, de mindig jelenlevő erőtelnyező, és bármikor felhasználható hatalmi eszköz.

Összefoglalva megállapítható, hogy általános értelemben a tudományos jövőkutatás tárgya: a várható fejlődési tendenciák, a feltételezhető jövőképek feltárása, a tendenciák várható hatásai és következményei elemzésével a lehetséges fejlődési irányok megjelölése.

A hadsereg átalakítása és a XXI. század követelményeinek teljesítésére való felkészítése – mint ahogy az a társadalom esetében is igaz – csak hosszú távú elméleti koncepció alapján lehetséges, amely feltételezi a tudomány ajánlásainak felhasználását, a rövid, a közép- és a hosszú távú feladatok koordinált végrehajtását. Napjaink azonnali intézkedései nem hozhatnak tartós megoldásokat, ha azok nem integráns részei a hosszú távra szóló elméleti célhoz vezető útnak.

A haderőfejlesztés világtrendjében már napjainkban is jól kirajzolódnak azok a főbb fejlesztési irányok, elvek és módszerek, az alkalmazható technológiák – ezt szemlélteti a fenti összehasonlító táblázat –, amelyek 10–15 év múlva a fejlett országok haderőiben dominálni fognak. Szükséges hangsúlyozni ugyanakkor azt is, hogy az információs társadalom által felkínált lehetőségek közül csak a legfontosabb, a szelektív fejlesztési irányok kaphatnak elsőbbséget a legfejlettebb országokban is. A szegényebb országoknak pedig létkérdés az erőforrásokkal – legyen az technika vagy szellemi potenciál – való ésszerű gazdálkodás.

E tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy minden érintett kérdést részleteiben vizsgáljunk, de úgy hisszük, erre nincs is szükség. Akiben felmerül az érdeklődés a felvetett kérdések iránt, bőséges irodalmat talál e vonatkozásban. Célunk a hatékony figyelemfelkeltés volt napjaink jellemző változásaira, amelyeket a jövő tervezésénél célszerű szem előtt tartani.

JEGYZETEK

1 A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei, Hadtudomány, 1993. 2. sz. 11. old.

2 Lásd bővebben: Vámosi Zoltán: A háború jellegének, funkcióinak és társadalompolitikai szerepének változásai, Új Honvédségi Szemle, 1995. 12. sz.

Turcsányi Károly

A honvédség és a környezetvédelem összefüggésének néhány aktuális kérdése

A honvédség vezetői, különösen a haditechnikai eszközök működtetői nagyon fontos, hogy felismerjék, előre lássák azokat a környezetkárosító veszélyforrásokat, amelyeket a hadsereg eszközrendszerei, anyagi erőforrásai, mindennek előtt béke és háborús tevékenységének jellege magában rejt. A szerző a környezeti károk korlátozásának lehetőségeiről, megelőzésük és elhárításuk néhány kérdéséről szól.

A környezet megóvása, védelme állami érdek. Szempontjainak érvényesítése annál eredményesebb, minél több nagy működő (termelő, szolgáltató, fogyasztó és más) rendszer kapcsolódik hozzá, minél inkább a közgondolkodás és a cselekvés elhagyhatatlan tartalmi elemévé válik.

Nem mindenki számára magától értetődő, hogyan függ össze a környezetvédelem éppen a hadsereggel. Azzal a hadsereggel, amely gondolatainkban inkább a világháborúkkal, a pusztítással, a rombolással, az Öböl-háború képeiben az olajban vergődő madarakkal kapcsolódik össze. De bármennyire furcsa is, éppen ezek azok a drasztikus bizonyítékok, amelyek megkérdőjelezhetetlenül igazolják a hadsereg és a környezetvédelem kapcsolata vizsgálatának nélkülözhetetlenségét.

Természetesen nem arról van szó, hogy a hadsereg funkcióit a továbbiakban minden körülmények között környezetbarát módon képzeljük el megvalósítani, még csak arról se, hogy a funkciók gyakorlását adott esetben a környezetvédelem szempontjai meghatározó mértékben befolyásolják. Arról azonban igen, hogy komolyan tekintsünk azokra a környezetkárosító veszélyforrásokra, amelyeket a hadsereg eszközrendszerei, anyagi erőforrásai, de mindennek előtt béke- és háborús tevékenységének jellege magában rejt.

A hadsereg alapfunkciói igazán haditevékenységek időszakában teljednek ki, a környezetvédelmi vizsgálat szempontjából mégis a békeidőszakot tartjuk szükségesnek részletesebb tárgyalás alá venni. Ennek oka kettős:

- egyrészt annak feltételezése, hogy a legnagyobb hatású pusztítóeszközök alkalmazásának értelmetlenségét belátja és mindenkor be fogja látni az a politikai és katonai vezetés, amelynek módjában áll alkalmazásról dönteni;
- másrészt annak felismerése, hogy a hadseregek már a békefelkészítés időszakában igen sokat tehetnek a környezet kímélése, a káros környezeti hatás visszaszorítása érdekében.

A környezetvédelem a nyugati országok hadseregeiben

A világ számos országában felismerték már, hogy a civil társadalom egyre kevésbé viseli el a hadsereg tevékenységéből származó környezetkárosító hatásokat. Elmúlt a két világrendszer – a két meghatározó katonai tömb – szembenállása, átalakulóban van a hadseregek és a társadalom kapcsolata. Egyre szűkül az a terület amely eltűri a hadsereg társadalmilag elfogadott normáktól eltérő magatartását, hatását.

Mindezek elfogadása, megértése eredményeként a NATO-országokban a környezetvédelem szinte valamennyi katonai tevékenységbe fokozatosan beépül. Norma- és követelményrendszere, gondolatísága egyre inkább a vezetés, a katonai gondolkodás szerves részévé válik.

A világ legfejlettebb országaiban a 70-es évekre tehető annak felismerése, hogy vissza kell szorítani a katonai tevékenységből származó környezetszennyezés mértékét, csökkenteni kell az azzal járó veszélyeket. Az első ilyen törekvések arra irányultak, hogy a környezetvédelmet szabályozó általános előírások minél szélesebb körét vezessék be a katonai szabványosításba, a különböző utasítások és szabályzatok előírásaiba.

A hadsereg és a környezetvédelem kapcsolatrendszerét 4 stratégiai területen fejlesztik:

1. *a megelőzés területén.* A katonai tevékenységeket olyan irányokba módosítják, hogy jelentősen csökkenjen annak környezetkárosító hatása;
2. *a környezetvédelmi előírások érvényesítése terén.* Teljeskörűen törekszenek alkalmazni a környezetvédelmi törvényben, előírásokban megfogalmazottakat;
3. *a környezet megőrzésében.* Vizsgálják, elemzik és mérsékelik az elkerülhetetlen katonai alkalmazásból származó káros környezeti hatásokat. Célul tűzik ki a gyakorlótereken, a lőtereken, a tanpályákon a környezet állapotának megtartását;
4. *az okozott károk felszámolásában, a megváltozott környezet helyreállításában.*

A katonai környezetvédelmi stratégiai célok jellegükben láthatóan nem különböznek a nemzetgazdaság más területeinek törekvéseitől. Ezért a környezeti menedzsment egységes rendszerébe történő integrálódásra törekszenek.

Mindezek érdekében:

- megfelelő környezetvédelmi szervezeteket hoznak létre és működtetnek;
- egyre jelentősebb mértékben érvényesítik a környezeti hatás vizsgálata, elemzése során az életciklus-szemléletet;
- csökkentik, racionalizálják a hadsereg energiafelhasználását;
- a tudományos kutatásokba növekvő mértékben vonják be a polgári intézmények kutatási kapacitásait;
- széleskörűen bevezetik a környezetvédelmi oktatást-képzést valamennyi állománykategóriát érintően;
- különös figyelmet fordítanak a katonai gyakorlatok környezetkárosító hatásainak csökkentésére.

A Magyar Honvédség és a környezetvédelem

A Magyar Honvédség a nemzet védelmi funkcióinak megvalósításában és biztosításában központi szerepet játszik. Ennek érdekében nagy létszámú haderőt tart fenn, összetett, nagy értékű haditechnikai rendszert üzemeltet, tart üzemkész, harckész állapotban.

Mindezt teszi egy meglehetősen előregedett, több területen korszerűtlen haditechnikai eszközparkkal és változtatásra megérett haderőstruktúrával. Ebből és a korlátozott védelmi költségvetési lehetőségekből adódnak a haditechnika rendszerben tartásának alapvetően megnehezült feltételei.

Pusztán a haderő léte és minimális készenlétének elérése olyan kiképzési, felkészítési és fenntartási tevékenységekkel jár, amelyek:

- igénybe veszik az ország területének nem jelentéktelen részét (gyakorlótér, katonai objektumok);
- használják az ország légtérét;
- a szárazföldi, a vízi, és a légi haditechnikai eszközök alkalmazása során szennyezik a földet, a vizet és a levegőt;
- jelentős energiafelhasználással és energiakibocsátással (elektromágneses energia, más sugárzások) járnak;
- zajhatásuk néhány haditechnikai eszköz alkalmazása kapcsán igen magas értékeket ér el (harci repülőgépek, helikopterek, nagy kaliberű tüzérség lövése);
- az üzem- és kenő-, valamint más vegyi anyagok helytelen kezelésével, tárolásával szennyezik az objektumok területét, talaját.

A Magyar Honvédség alakulatai által okozott környezeti károk elemzése során érdemes külön foglalkozni a *katonai repülés káros hatásaival*. A repülőcsapatok helyzete a szárazföldi csapatokkal összehasonlítva speciális, mert – ellentétben a fentiek erősen visszafogott kiképzési ütemezőivel – a repülők évente több ezer üzemórát töltenek a levegőben.

A repülés környezetkárosító hatásai három csoportot alkotnak:

- repülés során a repülőgépek által keltett zaj;
- a hajtóművek által a környezetbe juttatott szennyezőanyagok;
- a repülőgépek földi kiszolgálása folyamán a talajba jutó szénhidrogén-származékok (kerozin, kenőolaj), valamint szintetikus anyagok (hidraulikafolyadékok, zsírok).

Repülőgépek által keltett zajnak tekintik a repülőgép-hajtóművek és a különféle segédberendezések működése során a repülőgépet körülvevő levegő kavarással keletkező, az emberi fül számára hallható lég-, azaz hanghullámokat. A hangsebességnél kisebb repülési sebességeken a legjelentősebb zajforrás a hajtómű, a hangsebesség feletti sebességeken az aerodinamikai zaj és a hangrobbanás okozza a jelentős területet érintő zajterhelést. Ez utóbbi az a szennyezés, ami a repülőterek környezetében élő lakosság számára a legnehezebben viselhető el.

A gázturbinás hajtómű zajhatása mellett a környezetbe kibocsátott szennyező anyagok nagy mennyisége is jelentős mértékben növeli a repülés által okozott környezeti károkat. A tüzelőanyagot felhasználó minden gép szennyezi a környezetét. Az égéstermék minden összetevője, így a tisztának tekintett víz is lényegében káros lehet (9–12 km-es magasságon kibocsátva) a környezet számára. A repülőgép-hajtóművek energetikai hatásfokának növelése céljából a hajtóművekben az égés magas hőfokon megy végbe. Emiatt a repülőgép-hajtóművek nitrogén-oxidokkal nagymértékben szennyezik a környezetet.

Az utóbbi 10–15 év fejlesztési eredményei következtében a hajtóművek károsanyag-kibocsátása (az el nem égett szénhidrogének, a szén-monoxid és a nitrogén-oxidok) jelentős mértékben csökkent, de a szakma képviselői szerint még mindig marad-

tak csökkentési lehetőségek e téren. Ilyen korszerű hajtóműveket alkalmaznak már a NATO-országok harci gépeinél.

Sajnos, a Magyar Honvédség e területen is jelentős hátrányban van jövőendő partnereivel szemben, hiszen elavult szovjet repülőgépeink – melyek az 50-es évek termékei – nem felelnek meg a környezeti előírásoknak.

A két szennyező forrás mellett komoly veszélyt jelentenek a repülőgépek javítása és karbantartása során talajba juttatott szénhidrogének és szintetikus kenőanyagok. A hajtóművek javítása, cseréje során a megbontott rendszerekből gyakran jut kerozin és kenőolaj a repülőtér talajába, tönkretéve a növényzetet.

A fentiekén túl jelentős veszélyforrás a repülőtér üzemanyagrendszerének (ciszternák, csőhálózat) elöregedése, aminek egyenes következménye a csőrepedés és a talajba jutó nagy mennyiségű kerozin.

A Magyar Honvédség felelősen gondolkodó vezetői tisztában vannak a környezetvédelem fontosságával, ezért olyan felülvizsgálati rendszert építenek ki, mely meghatározott gyakorisággal ellenőrzi a repülőterek üzemét; méréseket végeznek és ajánlásokat tesznek olyan megoldások bevezetésére, melyek alkalmazásával csökkenthetők a környezeti károk.

A repülőterek környezetének zajterhelését több megoldással lehet csökkenteni. Azok a megoldások, amelyek műszaki jellegűek, sajnos lassabban bevezethetők, mert jelentős anyagi beruházást igényelnek. *Ilyenek lehetnek:*

- védett hajtóműpróbahelyek kialakítása;
- erdősávok létrehozása;
- zajterelő földsáncok és falak létrehozása.

A zajterhelés csökkentésének másik megoldása szervezési jellegű, és nem igényel anyagi ráfordításokat. A repülési profil megváltoztatásával jelentősen csökkenthető a lakosságot terhelő zaj. Ez annyit jelent, hogy a repülőtérről felszálló gépek meredekebb pályán emelkednek szolgálati magasságba, így a földre lejutó zaj (közel 100 dB) gyorsan csökken.

Sajnos a környezetbe kibocsátott káros anyagok csökkentése csak új típusú repülőgépek beszerzésével oldható meg, mai feltételezések szerint erre a következő évezred elejétől kerülhet sor.

A talajba juttatott szénhidrogének csökkentése ugyancsak műszaki változtatás (a repülőtéri üzemanyag-hálózat korszerűsítését), valamint az üzemben tartási technológiába beépített minőségszabályozási rendszert igényel.

Ma a Magyar Honvédségen belül a katonai repülés kiszolgálási rendszere az a terület, amely alkalmas arra, hogy bevezessék és működtessék az ISO 9000-es teljes körű minőségszabályozási rendszert. Az átfogó minőségszabályozási rendszer bevezetése és a környezeti auditálások eredményessége nemcsak az üzemeltetési költségek csökkentésével mérhető, hanem a jelenleginél alacsonyabb szintű környezetszennyezéssel is.

A haditechnikai biztosítás és a környezetvédelem

A válság és a háború (haditevéységek) időszakában a haditechnikai biztosítás a csapatok (katonai szervezetek) állandó hadrafoghatóságának érdekében a harc- és hadműveletek megvívásához (feladataik végrehajtásához) szükséges haditechnikai eszközök és hadianyagok biztosítására, az eszközök üzemben tartására és helyreállítására

ra, a haditechnikai anyagi készletek megalakítására, lépcsőzésére, felhasználáshoz történő előkészítésére és a készletek pótlására irányul.

A haditechnikai biztosítás rendszerébe a fegyverzettechnikai, a páncélos- és gépjárműtechnikai, a repülőműszaki (amelyről részletesebben is szóltam), a műszaki-technikai, a vegyvédelmi-technikai és a mérésügyi biztosítás alrendszerei, illetve a haditechnikai biztosítás szolgálati ágai tartoznak.

A haditechnikai biztosítás meghatározó tárgya a haditechnikai eszköz, amely lehetővé teszi a katonai szervezetek felkészítési és védelmi feladatainak ellátását vagy közvetve azok végrehajtását mind a háborús, mint a békeállapot időszakában.

Feladataik jellegének megfelelően a harceszközök játsszák a meghatározó szerepet, amelyek a harc megvívását közvetlenül szolgálják. Külön-külön vagy együttesen valósítják meg a csapásmérés, a tűz, a mozgás és a védelem lehetőségét.

A haditechnikai biztosítás az eszközök beszerzése, üzemeltetésének szabályozása és az üzemfenntartás folyamatainak keresztül döntően befolyásolja azok hatását a környezetre. Ebből eredően a környezeti hatás befolyásának lehetősége számos területen kereshető, fellelhető. Ezek többek között:

- a haditechnikai beszerzés, rendszeresítés, csapatpróbák során a környezeti hatás szempontjából lehetséges kedvező megoldások preferálása;
- a haditechnikai fejlesztések harcászati-műszaki feladatainak, harcászati-műszaki követelményeinek meghatározásakor a környezetvédelmi követelmények előírása;
- a károsanyag-kibocsátás szempontjából kedvezőtlen üzemeltetési tartományok kiválasztása, időtartamuk csökkentése, amennyiben lehetséges, elkerülése;
- a károsanyag-kibocsátását, a kedvezőtlen zaj- és rezgéshatásokat fokozó elállítódások megszüntetése, a besabályozási előírások rendszeres ellenőrzése, a technikai kiszolgálási, minősítési előírások környezetvédelmi szempontú korszerűsítése, korrekciója;
- az elhasznált üzemanyagok, használhatatlan alkatrészek és részegységek korszerű hulladékkezelése, gyűjtése, tárolása, megsemmisítése;
- a haditechnikai eszközök környezeti hatásának tudományos kutatása, hatásvizsgálatának előkészítése;
- az üzemeltetés rendszerének és az üzemfenntartás magasabb fokozató technikai kiszolgálási műveletei (tervszerű megelőző javítások, közép- és nagyjavítások, műszaki felülvizsgálatok stb.) technológiai folyamatainak végrehajtása objektumainak, létesítményeinek auditálását előkészítő katonai szabványok kiadása stb.

A haditechnikai eszközök környezeti hatását jelentősen befolyásolja azok állapota. Ezt az állapotot összességében annak függvényében lehet vizsgálni, hogy az életciklust jellemző, úgynevezett kádgörbe mentén az eszközpark hogyan helyezkedik el.

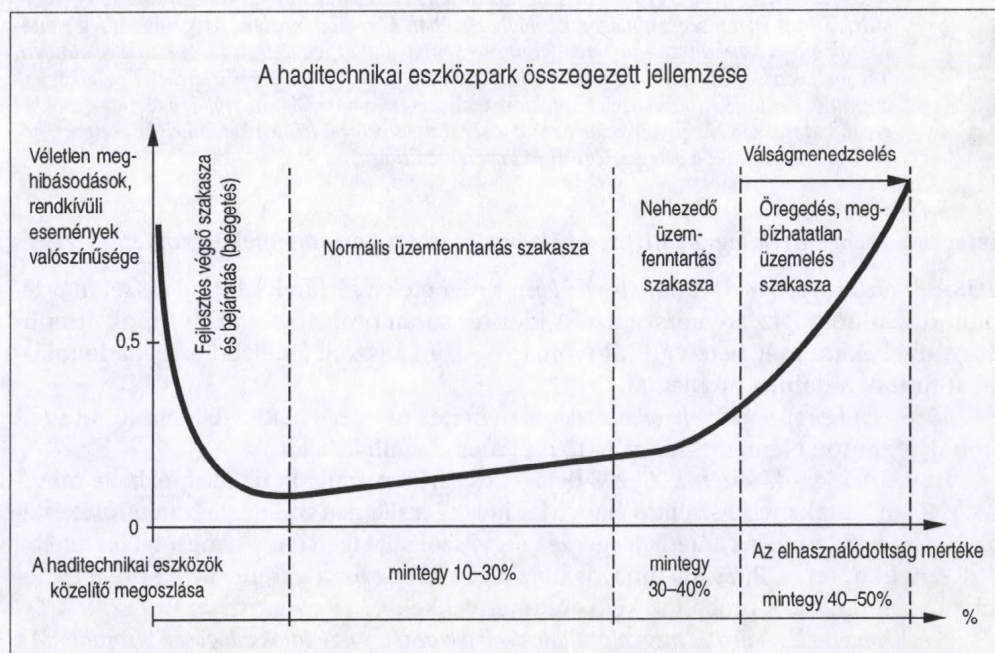
Általános esetben a kádgörbének három szakasza különböztethető meg. Az első szakasz a bejáratásra (elektronikai eszközöknél a beégetésre) jellemző, amikor a görbe meredeken esik, kezdetben sok a meghibásodás, majd a szakasz végére alacsony értéket érnek el. A „hasznos”, tartós üzemeltetési szakasz ezután következik. Ebben hosszú időtartamon keresztül alig változik a bekövetkező váratlan meghibásodások valószínűsége, a kádgörbe szakasza enyhén emelkedő jellegű, gyakorlatilag vízszintessel helyettesíthető. A második és a harmadik szakasz között jelölhető ki az üzemben tartás nehezedő szakasza, amely normális esetben a tényleges üzemeltetés végét

is magában foglalja. Különválasztásának jelen esetben az az indoka, hogy a haditechnikai eszközök igen jelentős része esik ide, és még ennél is nagyobb része tolódott el a megbízhatatlan üzemelés fázisába.

A harmadik szakaszban rohamosan növekszenek a váratlan meghibásodások, megbízhatatlanná válik az eszköz üzemeltetése, növekszik az üzemeltetés veszélyessége, költsége, energia- és munkaigénye, környezetére kifejtett káros, veszélyes hatása.

Vizsgálataim szerint ma ott tartunk, hogy haditechnikai eszközeink mintegy 40–50%-a ebbe a tartományba esik. Megnövekedett tehát a jelentősége annak, hogy korlátozásokkal éljünk, minek szempontjai között a környezetvédelmét is felsorakoztatjuk.

A fenti gondolatsort szemlélteti az alábbi vázlat, amely a Magyar Honvédség haditechnikai eszközparkjának elhasználódottsági és beavatkozási szükséglet szempontjából történt komplex értékelését adja.

Haditechnikai eszközparkunk mai állapota igen nehéz helyzetet jelent azok számára, akik a kedvezőtlen környezeti hatás bármelyike csökkentésének érvényt szeretnének szerezni. Az összegezett állapotvizsgálat azt húzza alá, hogy az üzemeltetők és az üzemfenntartók ma válságmenedzselésre vannak kárhozthatva, és csak ennek körülményei és feltételei mellett gondolhatnak a környezetvédelem figyelembevételére.

A környezet érzékeny a katonai tevékenységek hatásaira, különösen azok szélső értékeire. A társadalom elvárja e hatások csökkentését és a honvédelem egészéről alkotott megítélésével törekszik hatni arra, hogy az elfogadott védelmi funkció megvalósítása minél kisebb környezeti negatív hatással járjon együtt.

Szombati Gyula–Pozsgai Attila–Grósz Andor

Betegek és sebesültek légi szállítása

A szerzők áttekintik a légi sebesültszállítás történetét. Számadatokkal illusztrálják a légi sebesültszállítás jelentőségét a második világháborúban és korunk modern háborúiban. Meghatározzák a légi sebesültszállítás javallatait és ellenjavallatait, valamint a légi kiürítés előnyeit. Tárgyalják a légi utasszállítás során fellépő kedvezőtlen tényezőket, terheléseket. Foglalkoznak a repülés során jelentkező pszichés faktorokkal, a légnyomáscsökkenésből és a légmozgásokból eredő hatásokkal. Meghatározzák azokat a sérülés- és betegségtípusokat, amelyek esetében háborúban is indokolt a betegek légi úton történő szállítása.

Betegek és sebesültek légi szállítása békében és harci körülmények között

1936–38. között, a spanyol polgárháború idején a németek a sérültek jelentős részét már légi úton szállították az anyaországba. A kiürítés során probléma volt az Alpok átrepülése, mivel ekkor még nem volt túlnyomásos kabin, viszont fedélzeti oxigénadagolással át tudták hidalni a problémát.

1939-ben Lengyelország lerohanásakor a németek négy hét alatt 2400 sebesültet szállítottak légi úton Németországba (4 fő halt meg a szállítás alatt.)

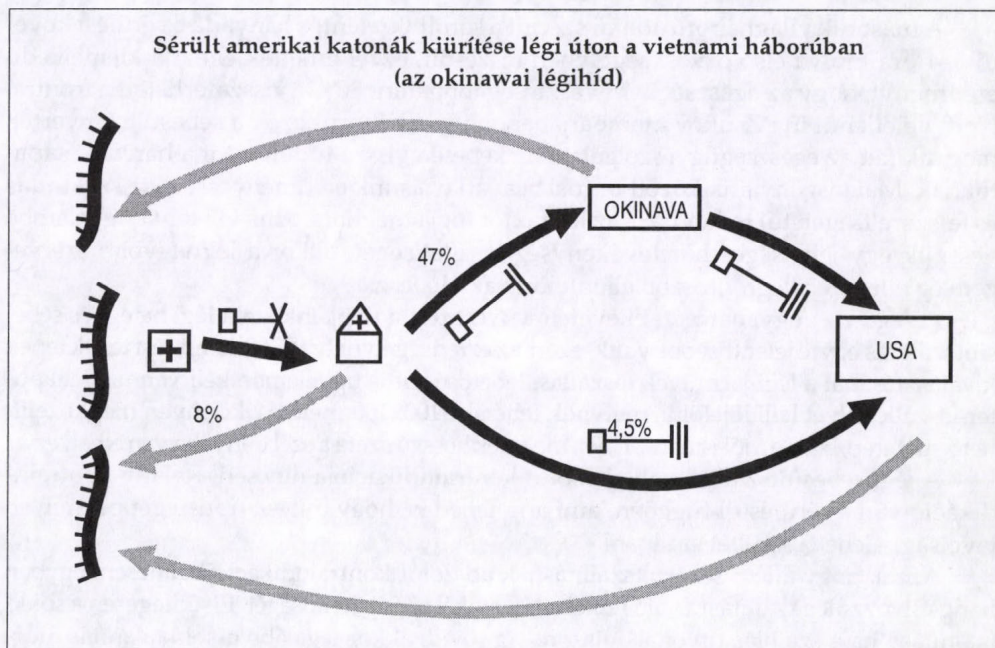
Az USA 1943–47 között 1 261 293 beteget és sérültet szállított az államokba, s mindössze 46-an haltak meg a szállítás alatt. Már itt megemlíthetjük a szállításra történő előkészítés fontosságát, amire az amerikai egészségügyi szolgálat igen nagy hangsúlyt fektetett.

A helikopterszállítás alkalmazását az algériai háborúban a franciák, a koreai háborúban az amerikaiak próbálták ki jó eredményekkel.

A helikopteres légi kiürítés megvalósíthatóságát a koreai tapasztalatok világosan bizonyították. Az 1951 januárjától 1953 júniusáig tartó időszakában pl. az amerikai hadsereg orvosi szolgálata alá tartozó helikopterek összesen 21 212 sérültet és beteget evakuáltak.

Koreában a helikopteres szállítás a legsúlyosabb sebesültekre és betegekre korlátozódott, azokra, akik gyors szakorvosi beavatkozásra szorultak. Más fontos tényezőkkel társulva a helikopteres mentés hozzájárult ahhoz, hogy a kórházakba beérkezett sebesültek mortalitási mutatója a szzenzációs 2,4%-ra csökkent. Ha figyelembe vesszük, hogy a legsúlyosabb sérülteket szállították légi úton, ez a számadat még kedvezőbbnek mondható.

1964–67 között – a vietnami háború idején – az USA légierije kb. 200 000 sérültet és beteget szállított légi úton a vázlat szisztémája szerint (vázlat: az okinawai légihídról a következő oldalon). 1967 nyarán 2987 főt szállítottak az államokba, ebből 264 igen súlyos sérült volt, s mindössze 20 fő halt meg a szállítás során.

Néhány adat a légi sebesültszállításra a Nagy Honvédő Háború (NHH) történetéből:

A finn–szovjet konfliktus idején megalakított Polgári Légiflotta különleges északi csoportja 21 600 sebesültet szállított hátra. Ezt a különleges csoportot az ellátóbázisoktól elszakadva tevékenykedő csoportok anyagi biztosítása érdekében és a sebesültek hátraszállítása céljából hozták létre.

A sebesültek hátraszállításban már a háború kezdetén is nagy szerepet játszott a szállító légierő. Annak segítségével 1941 júliusa–szeptembere között 52 700 sebesültet szállítottak hátra a harcoló hadseregektől a mélységi hadtápterületekre.

A leningrádi frontról 1941. szeptember–december között 29 600 műszaki szakembert, 7119 súlyos beteg lakost és 13 208 sebesült katonát és tisztet evakuáltak légi úton.

1944 februárjában a 4. és az 5. Ukrán Front csapásmérő hadseregétől 2331 sebesültet szállítottak hátra. A katonai szállító légierő csapatai az NHH ideje alatt összességében több százezer sérültet és beteget szállították a különböző hátországi kórházbázisokra.

A harci körülmények közötti sebesültszállítás aktualitása napjainkban növekszik, ha figyelembe vesszük a földrajzi viszonyokat vagy az esetleges konfliktus hadszíntereinek nagyságát. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a fegyverek tökéletesítésével, új, modern fegyverek rendszerbe állításával a várható sérülések nagysága és súlyossága, a kiürítésre váró kontingens egyre nő. A tömegpusztító fegyverek okozta sérülések szintén ez első orvosi és szakorvosi ellátás sürgősségét, valamint a gyors kiürítést hangsúlyozzák.

A korszerű gyógyításban az időfaktor jelentősége fokozott mértékben nő. Minél kisebb az időfaktor – vagyis az adekvát végleges ellátás és a sérülés elszenvedése közötti intervallum –, annál nagyobb az életben maradás, a túlélés valószínűsége. A gyógyulás kimenetele szintén jelentősen ettől a tényezőtől függ.

A második világháború adatai szerint a sérültek jelentős hányada a sérülést követő 3–4 óra múlva első orvosi segélyben részesült, ezzel érthették el azt a kiemelkedő eredményt, hogy az egészségügyi veszteség több mint 80%-a visszatérhetett a frontra. Nem véletlenül írja Zsukov memoárjában, hogy a háborút azok a sebesültek nyerték meg, akiket az egészségügyi szolgálat harcképesen vissza tudott adni a harcoló csapatoknak. Mai viszonyaink között orvosi beavatkozásunk eredményességét a szaktudás és felszereltségen túl továbbra is az időfaktor fogja meghatározni. Ha tehát figyelembe vesszük egy lehetséges harctevékenység feszítettségét, akkor a legnagyobb szervezetség ellenére a legfontosabb ellenfelünk az idő lesz.

Az egészségügyi harcászat követelményei szerint napjainkban a légi beteg- és sebesültszállítás egyre jelentősebbé válik, ezért az ezredsegélyhely (ESH) telepítési területének kiválasztásánál a légi járművek leszállási lehetőségeit is figyelembe kell venni. Helikopter-leszállóhelyet kell kijelölni, melynek feltételei 100x100 méteres, könnyen megközelíthető sík terep, benne a jól ismert „T” jel, melynek hosszú szára a szél irányába van elhelyezve.

A légi sebesültszállításnak abszolút kontraindikációja nincsen. Relatív kontraindikáció van a sérüléstől függően, ami arra terjed ki, hogy milyen típusú géppel milyen távolságra lehet a sérültet szállítani.

Azzal, hogy a légi sebesültszállításnak abszolút kontraindikációja nincsen, egyben hangsúlyozzuk a szállításra való felkészítés, előkészítés jelentőségét. Elsődlegesen a sokktalanítást, ha a szállítás útvonala viszonylag rövid, akkor legalább a sokktalanítás megkezdését, továbbá a precíz életmentő első orvosi segély fontosságát, a vérzéscsillapítás, a sebellátás és rögzítés, valamint a hatékony fájdalomcsillapítás fontosságát.

Relatív kontraindikáción azt értjük pl.: koponya- vagy gerincsérült szállítását célszerűbb merev szárnyú gépre tervezni, mivel ott a rezonancia elhanyagolható, míg helikopteren igen jelentős lehet; vagy pl. légzési elégtelenség határán lévő sérültet célszerű a legközelebbi szakorvosi segély szintjéig üríteni első etapként lehetőleg alacsony magasságon, oxigénkészletben. Ez természetesen nem mond ellent annak az elfogadott elvnek, hogy a légi sérültkiürítés, ha lehet, legyen egyszakaszos, illetve rendeltetésszerű.

A légi kiürítés előnyei

1. A kiürítés egyszakaszos, tehát a sérült a sérülés elszenvedési helyéhez közeli ellátási etapról a végleges szakorvosi ellátás helyére kerül. Amennyiben speciális szakorvosi ellátásra (szakosított szakorvosi segélyre) van szükség, úgy a kiürítés egy szakasszal bővíthet.
2. A kiürítés gyors és kíméletes.
3. Az időfaktor a legkisebb. Időfaktoron a sérülés elszenvedésétől a végleges orvosi ellátásig eltelt időt értjük.
4. A szállítási trauma lehetősége a legkisebb, még akkor is ha a helikoptereken – elsősorban a fel- és a leszállás során – a rezonancia bizonyos sebességtartományokban jelentős.
5. A szállítás mortalitása a többi hagyományos kiürítési módhoz viszonyítva rendkívül alacsony.
6. A kiüríthető sérültek száma nagy. Jelentősége van ennek tömegpusztító fegyverek okozta sérülések esetében az áttörésnél és a védelemben való átment során keletkező nagyobb sérültkontingens kiürítésénél.

Tömegpusztulási góc sérültjeinek kiürítéskor, illetve annak megszervezésekor a sérültszámon kívül ismernünk kell, hogy milyen a sérültek súlyosság szerinti megoszlása, ami a fekvő vagy ülve szállíthatóságot illeti (ez az arány elgondolásunk szerint és a különböző háborúk tapasztalatai alapján 60–70% fekvő és kb. 30% ülve szállítható).

Ismernünk kell továbbá a légi szállítóeszközök egészségügyi változatait, tehát szállítási kapacitásukat, valamint hogy a sérülteket honnan hová kell szállítani. A kiürítésnél prioritást élveznek a súlyos fekvő sérültek, arra viszont ügyelnünk kell, hogy a kiürítésre kijelölt kórházakat ne terheljük túl sem sérültszámmal, sem a sérültek súlyossága szerint. Úgy kell tehát a sérültek számát minőség (súlyosság) szerint megosztani, hogy az érkező sérültek normaidőn belül elláthatók lehessenek, és ne állítsuk a kórházakat lehetetlen helyzetbe. Tudnunk kell tehát a kórházak ellátókapacitását, ágylétszámát. Az erre vonatkozó adatokat előjárói szinten kell biztosítani. Fontos az együttműködés megszervezése annak a seregtestnek a vezető orvosával, akinek érdekében a szállítás történik, hogy az előbbieket pontosítását időben végre lehessen hajtani.

Célszerű meghatározni azon sérüléstípusokat, amelyek légi kiürítése harci körülmények között indokolt (hangsúlyozva még egyszer azt, hogy harci sérülések esetén a légi kiürítésnek abszolút kontraindikációja nincsen). E típusok:

- eszméletlen sérült, ha az osztályozás során az életben maradásra reális esély van;
- polytraumatizált sérült;
- tracheotomizált sérült;
- praesokkos, sokkos sérült a sokktalanítás megkezdése után, amit a kiürítés során folytatni kell;
- bármilyen eredetű akut hasi sérülés;
- kiterjedt II. fokú égés;
- minden III. fokú égés;
- nyílt végtagtörés, gerinc- és koponyasérülés;
- lövési sérülés (has, mellkas, ptx stb.);
- minden kombinált sérült (előzetes mentesítés után).

A felsoroltakból is következik, hogy ahol légútbiztosításra vagy sokktalanításra van szükség, a fedélzeten is, meg kell szervezni a betegek kísérését szakképzett középkapadérral vagy erre kiképzett szakápolóval, aki képes az előbbi feladatok ellátására (tehát infúziócsere, légútbiztosításra, oxigénadagolásra stb.). A mentőrepülőgépeken a hordágyakat mindig fel kell szerelni biztonsági övvel és rögzítőszíjakkal.

Fontos kiemelni, hogy fertőző betegek szállítása során be kell tartani azokat a közegészségügyi és járványvédelmi utasításokat, melyeket a hatályos honvédségi szabályzatok a különböző fertőző betegségekre előírnak. Az ekvipázs kiválasztásánál figyelembe kell venni, hogy részesültek-e az illető betegséggel szembeni passzív immunitációban. A szállítás befejezését követően a légi járművet az előírások szerint mentesíteni, illetve fertőtleníteni szükséges.

A légi sebesültkiürítéssel kapcsolt feladat lehet még életmentő gyógyszerkészletek, kötszerek, illetve sürgősségi egészségügyi készletek (pl. vér) eljuttatása a front közelébe.

Nincs jogunk kétségbe vonni, hogy háborús viszonyok között a hadviselő felek betartják a háború viselésére előírt emberességi egyezményeket. Jelenleg mégis – okulva a korábbi modern háborúk tapasztalataiból – bizonytalan, hogy a mentőrepülőgépek és -helikopterek minden esetben mentesülnének-e az ellenséges támadások-

tól annak ellenére, hogy a fenti egyezményben előírt egészségügyi megkülönböztető jelzést viselik.

Tekintsük át röviden hogyan képzeljük, illetve tervezzük a légi sebesültszállítást a különböző harcfeleladatok végrehajtásával ötvözni a jelenlegi elvek szerint. (A felsoroltak természetesen nem vonatkoznak a sebesültszállításra rendszeresített repülőerőkre, melyeknek ez lesz a fő feladatuk.) A sebesültszállításra igénybe vehető szállító repülőerők feladatai között jelentős helyet foglal el a légi anyag-, lőszer- és üzemanyag-szállítás, légidesszantok kirakása, illetve különböző tűzcsapások mérése. Az alapfeladat végrehajtása után tervezzük ezen repülőerőket bevonni a frontvonalhoz közeli egészségügyi ellátási területekről az ott első orvosi segélyben részesített sérültek hátraszállításába a tábori, illetve a hátországi egészségügyi alakulatokhoz.

Rendkívül nagy szerep hárulhat a szállító légierőre akkor, ha a kórházak hátratelepítésére kerül sor, pl. védelem áttörésekor; ha a harcászati helyzet kedvezőtlenre fordul; vagy ha az ellenség ellentámadásba megy át. Ezen feladatok megoldása légi szállítókapacitás igénybevétele nélkül alig képzelhető el.

A betegek és sebesültek légi szállítása békében

A polgári szférában is gyakran szükséges a beteg vagy sérült személyek szállítása a megfelelő kórházi felszerelés vagy a speciálisan képzett gyógyító személyzet jobb kihasználása érdekében. A beteg érdeke azt kívánja, hogy betegségével optimális ellátásban részesüljön.

Ilyen esetben gyakran felmerül a kérdés, hogy légi vagy földi úton történjen-e a szállítás. A sürgős esetekben a légi látszik előnyösebbnek. A válasz minden esetben több körülményen múlik és sajnos számtalan orvos keverte magát és betegét bajba azáltal, hogy nem ismerte fel a betegek légi szállításának nagyon kevés, de határozott korlátait békeviszonyok között.

Elsődlegesen azt kell figyelembe venni, hogy mennyi idő alatt érhető el a mentőrepülőgép vagy -helikopter. A következő tényező az elérendő időnyereség. Jó minőségű közutak esetén kb. 60–80 km távolságig a földi szállítás valószínűleg nem tart tovább, mint a légi, beleértve a beteg repülőtérré történő kiszállítását, elhelyezését a légi szállító járműben, a repülést és a leszállás után a kórházba történő mentőautós szállítást.

A légi szállításnál nagyon fontos az időjárás tényező is.

Magyarországon békében a katonai légi beteg- és sérültszállítást, valamint a sérültek felkutatását a légi kutató-mentő szolgálat végzi. Több esetben részt vettek katasztrófahelyzetek felszámolásában is. Polgári vonatkozásban az Országos Mentőszolgálat (OMSZ) légi mentőalakulata, valamint a BM és Aerocaritas légieszközei végzik a szállítást. A szolgálat riasztása az OMSZ telefon- és rádióhálóján keresztül történik.

Tekintsük át: néhány betegségben milyen korlátozásokat kell figyelembe venni!

- Minden, a has gázos felfúvódásával járó betegségnél a hirtelen magasságvesztés súlyosbító tényező a gázok kitágulása miatt. Ezért az akut vakbélgyulladás, bélelzáródás, kizáródott sérv esetén nem szabad nagy magasságban szállítani.
- Hacsak oxigén nem áll rendelkezésre, érthető okokból a legtöbb kardiovaszkuláris és respirációs eseteknél szintén kerülni kell a nagy magasságú szállítást.
- A középfül-megbetegedésben szenvedők rosszul viselik a legkisebb magas-

ságváltozást is a nagy fájdalom miatt, a betegség rendszerint súlyosbodik is, ezért ezeket célszerű terep fölött azonos magasságon helikopterrel szállítani.

- Nagy óvatosság szükséges az akut alkoholmérgezetek szállításakor is, mivel egy kisfokú hipoxia is nagymértékben növeli az alkohol hatását, ami jelentősen megnehezíti a beteggel való bánásmódot.

A légi úton szállítható betegek kiválasztására vonatkozó fenti relatív kontraindikációkat figyelembe kell venni. Minden egyes esetben az összes aktuális tényező és körülmény figyelembevételével kell meghozni a döntést, és a beteg érdekében elkövetni mindent, hogy az időtényező csökkenésével és a várható szakszerű ellátással életkilátásai mind kedvezőbbekké váljanak.

A légi utasszállítás egészségügyi problémái

A téma feldolgozása azért fontos, mivel – az utazási láz, a turizmus előretörésével – a repülésről bármelyik orvos véleményét kikérheti páciense, s ilyenkor jó, ha a megkérdezett megnyugtató választ tud adni a feltett kérdésre.

Minden orvosnak ismerni szükséges tehát a repülés orvosi vonatkozásait olyan mértékben, hogy válasza minden szempontból megalapozott legyen.

Melyek azok a tényezők – pszichés, illetve funkcionális terhelések –, amelyekkel számolnunk kell légi utazás során? Melyek azok az egészségi korlátok, megbetegedések, amelyek a választ kedvező vagy kedvezőtlen irányban befolyásolják?

Legfontosabb pszichés terhelés a félelem, a szorongás. A földtől való elszakadás, a nagy magasság és a sebesség individuális átélése stresszként hat az emberi szervezetre annak minden tényezőjével együtt (pl.: hormonális változásoknál megemelkedik az ACTH, majd az adrenalin- és kortizonszint a vérben; keringés- és vazoregulációs változások, mint a vérnyomás-emelkedés, tachikardizálódás; egyéb vegetatív tünetek, mint fokozódó melegérzet, izzadákonyság), illetve azok az idegrendszeri változások, amelyek az izgatottság, a feszültség, majd a félelem, a szorongás érzésében nyilvánulnak meg. Az emberi szervezet az evolúció során hozzászokott a földi élethez, így az attól eltérőt nehezen tolerálja, úgy fogalmazhatjuk meg: a szorongás alapja a szervezet földtől való elszakadása. Ez a reakció kivédhető, illetve lényegesen csökkenthető trankvillánsok adásával.

A légnyomáscsökkenés hatásával a barotraumák kapcsán beszélünk (barotrauma: légartó üregek sérülése légnyomásváltozás hatására), hiszen az utas-szállító repülőgépek kabinnyomása 560–640 Hgmm nyomásnak felel meg (ez hozzávetőlegesen 1500 méter körüli magasság), ahol a hipoxia tökéletes kompenzációjának zónája van, az egészséges szervezet tehát az ilyen mérvű oxigénhiányt károsodás nélkül kivédi. Elégtelen barofunkciók esetén viszont a leszállás során problémát jelenthet a légartó üregek kiegyenlítődése, amit nazális pangáscsökkentőkkel kivédhetünk. Banális felsőlégúti megbetegedésekben igen gyakori komplikáció a barotitis media kialakulása, ezért ilyen betegségekben nem ajánljuk a repülést, vagy csak megfelelő felkészítés után.

A légmozgásokból eredő hatások közül a kinetózist említhetjük arra érzékeny egyéneknél, ami nagyban csökkenthető pl. Daedalon adásával, és a kinetózissal összefüggő gasztrointesztinális panaszok (hányinger, hányás) is jól befolyásolhatók Daedalonnal.

Csak megemlítjük a rendkívüli időzónák átrepülésének, a klímaváltozásoknak és hosszú utazásoknak a problémáit.

Felsorolásszerűen: hogyan nyilatkozunk különböző keringési betegségekben és légzésfunkciós zavarokban:

- miokardiális infarktus lezajlása után 6 hónap múlva javasoljuk a repülést;
- apoplexia cerebri lezajlása után 6 hónap múlva javasolhatjuk;
- angina pectoris: nyugalmi anginásoknak ne tanácsoljuk az utazást, effortanginások megfelelő praedemikációval repülhetnek;
- kompenzált szívhibák esetén kontraindikáció nincs;
- dekompenzált esetekben egyéni elbírálás a dekompenzáció súlyosságától, valamint az utazás hosszától függően. Azt mondjuk, hogy a dekompenzáltak a hipoxiához hozzászoktak (0 méteren) estében viszont célszerű, ha a fedélzeti oxigén kéznél van;
- hipertónia esetén 200/100–120 Hgmm-en nem ajánlott, mivel repülés közben a tapasztalatok szerint elsősorban a diasztolés érték nő;
- hipotóniában ellenjavallat nincs, de az egyén kinetózisra érzékenyebb;
- mio- és endokarditisz akut stádiumában nem, gyógyult stádiumában igenlő lehet a válaszuk.

Légzésfunkciós zavarokban:

- elmfizéma pulm. esetén a betegség súlyosságától függően kell döntenünk;
- asztma bronchiale: asztmás roham abszolút kontraindikáció, rohammentes időszakban gyógyszerrel ellátva egyéni elbírálást képez az utazás hosszától függően;
- anémiában: 3 millió vvt alatt és a hemoglobin 60%-os oxigéntelítettsége alatt kontraindikált;
- kompenzált leukémiában javasolhatjuk a repülést;
- az előzőekben leírtak miatt az akut felsőlégúti megbetegedésekben, főleg ha tuba-hurut, vagy otitis media is szövődik, nem javasoljuk a repülést a banális gyulladás és a barotraumák oki kapcsolata miatt, vagy pedig kioktatjuk a pácienszt a középfül nyomáskiegyenlítési lehetőségekre (pl. Walsalva).

Úgy gondoljuk, nem volt felesleges a téma összefoglalása, hiszen bármelyik orvos találkozhat ilyen problémával mindennapi munkája során, s tanácsának szakmai megalapozottsága minőségi mutatója lehet munkájának még akkor is, ha ilyen tanácsadás nem tartozik állandó rutinfeladatai közé.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Principles and Practice of Aviation Medicine
Armstrong, H. G.
The Williams & Wilkins Company, Baltimore
2. The Medical Aspects of Army Aviation,
Col. Moore, W. S. et al.
The Journal of Aviation Medicine
3. Lessons for Civilians Derived from the Aero-
medical, Evacuation of Military Patients
Corbet, A. A. G. – Nelson, D. G. M.
Canad. Med. Assoc. Jour.
4. Medical Aspects of Flying
Graybiel, A. Merck Report
5. Aviation Safety and Allied Problems
Luehrs, R. e.
- Bureau of Medicine and Surgery,
Aviation Medicine
Practice, pp263–278, Washington D. C.
NAVPAPERS 10839-A
6. Vervoer van zieken en gewonden door de lucht
(Transport of the Sick and Wounded by Air)
Snepvangers, G. J. Netherlands militair genees-
kundig tijdschrift (Gravenhage)
7. Medical Support of the U. S. Army in Vietnam
Neel, S., Major General
Department of the Army, Washington D. C.
8. G. K. Zsukov: Emlékek, gondolatok,
Zrínyi Katonai Kiadó, 1970.
9. Szabó J.: Repülési lexikon,
Akadémia Kiadó, 1991. (ISBN 963 05 6207)

Seebauer Imre–Szabó József

Vezetőképzés a hadsereg jövőjének záloga

A haderő átalakítása során – az új megteremtésénél – figyelemmel kell lenni az időálló és jól hasznosítható értékekre, meg kell őrizni mindazt, ami a katonai kultúra évszázados terméke, és ma is a magyar katonai gondolkodás értéke. A szerzők ezt az alapgondolatot követve egyrészt rámutatnak azokra az értékekre, amelyeket be kell építeni az új struktúrába, másrészt – a mit lehet, mit kell tenni? kérdésre választ keresve – javaslatokat fogalmaznak meg a vezetőképzés jövőbeni főbb irányaira.

Ma már mindenki előtt világos, hogy a haderő helye és szerepe jelentősen megváltozott. A korábbi kétpólusú világban sajátos magyar nemzeti stratégia nem alakulhatott ki, geostratégiai helyzetünk értékelésében pedig hazánk területe csak mint mellékírányban elhelyezkedő felvonulási terep kaphatott szerepet. A magyar hadsereg sem létszámát tekintve, sem fegyverzetét illetően soha nem volt számottevő erő a két tábor sokmilliós és korszerűen felfegyverzett hadseregeinek sorában.

A rendszerváltást követően önálló állami létünk, valamint a Partnerség a békéért program keretei között megoldandó feladatok, biztonságunk szavatolásának szükségessége és az euro-atlanti csatlakozás reménye új helyzet elé állította a politikai és a katonai vezetést. A változások arra készítették, hogy újragondolja egyrészt a honvédelemnek a politika közvetlen igényeiből származó és a béke megőrzését célzó, másrészt a haderőnek a honvédelemből adódó feladatait. E feladatok megoldását még csak bonnyolítja, hogy olyan gazdasági helyzetben kerül rájuk sor, amikor az állami költségvetésben egyre csökken a védelmi kiadások összege.

Ebben a helyzetben önkénytelenül felvetődik a kérdés: *mit lehet vagy kell tenni?* Az egyik válasz, hogy a hadsereget gyökeresen át kell alakítani, meg kell újítani. Vagyis rombolni kell, hogy újat lehessen teremteni. Ebben van bizonyos igazság, mert a korábbról örökölt, túlméretezett hadsereg, amelyet egészen más feladatra szerveztek, a mai körülmények között nem finanszírozható, s szervezete sem felel meg a ma elfogadott védelmi doktrína követelményeinek. A kérdés csak az: hol a határa a rombolásnak, és melyek azok az értékek, amelyek átmentése szükségszerű, és beépíthető az új haderő szervezetébe. Úgy gondoljuk, hogy hibás az a nézet, amely mindent rossznak tart, ami korábban volt, s megkérdőjelezi az elődök roppant erőfeszítések árán elért eredményeit.

Az idősebbek már egyszer megélték egy olyan időszakot, amikor a politikai szféra megfosztotta őket az elődök ismereteinek, gazdag tapasztalatainak átvételétől, mondván, hogy minden rossz volt, amit az elődök tettek. Ez a szemlélet és gyakorlat

okozta sokszor azt, hogy az új vezetőket felkészültségüket meghaladó feladatok elé állították, amit vagy nem vagy csak fölösleges áldozatok árán tudtak megoldani. Gyökértelenek voltak azok, akiknek egy másik katonai gondolkodás forrásaiból származó ismeretanyagon kellett nevelkedniük, és csak így juthattak el a magyar kultúrára épülő katonai gondolkodás ismeretrendszeréhez. A mai kor átalakítási követelményei során egy új, a NATO-ban honos hadikultúra értékeit kellene elsajátítani, vagyis az ún. angol-amerikai hadelméletre épülő elvek alkalmazására áttérni.

Napjainkban az új hadikultúra értékeinek elfogadása mellett és ellen is vannak vélemények. Vannak, akik a NATO-hadikultúra terjesztésének gondolatát pártfogolják, mások viszont ezen törekvésben a hazánkban már kiforrott hadtudomány mellőzésének szándékát sejtik, s ezért ellenérzéseket táplálnak iránta. A NATO hadikultúrájának terjesztésében bizonyos túlbuzgóság is felfedezhető. Úgy gondoljuk, hogy a probléma lényege ténylegesen a különböző eszmerendszerek beidegződéseiben, a katonai műveltségünk gyökereiben és az ezekhez kötődő fogalmi rendszerek eltéréseiben van. Azt azonban ki kell jelenteni, hogy a magyar tábornokok és tisztek – mint a történelem során mindig – a közelmúltban is felismerték, és tevékenységük során érvényre juttatták a magyar kultúra értékeit. Most, amikor a katonai vezetésre egyre bonyolultabb és mennyiségileg is megnövekedett feladatok hárulnak, az átalakításnál, az új megteremtésénél figyelemmel kell lenni az időálló és jól hasznosítható értékeinkre. Nem kell az új ismeretekre való áttérést sürgetni, megfontolt, jól átgondolt lépésekkel haladjunk előre, megőrizve mindazt, ami a magyar katonai gondolkodás több évszázados terméke, ami a magyar kultúra hatására alakult ki és honosodott meg, s ma is vitathatatlanul a magyar katonai gondolkodás értékeihez tartozik.

Jelen tanulmány célja ezen értékek egy részének feltárása és azok kapcsolódása korunk legújabb, a jövőnket talán leginkább meghatározó tudományos technikai ismeretekhez.

Megőrzendő értékeink

Nélkülözhetetlen értékünk a szervezeti struktúra, ezért óatosan kell bánni annak megbontásával. Egy másik struktúrára való áttérést mélyreható elemzésnek kell megelőznie. Nemcsak a haderőnél, de a politikai és a gazdasági szférában is előfordul, hogy egy újonnan kinevezett vezető a szervezeti struktúrában látja az elégtelen működés okát, pedig a tapasztalat azt bizonyítja: a legtöbb esetben ez az utolsó a lehetséges hibák sorában. Gyakran előfordul, hogy a szervezetben nincs is hiba, csak az új vezető – belecseppenne az adott beosztásba – még nem rendelkezik a beosztáshoz szükséges tudással, tapasztalattal, s csupán a szereplési vágya, fantáziája vagy éppen karrierizmusa készíti szubjektív döntésekre. A meglévő szervezeti struktúra megőrzésének szükségszerűségét már nemcsak a tapasztalat, hanem a tudományos kutatás eredményei is megerősítik.

Az utóbbi időben egyre gyakrabban hallhatunk az *emberi megismerés biológiai jelenségeiről*. A pszichológia tudománya, illetve az erre alapozó kognitív tudomány¹ pedig egyre mélyebben mutatja be az információfeltárásának – feldolgozásnak, -tárolásnak, és -visszaidézésnek, valamint új információ létrehozásának – biológiai és társadalmi törvényszerűségeit. Ebben az irányban kell keresni a gondolkodásnak azon ismérveit is, amelyek alapján következtethetünk az említett vezetői hiba okaira.

Röviden megfogalmazva: lényeg a gondolkodási sémákban van. Az emberi agy az információkat nem az észlelt formájukban jegyzi meg, hanem azok esszenciáját a környezeti jelenségekkel, az érzelmi állapotokkal együttesen, valamilyen elvonatkoztatott képi formában előállított fogalmakként összegezi és tárolja. A fogalmaknak e képi megjelenítését gondolkodási sémáknak nevezték el, amelyek az egyszerű elvonatkoztatásoktól a rendkívül összetett gondolati rendszerekig, hierarchikusan egymásra épülő, ugyanakkor visszacsatolások kapcsolatban állnak egymással. A kognitív tudomány kutatói azt állapították ugyan meg, hogy minden egyénben egyedi formában rögzülnek a sémák, de egyben azt is feltételezték, hogy létezik valamilyen egyezőség e képi formák között, hiszen a családi, a szakmai, a nemzeti kultúrában bizonyos egységes fogalmi rend ismerhető fel.

A gondolkodási sémák meglétét az agykutatás legújabb eredményei is igazolják, s a képi sémák rögzítésének rendjét a hologramos rögzítéshez hasonlítják. Az idegrendszer tárolósejtjei a fogalom teljes képét a génekhez kapcsolt fehérjékben rögzítik. Minél több sejtben ment végbe a rögzítés, annál tartósabb a megőrzött tudás. Az ember viszont csak azokat az információkat képes felfogni, amelynek a befogadásához a megfelelő gondolati séma tárolva van és elő is hívható. Továbbá csak olyan információkat tudunk létrehozni és közölni, amelyek e tárolt gondolati sémákból előállíthatóak. A környezetünkkel való kommunikációnk tehát a gondolkodási sémákban rögzített tudástól függ.

Visszatérve a szervezeti struktúrához, annak egy-egy csomópontjában dolgozó személy gondolkodási sémáiban tárolva vannak: a környezetet, a szerepet, a feladatot, a kommunikációs viszonyokat tartalmazó stb. képi formák. Az ember agya csak olyan információkat ért meg, amelyek harmonizálnak a korábban megszerzett tudással. Az a parancsnok, aki pl. megbontja a szervezeti struktúrát, anélkül, hogy az új struktúrának megfelelő tudás sémáit a beosztottakban és önmagában kialakította volna, saját magát és a szervezetében dolgozókat hozza lehetetlen helyzetbe, hiszen az elégséges információtól s a valósághoz igazodó döntések lehetőségétől fosztja meg magát és beosztottait.

A szervezetben megőrzött tudáshoz való kötődés annyira erős lehet, hogy a struktúrának fokozatosan minden emberi elemét ki lehet cserélni, s a gyakorolt gondolkodási sémák továbbélnek. Az így kötődött gondolkodási sémákat a kognitív tudományban kultúrgéneknek nevezik. A legjellemzőbb tulajdonságuk, hogy a kommunikációval emberről emberre áramolva öröklődnek, mint a gének, terjeszkednek és túlélésükért más gondolkodási sémákkal harcra is szállnak.

A másik megőrzendő érték tehát a haderő valóságát, működésének törvényeit legjobban ismerő tábornokok, tisztek, tiszthelyettesek gondolkodási sémáinak rendszere, vagyis a haderő kultúrgénjei. A történelem folyamán mindig az idősebb, tapasztaltabb katonák tanították a fiatalokat, örökítették át tudásuk sémáit. A fiataloknak így nem kellett a múltra vonatkozó ismereteket irodalomból újra képi formákba önteni, hiszen készen kaphatták, ötvözhatték és gazdagíthatták koruk ismereteivel. A katonai iskolákon a történelem során mindig jelen voltak az idős tanárok is, amit a jelen korról sajnos nem lehet elmondani. Az idősebb, tapasztaltabb tanárok magukban hordott kultúrgénjei és a multimédia² lehetőségeinek az összekapcsolása például óriási lehetőségeket biztosíthat azzal, hogy a katonai képzés hatékonyságának jelentős növelése mellett biztosíthatja a kultúrgéneknek az egységesebb átörökítését is.

Alig néhány éve jelent meg nyugaton az igény a kép, a mozgókép, a szöveg és a hang egyidejű megjelenítésére a számítógép képernyőjén, ma már számunkra is rendelkezésre állnak mindezek a lehetőségek, vagyis a multimédia. A multimédia alkalmazása rohamosan terjed, teret hódít a reklámparban, megjelent az oktatásban, de rövidesen számolni kell azzal is, hogy a kommunikációs kapcsolatok teljes szélességében új utakat nyit meg. Az interaktív multimédiára épített oktatásban az ismeretek foganadásának, és feldolgozásának olyan lehetőségei jöttek ezzel létre, amelyenek talán csak a patriarchális családban voltak.

Könnyen belátható, hogy e felfedezésnek milyen rendkívüli a jelentősége a katonai szakismeretek és a vezetési tudás átörökítésében. Mód nyílik pl. arra, hogy a leg-
hozzaértőbb katonák gondolkodás sémái ne csak verbálisan, de képi formában is megjelenjenek az oktatásban, s így a legmagasabb szintű szak- és vezetési ismeretek jussanak el a fiatalabb generációhoz. Az oktatás során viszont a tananyag elsajátításának menetéről, eredményességéről adatok gyűjthetők, s ezek értékelésén keresztül a fiatalok is részt vehetnek a tananyag fejlesztésében, sőt olyan megoldások születhetnek, amelyek a tudás új minőségét jelentik.

A multimédia alkalmazásával a tudás elsajátításának a hatékonysága is jelentősen növelhető. A verbális ismeretek tudati feldolgozása az emberi tanulási képességnek csak mintegy 20%-át használja ki, nehezítve a tanulást azzal, hogy a beszéddel közvetített fogalmakat a hallgatóknak még képi formává kell átalakítaniuk. Nem véletlen tehát a megnevezés: hallgató. Abban az esetben, ha az oktatás audiovizuális eszközökre épített, az elsajátítás hatékonysága 40%-ra növelhető. Ha azonban a hang, a szöveg és a gondolkodási séma megragadását elősegítő kép, mozgókép együttesen van jelen az oktatásban, akkor a hatékonyság akár 95%-ra is emelhető. Ehhez járul még, hogy a tanulóknak lehetőségük van a tananyag elsajátítási módját megválasztani, a tanulás ütemét és mélységét saját képességeikhez igazítani. A multimédia tehát átalakítja az oktatás szerkezetét, megváltoztatja a tanár és a hallgató viszonyát, a tanár szerepkörét.

A multimédiára épített oktatáshoz a megfelelő számítástechnika a katonai tanintézetekben lényegében rendelkezésre áll, de a bevezetéshez szükséges kidolgozó munka még nem kezdődött el. Ennek egyik oka lehet, hogy a multimédia technikájával elsajátítandó tananyag kidolgozásához olyan szaktudás és művészi képességek szükségesek, amelyeket jelenleg a tanintézeteink nem biztosítanak. A másik ok az, hogy a kidolgozáshoz szükséges technika még hiányzik. Az interaktív multimédia technikájával való oktatás elindítása átalakulóban lévő haderőnknél feltétlenül szükséges lenne, mivel a katonai képzés rendszerében az új utak keresése a jellemző.

Nyugaton már rég felismerték a vezetőképzés új lehetősége feltárásának szükségességét. Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején jutnak arra a következtetésre, hogy a parancsnoki intuitív³ képességekre épülő célkitűző, vezénylő és a vezérkari tervezésre alapuló döntési módszert a feladatszabásra épülőnek kell felváltania. Ezt nálunk az elhatározás megalkotása és a feladat megszabása módszerének nevezik. Ezt a módszert, amely ma is a katonai döntési rendszer alapja, kezdettől fogva számos hiányosság jellemezte. Bonyolult a vezetési szintek sokcsatornás kommunikációjának fenntartása, az információk egyidejűségének és pontosságának biztosítása. A vezetési ciklusok számának állandó csökkenésével a probléma még csak fokozódott. Mindkét

oldalon törekedtek arra, hogy a vezetés operativitása terén egymást megelőzzék, ezért a katonai vezetésben egyre nagyobb teret kaptak a tudomány eredményei és a számítástechnika.

A számítástechnika, a matematika, a közgazdaságtan és a polgári vezetésstudomány területén elért eredmények alapján a katonai vezetők arra a következtetésre jutottak, hogy a kétpólusú világban az a fél győzheti le a másikat, amelyik a tudományok eredményeit a lehető leggyorsabban érvényesíti a technikai rendszereiben, illetve az, aki az információk gyűjtését, feldolgozását, a tervezést és a döntések meghozatalát automatizálja. Természetesen ebben a rendszerben a vezetői tevékenységek csak racionális gondolkodási körben voltak értelmezhetőek. Ennek megfelelően előtérbe került a konvergens gondolkodásra készítés követelménye a katonai vezetőkkel szemben. Az automatizálási rendszerek alkalmazásához a racionális, a lépésről lépésre gondolkodás képességével rendelkező parancsnokokra és törzstisztekre volt szükség. Aki erre nem volt alkalmas, azt félre kellett állítani. Így sok, intuitív döntési képességgel rendelkező vezető szorult ki mind a vezetésből, mind az oktatásból.

A modern tudomány, konkrétan az agykutatás ennek a problémának a megoldására is szolgáltatott új ismereteket. Kísérletekkel és közvetlen mérésekkel igazolták, hogy az emberi agy két féltekéje különböző funkciókat lát el. A *bal féltekében* van a beszédközpont, amelynek működésére a racionális gondolkodás a jellemző. A megismert jelenségekről részekre bontva alkot fogalmakat, meghatározza e fogalmak közötti viszonyokat és a logikusan kapcsolódó fogalmakból építi fel a magasabb minőségű gondolkodási sémákat. A *bal félteke*nek kitüntetett szerepe van a tervezésben és a szervezésben. A *jobb félteke* felelős viszont a térlátásért, a kezek mozgatásáért, itt helyezkednek el pl. a matematikai és a különböző művészeti adottságok. A jobb félteke teszi lehetővé, hogy felismerjük az alakokat, az arcokat, de általa ismerjük fel a beszédben a hangsúlyokat, az érzelmeket, a kommunikáció során a szavakkal ki nem fejezett szándékokat, és itt történik az eszmék, a magasabb humángondolatok befogadása is. A jobb félteke döntései intuitívek, a jelenségeket nem bontja részekre, hanem egészükben fogja fel. A megszülető döntések is az egészre vonatkoznak és szavakkal nehezen kifejezhetőek. A közlési módban előtérbe kerül a hasonlat, a szimbólum, a kép.

Megállapított tény, hogy a katonai döntéseknél a jobb félteke rendelkezik azzal a legfontosabb tulajdonsággal, miszerint a nem teljes körű, vagyis a részismeretekből is következtetni tud az egészre. A jól felkészített parancsnoki agy hiányos helyzetismeretből is megfelelő döntéseket tud hozni.

Az elmúlt évtizedekben a katonai tanintézetekben megnövelték a technikai ismeretek, a szabályozott tevékenységek oktatásának az óraszámát, s a tanrendből fokozatosan kiszorultak az agy jobb féltekéjének edzéséhez, képzéséhez szükséges tananyagok. A racionális gondolkodást igénylő ember-gép rendszerben hozott döntéseken, tervezéseken edződött a bal félteke. A katonai tanintézetekből kibocsátott tisztek, tiszthelyettesek jól kezelték a technikát, tudtak a számítógépek segítségével döntéseket hozni, ellenben a váratlan, nem elemezhető, azonnali reagálást igénylő helyzetekben – mivel a jobb féltekéjük nem volt felkészítve – teljesítményük messze a kívánt szint alatt maradt.

Visszaütött többek között, hogy elhanyagolták a hadtörténelem oktatását, hogy nem kaptak kellő figyelmet a megtörtént eseményekből levonható tanulságok, s nem

fordítottak gondot a hadvezéri gondolkodás megismerése sem. Nem volt tudatos törekvés a jobb félteke fizikai edzésére sem. Csak két példa a múltból: az első, a 20. század elején a harcban már nem volt jelentősége, hogy a tisztek tudnak-e vívni vagy sem, az oktatásban mégis kötelező tantárgy maradt, mert a jobb féltekét edzésben tartotta és az intuitív döntéseknél erre szükség volt; a második példa: Bolyai János másodosztályú kapitánnyal kapcsolatos, aki a feljegyzések szerint virtuóz hegedűs volt és vakmerő kardpárbajokat vívott. Nem véletlen tehát, hogy agyának két féltekéje együttesen megalkotta a választ az euklideszi geometria kétezer éve fennálló kérdésére.

A harmadik érték, ami adott, az az adaptációs, vagyis alkalmazkodási készségünk. Történelmünk igazolja, hogy fennmaradásunk Európában, a germán, szláv, latin gyökerű népek környezetében csak a magyar kultúra alkalmazkodóképességének köszönhető. A magyarság feltehetően már az őshazából magával hozta a más kultúrákkal való kapcsolattartás képességét, és bizonyára ez is nagymértékben segítette a magyarságot, hogy e soknemzetiségű környezetben kultúrája fennmaradjon. Azt mondják, hogy alkalmazkodási készségünk mindenekelőtt nyelvünkben van. A magyar nyelv – szakértők szerint – sajátos, a gondolatok képi megfogalmazását elősegítő nyelv, s ez a tulajdonsága kedvező a fogalmi szintézisek létrehozására.

A magyarság alkalmazkodási készségét a történelem igazolja: Mátyás király óta ugyan nem nyert háborút, az elődök mégis mindig megtalálták a megfelelő viszonyulást, magatartást az elnyomó hatalmakkal szemben. A magyarság nem nyert háborút, de az első vesztes szabadságharcát követően a világ felfigyelt egy sajátosan magyar jelenségre, a könnyű lovaskatonára, a huszárra. A huszárság, mint a magyar katonai kultúra terméke, az egész világon elterjedt, mert megtestesítette a gyorsaságot, a váratlanságot, a meglepést, a változó helyzetben való gyors eligazodást és döntési képességet.

A negyedik értékként lehet említeni a kevert génekben rejlő lehetőségeket. Az agykutatásnak az a felismerése, hogy a tudás tárolása az egyén génjeitől függ, arra enged következtetni, hogy egy nép, népcsoport elemeiben meglévő gének határozzák meg kultúráját és ez szab határt az átöröközhető kultúrgének mennyiségének, minőségének. Ugyancsak a gének határozzák meg azt is, hogy egy adott nép milyen hajlammal bír más népek tudásának, kultúrájának befogadására. Vizsgálatok igazolják, hogy a magyar gyűjtőnéven nevezett nép kevert, keletről származó etnikai népcsoportokból, illetve a Kárpát-medencében élt európai etnikumok keverékéből áll.

Ma általánosságban kétféle gondolkodási mód különíthető el: a nyugati és a keleti. A nyugati a racionális, a konvergens, amelynél a gondolkodás lépésről lépésre haladva jut el a végcéljához, a problémamegoldáshoz. Ezzel szemben a keleti gondolkodás holisztikus, divergens gondolkodás, amely az egészből indul ki és a részek ismerete nélkül, intuitíve jut el a célhoz, a probléma megoldásához. Japán, de a rohamosan fejlődő többi ázsiai ország példája is azt igazolja, hogy a keleti gondolkodás a nyugattal ötvözve eredményes a döntések meghozatalában, a jövőképek kialakításában. Napjainkban a nyugati világban is egyre nagyobb igény mutatkozik a keleti gondolkodás és szemléletmód elsajátítására. A keleti kultúrákban alkalmazott meditációhoz hasonló relaxáció nyugaton terjedt el. A relaxáló úgy lazítja el szervezetét, hogy agya alfa-hullámtartományban működjön. Ennek elérését is segíti pl. a NASA által kifejlesztett készülék, az agytréner. Ez az agystimuláló módszer lényegében az eredmé-

nyesebb tanulást, az idegrendszer tudatosan irányított regenerálását célozza. A NASA által kifejlesztett technika és technológia a tudati technológiák tapasztalatait ötvözte egy fény-hang hatással működő számítógépben. A készülék segítségével irányítottan hozható létre néhány perc alatt mind a relaxációnak, mind a meditációnak megfelelő agyi állapot. A készülék segítségével elérhető, hogy napközben is végbemenjen az alvási folyamat. Egy éjszakai másfélórás alvásciklus, a gép segítségével akár 15–30 perc alatt realizálható, miközben a tanultak rögződnek, a szellemi munkától elfáradt agy pedig felfrissül.

A készülék nemcsak az oktatásban hasznosítható, de alkalmas a fáradtság megszüntetésére, az agy két féltekéjének kommunikációját akadályozó idegrendszeri gátlak leküzdésére és a két félteke külön-külön való edzésére. Megítélésünk szerint a készülék szolgáltatásai hasznosíthatóak lennének pl. fárasztó gyakorlatokon, amikor napokon keresztül kevés idő jut a pihenésre, alvásra. Ilyenkor ezzel a berendezéssel biztosítható pihentetéssel növelhető a résztvevők munkájának hatékonysága, ami a gyakorlat sikere szempontjából alapvető jelentőségű.

A tudati technológia megfelelő elsajátítása után a tanulás hatékonysága kétszerezésre, az intelligenciaszám (IQ) pedig akár 10-zel is emelkedhet, növekedhet a gondolkodás intuitivitása, a döntéseknél jobban összehangolódik a két agyfélteke. A nyelvtanulásnál, különösen ha az kapcsolódik a multimédiás oktatási módszerrel, a hatékonyságnövekedés többszörös is lehet. Ehhez a feltételek részben már ma is megvannak. A nyugati nyelvek alapjainak tanítását segítő interaktív multimédiás CD-k már a kereskedelmi forgalomban vannak.

A magyarság kultúrájában egyszerre vannak jelen a keleti és a nyugati gondolkodás elemei. Ezt bizonyítja pl., hogy a kultúránk legősibb részére, a népdalra épített Kodály-módszer Japánban terjed, míg számos tudományos, technikai felfedezésünket nyugaton hasznosítják. Ezért feltételezhetjük, hogy kultúránk lehetőséget nyújt a kétféle gondolkodási mód ötvözésére.

Az amerikai hadseregben, miután felismerték a racionális döntési módszerek egyoldalúságát, külön képzési rendszert vezettek be a parancsnokok intuitív döntési készségének fejlesztésére. A NATO-ba való esetleges belépés egyik alapvető követelménye lesz a szellemi kompatibilitás, s ezen belül fontos a parancsnoki döntési eljárások átvétele. Ezt pedig csak a saját kulturális alapjainkról lehet elsajátítani. Ennek érdekében tanulmányozni kell mindazoknak a katonáknak a gondolkodását, akik a magyarságnak hírnevet szereztek.

A fentiekkel kapcsolatban egy példa: Bolyai János, a nem euklideszi geometria megalkotója, olyan ismeretet adott a világnak, amely a mai napig hat. Felismerte, hogy ha egy zárt rendszerben a feltett kérdésre nem adható sem *igen*, sem egyértelmű *nem* válasz, akkor a feleletet a rendszeren kívül kell keresni. Ez a gondolat annyira megelőzte korát, hogy ezt a törvényt pl. a matematikára csak mintegy 100 évvel később fogalmazták meg,⁴ és az érvényességét a tudományok egész rendszerére csak napjainkban kezdik elfogadni. Bolyainak ez a zseniális megoldása egyrészt a magyar kultúrához való kötődéséből, az apjától tanult matematikai ismeretekből, a katonai iskolának az agy mindkét féltekéjét foglalkoztató oktatási módszeréből és gondolkodásának zsenialitásából következett. Gondolatainak zsenialitását egyébként igazolja Einstein relativitáselmélete, amelybe Bolyai gondolatai Reimannon keresztül jutottak el.

A katonai vezetéselméletre érvényesen (Bolyai megoldásából kiindulva) megfogalmazhatunk egy paradigmát, miszerint: minden olyan esetben, amikor egy parancsnok a racionális gondolkodási struktúrában a feltett kérdésre nem tud sem igen-nel, sem nemmel válaszolni (a problémára nincs egyértelmű válasz), akkor a saját intuitív gondolati struktúrájában kell keresen megoldást. Amennyiben ez a paradigma elfogadást nyer a katonai vezetőképzésben, a racionális döntési folyamatokon túl a parancsnokoknak el kell sajátítaniuk az intuitív döntések megalkotásának a készségét is.

Jövőkép a katonai vezetőképzésről

A jövőkép kialakításában hasznosítható, a fentiekben röviden említett négy érték jelentőségének ismeretében megkísérelhetjük a tanulmány elején feltett kérdésre a felelet megfogalmazását. A kérdés úgy hangzott, hogy *mit lehet vagy mit kell tenni a jelen helyzetben?*

Feleletként – elengedve a fantáziánkat – fogalmazzunk meg egy jövőképet, s tételizzuk fel, hogy tíz év múlva a katonai vezetésben dolgozó tábornokok és tisztek már olyan oktatáson mentek keresztül, amelyben az agy mindkét féltekéje egyenlő fizikai és szellemi képzésben részesült.

Milyen helyzetben lenne a fenti jövőkép megvalósulása esetén a vezetés? Mindekelőtt a legkiválóbb s ebből eredően a képességüknek megfelelő beosztásban lévő vezetők felkészültek lesznek mind a racionális döntési folyamatban – törzseikkel együtt – elhatározások kidolgozására, mind a váratlan, előre nem látható és azonnali döntést igénylő helyzetekben intuitív döntéshozatalra. A döntések, nagy valószínűséggel, mindkét esetben az optimálishoz közeli alternatívát tartalmazzák. Ugyanakkor a katonai vezetők információbefogadó és -feldolgozó képessége többszöröse lesz a mainak. Az ilyen szinten felkészült vezetők alkalmaznak lesznek a mindenkor szükséges fejlesztések, átalakítások optimális szinten való megszervezésére, irányítására. Az ilyen minőségi felkészítésben részt vevő vezetők célirányosabb vezetést valósítanak meg, aminek eredményeként a szervezetekben minimálisra csökken a veszteség, az anyagi és a szellemi javak pazarlása.

Mi jogosít fel bennünket ilyen merész jövőkép megfogalmazására?

Egyrészt az, hogy a vezetéstudomány kinőtt a gyerekkorból, ismeretrendszere kiforrott. Megfogalmazhatók a vezetőkkel szembeni valós követelmények és az elvárható tulajdonságok. A képzésben és a vezetési gyakorlatban egyaránt megmérhető, hogy az adott vezetőben a megkívánt tulajdonság milyen mértékben van jelen. Akár már ma megszűntethető lenne a vezetői kiválasztás szubjektív gyakorlata. Ha a vezetői tulajdonságok mérésének technikája, technológiája hivatalos rangra emelkedne és ténylegesen számítana a felmutatott eredmény, megváltozna a vezetőképzés egész rendszere is.

Másrészt feljogosít az agykutatás, a pszichológia, a polgári és a katonai vezetéstudomány fejlődésének az üteme, továbbá a számítástechnika alkalmazási lehetőségeinek a rohamos fejlődése.

Végül, de nem utolsósorban az a hit, hogy a katonai vezetőképzésben dönteni jogosult tábornokok, tisztek lesznek olyan okosak és megértik: ez a mostani lehetőség az utolsó a felzárkózásra.

Nyugaton és keleten egyaránt teljes gőzzel folyik a vezetés hatékonyságát növelő elvek, módszerek, eszközök kutatása és gyakorlati alkalmazása. Ma még tudunk olyan vitorlát állítani, amelynek a segítségével lehetőségünk lenne az élenjárókhoz felzárkózni, de holnap már talán késő lesz.

A vezetőképzés és a kutatás egysége

Senki sem tagadja, hogy a katonai vezetőképzés költségei jelentősek, azonban annak is tudatában kell lennünk, hogy a vezetőképzés a leggyorsabban megtérülő beruházás. Ezért – véleményünk szerint – *sürgősen meg kell teremteni a katonai vezetés önálló kutatásához szükséges feltételeket, létre kell hozni szervezeti kereteit. Ki kell alakítani egy önálló, központi irányítással működő kutató-oktató bázist. A kialakítandó szervezetnek – funkcióját figyelembe véve – olyan személy vezetése vagy felügyelete alatt kellene működnie, akinek beosztásánál fogva a honvédség egészére rálátása van. Ellenkező esetben szinte törvényszerűen nem a hadsereg egészét, hanem az adott funkciót, vagy ami még rosszabb, az adott vezető érdekeit szolgálja.*

Az általunk elképzelt önálló kutatóbázis három szempontból is hasznosítható lenne:

1. összegyűjthetné és adatbázisban rendezhetné a világon fellelhető korszerű vezetési ismereteket, módszereket, a hasznosítható tananyagokat. Ehhez az internet hálózatok is jól felhasználhatók;
2. magas szintű tudással, nagy vezetési gyakorlattal és ambíciózus, tudományos fokozattal rendelkező katonákat, valamint polgári szakembereket bevonva alkalmas lehetne katonai vezetők felkészítésére;
3. előkészíthetné az oktató tananyagokat, felkészíthetné a katonai tanintézetek tanárait, illetve részt vehetne a csapatok, a törzsek vezetési gyakorlatainak, továbbképzéseinek megtervezésében, végrehajtásában.

Úgy gondoljuk, hogy az első szempont egyértelmű, a második és a harmadik azonban némi magyarázatot kíván. Köztudott dolog, hogy a katonai vezetők a napi munkájuk során elsősorban az operatív munka gondolkodási sémái alapján döntenek. Az operatív döntések rendszerint a szervezet egy-egy részterületére vonatkoznak, ezért a sémákban a fogalmi elemek száma kevesebb, kapcsolatrendszere egyszerűbb, mint azokban a sémákban, amelyek szükségesek a szervezet egészére és környezetére kiterjedő döntések meghozatalánál. Az egyszerűbb sémákkal a vezetők nap mint nap döntéseket hoznak, ezért az emlékezetükben azok állandó készenlétben vannak, mintegy elfedve a ritkábban használt sémákat. A szervezet egészét átfogó döntések kényszere esetén ezért előfordulhat, hogy nem a megfelelő gondolkodási sémák alapján hozzák meg a döntéseket, tekintve hogy a megfelelő sémák rejtetten nyugszanak. A vezetők nem is érzékelik, hogy döntéseiket nem a legmegfelelőbb tudásuk alapján hozták meg.

A nagy horderejű döntések meghozatala előtt ezért célszerű az abban részt vevőket felkészíteni és gondolkodásuk folyamatát megfelelő absztrakciós szintre emelni. Ez az esetek jelentős részében nem is olyan egyszerű feladat. Olyan tanácsadók kellenek hozzá, akik felkészültek és jól ismerik a meghozandó döntéseknél alkalmazható módszereket, és olyan előgyakorlatokat tudnak levezetni, amelyeken a döntéshozók gondolkodása a szükséges absztrakciós szintre kerül. A tanácsadók természetesen nem vállalhatják a felelősséget a döntésekért, hiszen ez nem az ő feladatuk. Abban vi-

szont nagy a felelősségük, hogy a szakmai tanácsaikra épülő döntések megalapozottak, tehát jók legyenek.

Már említettük, hogy a vezetési tulajdonságokat fejlesztő oktatási rendszerünk elsősorban a bal agyféltekére irányul. Ez korunkban törvényszerű. Sőt magyar viszonylatban, a fejlettebb gazdasággal rendelkező országokhoz képest még egy sajátosságot is figyelembe kell venni. A magyar egyetemi oktatásban túlsúlyban van a technológiák ismeretére, és háttérbe szorul a szervezetekben betöltendő feladatokra való felkészítés. Az elkövetkező években a tisztképzésben is várhatóan nagyobb szerepet kap ez a szemlélet. Már a katonai folyóiratokban is megjelentek a beosztásra való felkészítés követelményét megkérdőjelező észrevételek. A honvédség feletti polgári ellenőrzés kiteljesedése is minden bizonnyal ebbe az irányba fog hatni.

Az egyértelmű, hogy a tisztjelölteknek a várható vezetési feladataik ellátásához a polgári életből átvett ismeretanyag csak az alapokat nyújthatja. A felkészítést a harcvezetést és a békefeladatok vezetését magába foglaló tantárgyak keretei között kell elvégezni, ügyelve arra, hogy a szaktudományok sémái a katonai gondolkodási sémákhoz kapcsolódjanak. A tisztek, a jövő parancsnokai tudatában tisztán felépített gondolati sémarendszernek kell lenni, ellenkező esetben ugyanis nem alakulhat ki az a képességük, hogy időben meg tudják hozni a megfelelő minőségű döntést. Ugyanakkor ez képezi az alapját a magasabb szintű vezetőképzés bonyolultabb sémái kialakításának is.

A fentiekre szükség van azért is, mert a gondolkodás folyamatában a megfelelő információ kikeresése és feldolgozása időt vesz igénybe. A gondolati sémák viszonylag sok agysejtben, a hosszú távú memóriában vannak rögzítve, s az egymáshoz kapcsolódó fogalmi elemek különböző bonyolultságú struktúrákban vannak rendezve. Az információ előállítása viszont a rövidtávú memóriában történik. A mai ismereteink szerint rövidtávú memóriában hét plusz-mínusz kettő séma, illetve összetett séma lehet. Az utóbbi esetben inkább a mínusz kettő. A gondolkodási folyamatban e sémák játszanak szerepet az eldöntendő kérdésekre adandó válasz kidolgozásában. Abban az esetben, ha a sémák nagyon összetettek, a válasz kidolgozásának időtartama hosszú lehet, esetleg a válasz meg sem születik, helyette a sémán belül a gondolkodási lépések körbejárnak, anélkül, hogy eredményt hoznának.

A kognitív pszichológiának ez a hetes „bűvös,” száma nagyon egybevág a katonai vezetéselemtől ismert öt plusz-mínusz kettő számmal. Egyértelműen agyi szerveződési oka van, hogy három raj egy szakasz, három szakasz egy század stb., hogy a csatamezőn évezredek óta a csapatok jobb szárny, derékhad, bal szárny és tartalék harcrend szerint épültek fel, hogy a tűzérség harcrendi elemként való alkalmazásához napoleoni agyra volt szükség. A mai harcrend sem tartalmaz sokkal több elemet, s általában első lépcsőből, második lépcsőből, tűzércsoportból, tartalékból, légvédelmi csoportosításból esetleg légmozgékonyosságú harccsoportból és/vagy előrevetett osztagból áll.

A kognitív vizsgálatok szerint a döntések nehézségi fokát elsősorban az egyidejűleg figyelembe veendő elemek száma és kevésbé az elemek belső bonyolultsága határozza meg. Feltételezhető, hogy ez a megállapítás érvényes a katonai döntésekre is. A figyelembe vehető elemek száma azonban megfelelő és állandó gyakorlással növelhető. Erre szükség is van, mert a fegyveres küzdelemben az a parancsnok van fölényben a másikkal szemben, aki több harcrendi elem egyidejű tevékenységét, lehetőségét

figyelembe véve tud dönteni. Ezt a képességet úgy kamatoztathatjuk, hogy bonyolítjuk a harcrendet, s ezzel az ellenfél parancsnokának a döntésre fordítandó idejét megnöveljük. Az operativitási időben elért nyereség fél győzelemmel ér fel. Béke körülményei között, de válságkezelés során is előnyben van az a parancsnok, aki megfelelően felkészült és bonyolult viszonyok között képes gyorsan dönteni.

A tisztek döntési képességének kialakítása és fejlesztése tudományosan felépített elvi és gyakorlati tananyagot igényel. Különösen az interaktív multimédiás formában való kidolgozás követel jól átgondolt oktatási stratégiát, egységes elvi és módszertani alapokat. A multimédia eszközeire épített kidolgozás olyan szerteágazó szaktudású emberek együttesét igényli, amilyen a katonai tanintézetek tanszékein nem hozható létre. Ez viszont nem jelenti a tanszékek oktatóinak a kizárását a kidolgozói munkából. Az oktatandó tananyag tartalmi kialakítása továbbra is az ő feladatuk, de szerepet kapnak a felépítés kialakításában is, együttműködve a kutatóbázis munkatársaival.

Még egy szempont szól az önálló kutatóbázis mellett: a számítógépen végezhető kommunikáció lehetősége. Az internethálózathoz kapcsolódva lehetőség van a világ bármely területéről információt kérni, bárkinek információt szolgáltatni, bárkivel közvetlen kapcsolatba lépni. Ez egyrészt rendkívüli lehetőséget kínál a tájékozódásra, ismeretgyűjtésre, a képességek fejlesztésére, másrészt mód van arra, hogy bárki saját ismeretanyagot adjon közre, tegyen közkinccsé. Ha az információ nem érinti a katonai vagy államtitkok körét, akkor közzlése az egyén joga, de a katonai információk összeállítása és jóváhagyás után annak az internethálózatban való elhelyezése ugyancsak a kutatóbázis feladata lehetne.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy *a katonai vezetőképzésnek kétféle stratégiája lehet:*

1. a jelenlegi képzési rendszer fenntartása, a parancsnoki és a törzsbeli funkciókra egyszerre való, racionális irányultságú felkészítés, kiegészítve a döntések intuitív megközelítésével;
2. külön parancsnoki képzés a kiválasztott parancsnoki tulajdonságokkal rendelkező tisztek részére, előrelátásuk fokozott fejlesztésével.

A képzési stratégia megválasztása döntően attól függ, hogy az előkészítői munka milyen ütemben lesz képes a fegyveres küzdelem, illetve a válságkezelői tevékenységekre megfelelő helyzeteket kidolgozni és azt az oktatásba bevezetni. Ezekre nagy mennyiségben jelentkezik az igény, hiszen az intuitív tudás megszerzése és fenntartása a tömeges helyzetismeret és a folyamatos gyakorlás függvénye.

Összegezve a leírtakat: a parancsnoki képzés rendszerének a megújítása véleményünk szerint előnyösebb, mert:

- a korábbi képzési rendszerünk az automatizált vezetésre való felkészítés során nem módosult oly mértékben, mint a fejlettebb hadseregekben, ezért könnyebb kiigazítani azt a racionális és az intuitív döntési képességek arányos fejlesztése követelményei szerint;
- helyzetünknel fogva képesek vagyunk létrehozni a keleti és a nyugati katonai vezetési szemlélet és döntési ismeretek szintézisét;
- a számítástechnikai kultúránk lépést tart a fejlődéssel;
- a NATO-ba valamit vinni kell, és nekünk más nem áll rendelkezésünkre, csak a szellemi értékeink;

VEZETÉS-KIKÉPZÉS

- a katonai egyetemi képzési rendszert – a kormány oktatáspolitikájának megfelelően – ki kell alakítani, az azonban már nem lehet közömbös, hogy ezt a feladatot hogyan végezzük el;
- a haderőátszervezés és korszerűsítés célszerű irányát, valamint hatékonyságát a döntésekben részt vevő vezetők előrelátása határozza meg.

JEGYZETEK

1. Kognitív tudomány az emberi megismerés, gondolkodás kutatásával és modelljeinek megalkotásával foglalkozik. Kialakulását nagyban meghatározta a mesterséges intelligenciakutatás.
2. Multimédia a számítástechnika új kommunikációs technológiája, ahol a hang, a kép, a szöveg, a film, az animáció azonos technikai feltételekkel kerül rögzítésre, és egyidejűleg legalább egy időben mozgó és egy álló közvetítő egység megjelenítését teszi lehetővé.
3. Intuitív döntés a megérzésen, ráérzésen alapuló gondolkodás, ahol is a döntéshozó a problémát nem lépésről lépésre haladva, a megoldási változatok közötti válogatással, hanem a megfelelő változat közvetlen megragadásával oldja meg.
4. A matematikai logika területére Gödel 1931-ben bebizonyította, hogy ha egy formális rendszer ellentmondásmentes, akkor megfogalmazható benne olyan állítás, amely a rendszer keretein belül se nem bizonyítható, se nem cáfolható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Bánki M. Csaba: Az agy évtizedében; Biográf, 1994.
- Csontos Péter, Decker András, Kormány Attila: A tudati technológia. Túl az agyunk határain; Budapest, 1995.
- Mérő László: Észjárások, a gondolkodás korlátai és a mesterséges intelligencia. Budapest, 1994.
- Dr. Kovács Jenő: Stratégiaalkotás (OKTK téma – kézirat)
- Ralf Steinmetz: Multimédia; Springer
- Rogers, Ch. T.: Az intuíció, a vezetés parancsoló szükségessége; Military Review 1994. 3. 38–50 p. (fordítás).

Bognár Károly

A parancsnoki állomány képzését motiváló néhány fontosabb tényező

A Magyar Honvédség tisztikarának képzési, továbbképzési formái, szervezeti keretei, módszerei stb. most vannak kialakulóban. Ehhez a felső szintű jogszabályok, rendelkezések egy része már megvan. Bőven vannak azonban fontos, felső szintű rendezésre váró, az oktatás tartalmi kérdéseire vonatkozó gondok, problémák is. A szerző ezek egy részére mutat rá figyelemmel a NATO-val való kompatibilitás érvényesítésére.

Az Országgyűlés 88/1995. számú határozatának megfelelően folyik a Magyar Honvédség hosszú, valamint középtávú átalakítása. Ennek keretében, illetve a felsőoktatási törvény rendelkezései alapján, előrehaladott stádiumban van katonai felsőoktatási intézmények (egyetem, főiskola) szervezeti, működési rendjének kialakítása, az ehhez szükséges feltételek megteremtése. Úgy tűnik azonban, hogy az erőfeszítések *nem eléggé irányulnak az oktatás tárgyi, tartalmi kérdéseinek elengedhetetlenül szükséges modernizálására, az euro-atlanti (EU, NATO, NYEU) csatlakozásból, valamint a XXI. szd. elején várható követelményekből fakadó igények kielégítésére.*

Ez a helyzet azonban csak részben írható a katonai felsőoktatást irányító szervek rovására. A hiányosság zömmel annak tudható be, hogy a törvényhozás és a végrehajtó hatalom adós igen fontos és meghatározó honvédelmi kérdések tisztázásával, kodifikálásával, amelyek kiinduló alapjai lennének a célirányos oktatás új minőségű és bővített tartalmú továbbfejlesztésének. Amíg ez megtörténik célszerű, *orientációs alapul vennünk a NATO-országok hadseregeinél már tisztázott, kimunkált elvi, elméleti alapokat, gyakorlati megoldásokat.* Ezekkel csökkenthetjük a hadseregek között fennálló eltéréseket.

A továbbiakban az oktatás tartalmára vonatkozó alapkérdéssel, motiváló tényezővel foglalkozom, közel sem a teljesség igényével, inkább gondolatébresztő szándékkal.

Az oktatás kiindulóalapja a honvédség rendezésének egyértelmű meghatározása

A rendszerváltozás óta e területen *történtek próbálkozások, ezek azonban – részeredmények mellett – nem mutatnak kellő összehangoltságot. A meghatározások sok ellentmondásos, egymást keresztező és tisztázatlan tételt tartalmaznak. Ugyanakkor az előző jogszabályokban foglaltak minden esetben érintetlenek, változatlanok maradtak, a szükséges módosítások nem következtek be, bár az egyértelműség ezt megkívánta volna.*

Az 1989. évi XXXI. törvényben módosított *alkotmány* az akkori helyzetnek, ismereteknek megfelelő tételeket tartalmazza. Ezek olyan időszakban születtek, amikor még létezett a Varsói Szerződés s a világméretű szembenállásnak a régebbinél enyhébb változata, nem jöttek létre az alapvető leszerelési, fegyverzetcsökkentési megállapodások (pl. CFE, START) stb. Így az alkotmányi tételek tipikusan egyrendeltetésű, a haza, az ország katonai védelmére irányuló, a háborús küszöb feletti kötelezettséget tartalmaznak a Magyar Honvédség részére (kivéve a rendkívüli és a szükségállapotra vonatkozó belső funkciót).

A rendszerváltozás utáni első iránymutató okmány, az Országgyűlés 11/1993. (III. 12.) határozata – a *Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről* – több irreális, teljesíthetetlen célt határozott meg. Emellett igen kevés a fegyveres erőkre vonatkozó tétele, s azok is hevenyészetten, szétszórtnan fordulnak elő. Ekkor a NATO-határozatok és nyilatkozatok alapján már sokkal konkrétabb, tartalmasabb adaptációra lett volna lehetőség.

A másfél hónappal később elfogadott, 27/1993. (IV. 23.) országgyűlési határozat – a *Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről* – állít ugyan követelményeket a fegyveres erők elé, ez sem határozza azonban meg kellően azok rendeltetését, funkcióit, feladatait. Erre pedig lett volna lehetőség, hiszen már másfél éve létezett, s ismert volt a NATO új hadászati koncepciója, amely ehhez kellő alapul szolgálhatott volna. Az 1990-ben elfogadott kormányprogram ugyanis előírta az ország euro-atlanti csatlakozására való felkészülését.

Az 1993. évi CX. törvény a honvédelemről zömében már megfelel az elvárásoknak, de ez sem tartalmazza az alapvető fontosságú tételeket, a Magyar Honvédség rendeltetését, funkcióit. A fegyveres erők feladatait viszont túl részletesen, fontosságuktól eltekintve, semmit sem kiemelve, 11 pontban határozza meg. Valamiféle fontossági eltérést a feladatokban csak a sorrend, a helyi érték alapján lehet kikövetkeztetni. Az ilyen részletesség zavaró, mert nem azonos fontosságú, súlyú tényezőket helyez egyenlő szintre, másrészt számos, később következő feladat már benne van az előbb említettek valamelyikében is.

Az Országgyűlés 1995. 06. 30-án elfogadott határozata – a *Magyar Honvédség* *hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és létszámáról* – szintén nem tartalmazza a honvédség rendeltetésének, funkcióinak, feladatainak meghatározását, bár teljeskörűen megnevezi az átalakítás területeit. A határozat 4. pontja vegyesen határoz meg középtávon feladatokat, követelményeket. Ezek is csak megközelítően vannak szinkronban a NATO-ban alakuló, formálódó elvekkel és gyakorlattal.

A Magyar Köztársaság új alkotmányának 1995 nyarán nyilvánosságra hozott új koncepciója sem tartalmazza a fegyveres erő rendeltetését. Csak alapvető és azon túli feladatot körvonalaz, amely túl leegyszerűsített megoldásnak tűnik, mivel nem tartalmaz elég támpontot az alsóbbrendű jogszabályok tartalmi alapjához. Emellett a feladatokról általánosságban beszél. Nem utal a békében, a válsághelyzetben (rendkívüli és szükségállapot) és a háborúban megoldandó feladatokra, amelyek – mint azt a NATO 1991-ben elfogadott új hadászati koncepciója is rögzíti – mindegyik esetben mások, s azokban a fegyveres erő is más és más arányban vesz részt.

A fentiek alapján *nem rajzolható meg a Magyar Honvédség rendeltetéséről, funkcióiról, feladatairól az a világos és egyértelmű kép, amely kellő alapul szolgálna az oktatás (képzés, továbbképzés) tartalmának, tematikájának célirányos meghatározásához.*

Az alábbiakban megkíséreljük megfogalmazni a funkciók és a feladatok egy változtatását, amely véleményünk szerint – a szükséges módosítások, egyeztetések után – alapul szolgálhat az oktatás számára.

A fegyveres erő funkcióinak megfogalmazását a következők szerint javasoljuk:

„A magyar fegyveres erő a társadalom szerves része, a felső állami vezetés egyik fontos szervezete, eszköze: a nemzeti függetlenség, az állami szuverenitás, az ország területi integritása, az állami érdekek és a nemzeti értékek katonai védelmére, s a vállalt nemzetközi kötelezettségek fegyveres teljesítésére. Ezen rendeltetését a fegyveres erő külső, belső és nemzetközi funkciók betöltésével valósítja meg.

A *külső funkciót* a magyar fegyveres erő a béke megőrzésével, oltalmazásával, az ország elleni esetleges támadástól való visszatartás hitelességével, az állami vezetés kül- és biztonságpolitikája katonai erővel való alátámasztásával; végső esetben pedig – az ország elleni agresszió esetén – önállóan vagy szövetségben, az ország területe, lakossága, anyagi és szellemi javai fegyveres védelmével valósítja meg.

A *belső funkciót* a magyar fegyveres erő azzal biztosítja, hogy: az alkotmányosság, a jogállamiság, a társadalmi rendszer fegyveres támaszául szolgál; szükség esetén segítséget nyújt a szervezett állami élet, a közrend fenntartásához; részt vesz a lakosságot fenyegető elemi, természeti veszélyek, katasztrófák, csapások elhárításában, illetve következményeinek felszámolásában.

A *nemzetközi funkcióit* hazánk fegyveres ereje azzal valósítja meg, hogy: részt vesz az állam által vállalt nemzetközi kötelezettségek (a szövetséges országok kollektív védelme) teljesítésében; hozzájárul a katonai stabilitáshoz Közép-Európában; ENSZ- vagy EBESZ-kérésre katonai erőt bocsát rendelkezésre egyes nemzetközi problémák (békefenntartás, humanitárius akciók) megoldásához.”

A *magyar fegyveres erő feladatait* – a NATO-nál alkalmazott követelményeknek megfelelően – az alábbiak szerint lenne célszerű meghatározni:

„A Magyar Köztársaság fegyveres ereje:

– *békében* nyújtson védelmet a szomszédságban zajló azon katonai válságok ellen, amelyek az ország biztonságát veszélyeztetik, tartsa vissza az esetleges agresszort az ország területe, légtere elleni támadás, katonai konfliktus elkövetésétől; őrizze az államhatárt, az ország légterét; kellő súllyal támassza alá az ország külpolitikáját, bizalom- és biztonság-növelő intézkedésekkel javítsa a nemzetközi légkört és stabilitást; fokozza a katonai együttműködést a NATO-val és a NYEU-val; az ENSZ és az EBESZ felkérése alapján vegyen részt békefenntartási és humanitárius akciókban; álljon készen a katonai erő és a harcászultság szükség szerinti növelésére, a mozgósítás végrehajtására;

– *válsághelyzetben* (rendkívüli állapot esetén): a veszély nagyságától és jellegétől függően fokozza a védelmi készenlétet; katonai demonstrációval járuljon hozzá a válság csökkentésére, békés rendezésére irányuló diplomáciai erőfeszítésekhez; öröködjön az államhatárok és az ország légterének sérthetetlenségén; hajtsa végre a csapatok szükség szerinti átcsoportosítását; készüljön fel az államhatárt átlépő idegen fegyveres erő lefegyverzésére, internálására; teljesítse a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit; óvakodjon attól, hogy országhatáron túli fegyveres konfliktusba bevonódjon; hajtsa végre a részleges vagy teljes mozgósítást;

– *háború, fegyveres konfliktus esetén*: minden rendelkezésre álló erővel védelmezze az államhatárokat és az ország légterét; a támadó erők nagyságának függvényében

növelje a védelmi potenciált; verje, illetve szorítsa ki a szándékosan betörő, átsodródott vagy a lefegyverzést megtagadó kisebb erőket; nagyobb erejű támadás esetén rugalmas mozgékony védekezéssel késleltesse a betört erőket a meghatározott védelmi vonal eléréséig; az esetlegesen megszállt hazai területen segítse a népi ellenállás kibontakozását; teljesítse a szövetségi feladatokat; nagy veszteség okozásával, ellencsapásokkal, valamint a szövetségi nemzetközi biztonsági intézmények segítségével kényszerítse az ellenséget szándékai feladására; állítsa vissza az ország területi egységét;

– a fegyveres erő *mindhárom időszakban* – az alapvető rendeltetést és feladatokat nem csorbítva s a lehetőség függvényében – nyújtson segítséget az önkormányzati és a polgári védelmi szervezeteknek a katasztrófák, az elemi károk, a rombolások következményeinek elhárításában és a közrend fenntartásában.”

A feladatok rövid, az alkotmányban szereplő változata pedig az alábbi lehetne:

„A magyar fegyveres erő feladatai:

- óvja az országot és állampolgárait a politikai zsarolás és a külső fenyegetés ellen;
- mozgítsa elő a katonai stabilitást Közép-Európában, segítse Európa integrációját;
- védelmezze a Magyar Köztársaság területét, légtérét, lakosságát, állami érdekeit és nemzeti értékeit minden külső támadás ellen, vegyen részt a szövetséges államok közös védelmében;
- szolgálja a békét, a nemzetközi biztonságot, az ENSZ alapokmánya, az EBESZ záróokmánya, a Párizsi Charta szellemében;
- nyújtson segítséget katasztrófák, elemi károk esetén, vegyen részt humanitárius és mentési feladatokban.”

A Magyar Honvédség rendeltetésének, funkcióinak, feladatainak ilyen – vagy ehhez közelálló – meghatározása megfelelne a várható követelményeknek, ugyanakkor egyértelmű alapot adna a katonai felsőoktatás tartalmának új, célirányos kialakításához.

Az előzőekben javasolt megoldás csak a felső szintű kodifikálást igénylő tételeket tartalmazza. A feladatok haderőnemenkénti, funkcionális csoportosítás szerinti, valamint az alsóbb szervezeti szintekre való további részletes tagolását a megfelelő katonai direktívák, szabályzatok, parancsok, utasítások rögzítenék. Ezek már egyértelműen katonai szakfeladatnak tekintendők.

A képzés és a továbbképzés igazodjon a csapatok funkcionális csoportosításához

A NATO-ban formálódó s 1995-ben már konkrét tartalommal megjelenő új elvek, elméleti tételek igen figyelemre és adaptálásra méltóak számunkra is. E tekintetben leginkább az NSZK katonai szakirodalma jeleskedik. Ez az ország a szövetség hagyományos erőinek zömét adja Nyugat- és Közép-Európában. Szükség esetén egyedül az NSZK minden többnemzetiségű (multinacionális) hadtestben legalább hadosztálynyi – vagy ennél nagyobb – erővel vesz részt. Joggal állítható, hogy jelenleg a német Bundeswehr képezi a NATO nyugat- és közép-európai szárazföldi csapatainak vázát, gerincét. Érthető tehát, hogy ennek az országnak a katonai szakirodalma jár élen az új elvi és elméleti tételek, kérdések tisztázásában. Ezek egyben megjelenítik a szövetségi álláspontot is.

Már a NATO 1991-ben elfogadott új hadászati koncepciója rögzítette (a 48–49. pontban), hogy a tagországok haderőneimeinek állományát differenciálni kell, s azokat három funkcionális kategóriára kell osztani, úgymint:

- válságreagáló (azonnali és gyorskészzenlétű) erőkre,
- fő védelmi erőkre,
- megerősítő erőkre.

Az új hadászati koncepció 1991-ben még nem határozta meg az egyes kategóriák feladataival, nagyságával, feltöltöttségével, állományarányával, kiképzettségével, fegyverzeti-haditechnikai, anyagi felszereltségével stb. szembeni követelményeket. Ezek az ezt követő években alakultak ki. Zömében tartalmazta azokat az 1994. 04. 5-én kiadott német Fehérkönyv is, végső tartalmukat azonban 1995 nyarán Klaus Neumann tábornok, a Bundeswehr főfelügyelője, valamint a három haderőnem (szárazföldi erők, légierők, haditengerészet) felügyelői határozták meg. Ezek lényegét az alábbiakban lehet röviden összegezni:

a.) *A válságreagáló erők állománya békében 53 600 katonai, ebből 37 000 fő (69%) a szárazföldi csapatok, 12 300 fő (23%) a légierő, 4300 fő (8%) pedig a haditengerészet kötelékében.*

A válságreagáló erőknek képeseknek kell lenniük a Bundeswehr egésze számára meghatározott valamennyi feladatban való eredményes részvételre. Ezek békében teljesen feltöltött és harcászati, rugalmas és mozgékony, gyorsan átcsoportosítható, döntő mértékben hivatásos, továbbszolgáló és szerződéses állományú alakulatok. Ezekhez sorállományú hadkötelest csak abban az esetben osztanak be, ha azok a szolgálat kezdetén legalább 12 hónapra vállalják – az alkotmányban meghatározott feladatokon kívül – ENSZ-, NATO-, NYEU-rendelkezésre, illetve felkérésre a szövetség illetékességi területén kívüli válságkezelési, békefenntartói, béketeremtői, mentési, segítségnyújtási, humanitárius tevékenységben való részvételt is. Ezek a hadkötelesek csak a fő védelmi erőknél megkapott alapkiképzés után oszthatók be a válságreagáló erőkhöz. Ezen erők kötelessége a fő védelmi erők mozgósításának, felvonulásának és szétbontkozásának fedezése is. Az áthelyezési, átcsoportosítási készenlétet az erők egy részének 3–7 napon belül, a teljes állománynak pedig 15–30 nap alatt kell elérniük.

A válságreagáló erőkhöz tartozik:

- a szárazföldi csapatoktól: öt, teljesen feltöltött gépesített, könnyű légimozgékony-ságú dandár a szükséges támogató és kiszolgáló erőkkel, valamint a francia-német vegyes dandár német része. Ezek az erők a szárazföldi csapatok (37 000 fő) 16 százalékát teszik ki. Ezekből a NATO illetékességi területén kívüli feladatokra egy – maximum két dandárból álló – hadosztály vehető igénybe;
- a légierőtől: két elfogó vadász-, két vadászbombázó, egy felderítő-, egy ellenséges légvédelmet megsemmisítő (összesen hat) repülőszázad, valamint két vegyes légvédelmi rakétaezred, három légiszállító ezred, egy helikopteres mentőszázad, vezetést kiszolgáló, támogató, egészségügyi alakulatok. Ezek összlétszáma a légierő állományának (12 300 fő) 16 százaléka;
- a haditengerészetből az úszóegységek mintegy 40 százaléka, két nagyobb – alkalmazásra kész – csoportosításba összevonva.

b.) *A fő védelmi erők képezik a Bundeswehr alapvető védelmi erejét. Feladatuk válsághelyzetben és háború idején: Németország és a szövetséges országok védelme, valamint a válságreagáló erők kiegészítése, pótlása. Békében elsősorban kiképzési feladatot teljesítenek. Személyi feltöltöttségüket, kiképzettségüket, fegyverzeti-technikai felszereltségüket úgy alakították ki, hogy a teljes védelmi készenlétet néhány hónapon belül érjék el. Miután ezen csapatok egy része a válságreagáló csapatok megerő-*

sítésére, pótlására is számításba jön, a szervezetük, a fegyverzetük, a felszerelésük is hasonló, sőt vannak olyan hadosztályok, ahol a dandárok egy része a válságreagáló, másik része pedig a fő védelmi erőkhöz van sorolva. Hasonló a helyzet egyes dandárokknál az alárendelt zászlóaljak funkcióját illetően is (pl. két zászlóalj a válságreagáló, a másik két zászlóalj pedig a fő védelmi erőkhöz tartozik).

A fő védelmi erőkre jellemző a magas fokú differenciáltság. Így például a szárazföldi csapatoknál békében nyolc dandárnál három zászlóalj él. A másik nyolcnál csak két zászlóalj van feltöltve. (Ezeknél a dandárokknál a létszám békében kb. 2500 fő, mozgósítás után pedig mintegy 4300 fő.) Négy dandár pedig békében nem él, csak mozgósításkor áll fel.

A fő védelmi erők egésze tehát erősen függ a mozgósítástól. Ez azonban csak kisebb mértékben vonatkozik a légierőre és a haditengerészetre.

c.) A központi rendeltetésű és megerősítő erőkhöz tartoznak a felső vezetést kiszolgáló tiszt- és tiszthelyettesképző és továbbképző intézetek, a kiképzőbázisok, a területvédelmi kerületparancsnokságok (számuk 46-ról 27-re csökken), a raktárak, a javítóvállalatok, az egészségügyi intézmények, amelyek nagy része mozgósításkor töltődik fel és erősen támaszkodik az államigazgatási szervekre, polgári vállalatokra és intézetekre.

Hasonló kategorizálás ment, illetve megy végbe általában a NATO többi tagállamánál is, természetesen a haderő méretének megfelelően. Így pl. a holland szárazföldi erők négy dandárjából egy a válságreagáló erőkhöz, három pedig a fő védelmi erőkhöz tartozik. Ugyanez a helyzet Belgiumban is, ahol egy ejtőernyős dandárt a válságreagáló erőkhöz, egy – három gépesített dandárból álló – hadosztályt pedig a fő védelmi erőkhöz soroltak, s az az euro-hadtesthez tartozik. Dánia mindhárom gépesített dandárját viszont a fő védelmi erők részét képező német–dán hadtest állományába sorolták. Megjegyzendő, hogy a NATO 16 tagállamából csak 10 jelölt ki válságreagáló erőket. (Az Európában maradó amerikai erők, a dán és a luxemburgi erők egésze a tervek szerint a fő védelmi erőkhöz tartozik, Franciaország és Spanyolország – mint ismert – nem tagjai a katonai szervezetnek, Izland pedig nem rendelkezik saját katonai erővel.)

A NATO-hoz való csatlakozásig célszerű volna létrehozni a Magyar Honvédségben is az egyes haderőnemek állományának hasonló funkcionális tagolását, besorolását válságreagáló, fő védelmi és megerősítő erőkre. Ezt ugyanis a 88/1995. (VII. 6.) országgyűlési határozat nem tartalmazza, s nem tükrözik ezt a katonai vezetés eddig nyilvánosságra került elgondolásai sem.

Az oktatásnak figyelembe kell venni az alkalmazás körülményeinek változását

A parancsnoki állomány képzése és továbbképzése eddig mindvégig a szigorú alárendeltségben lévő, egymásra épülő [szakasz–század–zászlóalj–ezred/dandár/–hadosztály–hadtest–hadsereg stb.] vezetési struktúra keretében, háborús küszöb feletti működésre épült. A feladatokat, az ahhoz szükséges erőket és eszközöket, a végrehajtás módszereit stb. mindig a nemzeti előjáró határozta meg, s az szervesen illeszkedett a nemzeti magasabb szervezet tevékenységébe. Ez a parancsnoki állománytól eléggé mechanikus gondolkodást és végrehajtást igényelt, nem volt szükség nagyfokú önállóságra, kezdeményezőkézségre, találékonyságra, idegennyelv-ismeretre stb. Ez a helyzet a fegyveres erő többrendeltetésűvé válásával, a funkcionális kategóriák kialakulásával, a feladatok bővülésével párhuzamosan gyökeres változáson megy keresztül. Ennek hamarosan el kell kezdődnie,

ami nem kis feladat, mert igen nehéz lesz leküzdeni és elhagyni a több évtizedes beidegződéseket, megcsontosodott sémákat, módszereket.

A jövőben a parancsnoki állományt egyaránt fel kell készíteni a háborús küszöb feletti és alatti fegyveres tevékenységre, valamint a másodlagos (a fegyverek alkalmazását nem igénylő) feladatokra is. Ezért a tananyagot, a továbbképzési tematikákat ki kell bővíteni új, eddig nem oktatott tárgykörökkel is. Az új feladatokhoz új képzettségű parancsnoki állományra van szükség.

A válságreagáló erőknél szolgáló parancsnoki állománynak fel kell készülni a fegyveres erő valamennyi feladatára. A békefenntartói, béketeremtői feladatokat valószínűleg a hazaitól gyökeresen eltérő körülmények között kell megoldaniuk. Olyan cseppfolyós helyzetbe kerülhetnek, amikor nehéz megkülönböztetni egymástól a békés állapotot, a válsághelyzetet és a háborút. Mindez más éghajlati, környezeti, társadalmi stb. körülmények között történhet. A különféle konfliktusokban már szakasz-, század-, zászlóaljparancsnoki szinten is tárgyalópartnernek kell lenni az egyes pártok, mozgalmak, etnikai-vallási csoportok, közigazgatási intézmények vezetőivel. Mindez rendkívül nagy önállóságot, intuíciós készséget, találékonyságot, toleranciát, harmonizációs készséget kíván meg az adott parancsnoktól, nem beszélve egy-két világnyelv tárgyalási szintű ismeretéről. Ilyen helyzetben nem annyira a nagyobb méretű hagyományos harctevékenységek folytatására, mint inkább területek, objektumok felügyeletére, a felek szétválasztására, a harc, az összetűzés fellángolásának megelőzésére, a polgári lakosság alkalmazására, a humanitárius segítség különböző módjainak, fajtáinak végzésére van szükség. Mindezeket multinacionális alárendeltségben, együttműködésben és olyan körülmények között kell teljesíteni, amikor a háttérben nem áll a megszokott nemzeti előjáró támogató jóváhagyása, fegyveres és anyagi-technikai segítsége. Ezt a feladatot a lehető legkisebb saját veszteséggel, áldozattal, a helyi lakosság és az anyagi javak megőrzése, oltalmazása mellett kell megoldania. A fentiekből is látható, hogy az ilyen feladat teljesen más felkészültségű, mentalitású parancsnoki gárdát igényel, s ez csak hosszabb távon alakítható ki, megfelelő feltételek mellett.

A fő védelmi erő parancsnoki állományát elsősorban és zömében a hagyományos harcászati-hadműveleti feladatok eredményes végrehajtására, azaz a háborús küszöb feletti tevékenységre kell felkészíteni. Mivel azonban – szükség esetén – belőlük egészítik ki és pótolják a válságreagáló erő parancsnokait, egy részüknek fel kell készülni az ilyen jellegű tevékenységre is. Emellett járatosnak kell lenniük a rendkívüli és a szükségállapotban megoldandó rendfenntartói, a mentési, az őrzés-védelmi stb. feladatokban is, elsősorban nem önállóan, hanem segítői szerepben, amikor a szakirányítás az adott szintű rendvédelmi, közigazgatási vezetésre hárul.

Miután háború esetén az egy szövetségi rendszerbe tartozó országok fő védelmi erői a feladatokat a szövetséges országok hasonló csapataival kollektívan oldják meg, a parancsnoki állománynak – a közös harcászati-hadműveleti elvek, szabályzatok ismerete mellett – legalább zászlóaljszinten vagy azon felül beszélni kell a vezetés közös nyelvét is.

A fő védelmi erő végzik békében a hadköteles sorállomány és a mozgósítandó tartalékosok ki-, illetve továbbképzését is.

E kategóriára is számos új és újszerű feladat hárul, amely megfelelő kiképzést és továbbképzést igényel.

A megerősítő erő parancsnoki állománya felkészültségének hasonlóan kell lenni a fő védelmi erőknél említettekkel.

A parancsnoki állomány rendfokozatban és beosztásban való előrehaladása, mozgatási lehetőségei megkívánják, hogy mindhárom funkcionális kategóriában *azonos legyen a harcászati-hadműveleti kiképzés tartalma és minősége*. Enélkül ugyanis beszűkülne a kieső parancsnokok pótlása, az egyéni előrehaladás lehetősége.

Külön problémát jelent a NATO-csatlakozás után a *multinacionális hadtest- és ennél magasabb parancsnokságok léte és működése*. A jelenleg kialakuló rendszer szerint a NATO-ban a *legmagasabb nemzeti parancsnokság a hadosztály szintjén bezárul*. A hadtest és az ennél magasabb parancsnokságok már többnemzetiségűek, az alárendelt csapatok milyenségétől függően. A parancsnoklás, a *vezetés nyelve* itt már az *angol*. Ha egy zászlóalj vagy dandár többnemzetiségű magasabbegység alárendeltségébe kerül, a parancsnoklás, az együttműködés, a kapcsolattartás stb. közös nyelvénél azonnal az angol válik. A nemzeti nyelv azonban továbbra is megmarad az adott zászlóaljon, dandáron belüli használatban.

A *magasabbparancsnokságok hierarchikus rendszerében* – az alárendeltségben lévő nemzeti csapatok arányának megfelelően – részt vesznek és konkrét beosztásokat töltenek be az *adott nemzeti hadseregek megfelelő képzettségű tisztjei* (tehát nem csak összekötő csoportként működnek, mint a Varsói Szerződésben). A *parancsnok személye* pedig meghatározott rotáció szerint cserélődik.

Ez a megoldás szükségessé teszi, hogy a Magyar Honvédség rendelkezzen *hadtest-, hadsereg(-csoport)-szinten dolgozni és vezetni képes, angolul kellően tudó (korlátozott számú) tiszti, tábornoki állománnyal*, akiket majd delegálni lehet a meghatározandó beosztásokba. Miután azonban ezek a megbízatások meghatározott időtartamra szólnak, gondoskodni kell váltásukról is.

A főiskolákon olyan alap- és kiegészítő oktatást kell biztosítani, hogy az itt nyert *tudás jó néhány évig hasznosítható, s rövidebb tanfolyamokkal bővíthető, szakosítható legyen. Egyetemi szintű képzésben pedig csak azokat célszerű részesíteni, akik alkalmasak a megemelt tanulási követelmények teljesítésére*, az angol mellett még legalább egy idegen nyelvet ismernek, s rendelkeznek a parancsnokláshoz szükséges olyan adottságokkal, mint pl.: a gyors helyzetfelismerő képesség, a kialakult helyzet átfogó elemzése, a gyors döntéshozatal képessége, a végrehajtás feltételeinek megteremtése és az egész folyamat kézben tartása, irányítása.

Befejezésül utalni kell a *folyamatos egyéni és szervezett tanulás* fontosságára. Ennek minden tiszt élete, munkája szerves részének kell lennie, hogy lépést tudjon tartani a folyamatosan bővülő s gyorsan változó feladatokkal s a bonyolódó feltételekkel. Miután azonban ennek szervezett formában, a konkrét beosztásból való mentesítés útján történő megoldására csak az állomány kisebb részénél lesz lehetőség, keresni kell annak más formáit, módszereit is. Elképzelhető lenne az egyéni és levelező oktatás is, amelyet vizsga zárna le. Ehhez megfelelő tananyagok, kézikönyvek kidolgozására, konzultációs lehetőségekre stb. lenne szükség.

A szerző a jövőben napirendre kerülő, megoldásra váró és alapvető gondok tömegéből ragadott ki néhány olyan – általános jellegű és érvényű – problémát, amelyet a katonai felső vezetésnek nem lehet figyelmen kívül hagyni, s amelyek rendezésére sort kell keríteni. Minél előbb, annál jobb. Enélkül ugyanis rendkívüli nehézségekbe ütközik a célirányos és eredményes tanintézeti oktatás.

Zellei Gábor

A katasztrófapszichológia helyzete és időszerű feladatai hazánkban

A cikk a szerző egyetemi doktori értekezésének főbb megállapításait tartalmazza, amelyben feltárta a témában jelentkező hazai problémákat, érintette – helyzet-, szereplő- és feladatorientáltan – a vészhelyzeti magatartás, viselkedés legfontosabb kérdéseit. Végiül kitért az aktuális hazai feladatokra a jogalkotás, az operatív tevékenység, a kutatás és az oktatás területén. (Az értekezés a ZMKA könyvtárában található, címe: Az országunkat veszélyeztető csapások és katasztrófák pszichológiai hatásformái, a következmények csökkentési lehetőségei.)

Napjainkban a humán erőforrások előtérbe kerülése – nemcsak a védelmi szférában, de a társadalmi, gazdasági élet minden területén – oly nagy ütemben halad, hogy szinte egy új, eddig nem tapasztalt hatékonyságú termelőerő kialakulásának lehetünk tanúi. Az utóbbi 50 évben a technikai fejlődés a lehetőségek tekintetében utolérte az embert, és el is haladt mellette. Ez azt jelenti, hogy a technika – ember, rendszer – által elérendő cél sok esetben nem valósult meg, mert a végrehajtó ember a szinte mindentudó gépezetei dzsungelében minduntalan önmaga pszichikus korlátaiba ütközött.

Jelenleg olyan folyamat van világviszonylatban kialakulóban, amelyben az ember – kiismerve saját pszichikuma legfontosabb törvényszerűségeit – megpróbálja ezt a hátrányt behozni vagy csökkenteni. A profitra termelő szféra még hatékonyabb termelést akar elérni és hatalmas összegeket ruház be humán területre. A védelmi szféra sokkal szerényebb anyagi eszközök birtokában ugyan, de szintén felismerte az emberi pszichikumban rejlő feltáratlan lehetőségek kihasználásának szükségességét.

A hazai viszonyokat illetően a fentiek igazolásaként említhető, hogy az Országgyűlés által elfogadott honvédelmi alapelvek a védelmet megalapozó tényezők között elsőként említi „...az ország védelmi igényeit tudatosan elfogadó társadalmat”.

A reguláris, harcoló alegységek klasszikus értelemben vett működése (harctevékenység) közben fellépő káros pszichikai hatások elkerülése vagy csökkentése érdekében a felkészítés már tartalmaz különböző elemeket. A katonákat elsősorban az ellenfél megsemmisítésére készítik fel, ezzel együtt járnak bizonyos fizikai és pszichikai behatások, amelyeket az alkalmasság megállapításánál és a felkészítésnél figyelembe is veszünk.

Egészen speciális kérdéseket vet fel viszont a civil környezetben végrehajtott mentő tevékenység: ez más jellegű területen, részben más érzelmi, értelmi behatások alatt történik. Itt embertársaink megmentése a fő feladat. Lehet, hogy itt kisebb az életveszély, de a

fellépő pszichikai (érzelmi) hatások miatt nehezebb lehet, esetenként meghiusúlhat a feladat maradéktalan végrehajtása.

A megváltozott honvédelmi elvekből és feladatokból adódóan a honvédség harctevékenységet az országhatáron belül, viszonylag sűrűn lakott, katasztrófaveszéllyel is terhelt környezetben hajtja végre. A probléma felvetését és kutatását azért is időszerrűnek tartom, mert a honvédség és a polgári védelem feladatai térben és időben oly mértékben közeledtek egymáshoz, hogy az élet és az anyagi javak hatékony megóvása, mentése csak a legszorosabb együttműködéssel képzelhető el. A vészhelyzeti magatartás racionalitásának vizsgálata csak egy a sok, közösen megoldandó feladat közül, melyeket ennek a két védelmi szervezetnek fel kell vállalnia.

A csapások és a katasztrófák értelmezése

Úgy gondolom, hogy szükséges egy alapvető fogalom, a csapás kifejtése és értelmezésének kellő szűkítése a továbbiak megértése és a félreértések elkerülése céljából. Ezen a helyen természetesen nem a köznyelvi értelmezésből, hanem a hadtudomány fogalomrendszeréből szükséges kiindulni. Mind a szárazföldi, mind a légvédelmi és repülő-haderőnem feladatának megfelelő sajátosságokkal értelmezi a *csapás fogalmát*. A szárazföldi haderőnem harcászati szabályzata a fegyverfajták tüzeinek és a csapatoknak a csoportosításokra és objektumokra történő erőteljes ráhatását emeli ki. A légi-csapás esetében a cél hasonló, viszont a pusztítás érdekében kiváltott tűz és rombolás a légi támadóeszközök becsapódásakor, hatásakor keletkezik. A közép-európai országok haderőinél nincs számottevő különbség a fentiek értelmezésében.

A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei nem zárják ki kontinensünkön az államok közötti totális háború lehetőségét sem, a veszélyeztetettség jellege viszont a nehezen prognosztizálható konfliktusok irányába tolódott el. Az előrejelzés bizonytalansága miatt jelenleg még kezdetlegesek az elképzelések az országunkat veszélyeztető erők és a csapások jellege vonatkozásában is. Mindezek ellenére – a közép-európai államok haderői alkalmazási elveinek ismeretében – háborús helyzetben nagy valószínűséggel kell számolnunk tömeges, összpontosított és szisztematikus légitámadásokkal. Ezek célja a háterszági infrastruktúra pusztítása és a lakosság demoralizálása.

Az országhatártól nagy távolságban lévő célokat is elérő légitámadások mellett a csapás fogalmát is kimerítő katasztrófák, pusztítások keletkezhetnek a szárazföldi csapatok harcának következtében, valamint a különleges hadviselés (diverziós és terrorcselekmények stb.) eszközeinek bevetésekor.

Mivel a téma – néhány elkerülhetetlen átfedés kivételével – nem elsősorban a katonák, hanem a civil lakosság és a mentő erők pszichikus reakcióira irányul, így a csapás fogalmát szűkíteni szükséges a kifejezetten katonai csoportosításokra, objektumokra stb. mért csapásokkal, melyeknek közvetetten sincs számottevő hatásuk a civil környezetre. Ez a fogalomszűkítés elsősorban a rendszerezést szolgálja, és elméleti jellegű, a gyakorlatban – a lehetséges támadó fél csapásmérő eszközeinek korlátozott pontosságából és a lakott, katasztrófaveszélyes környezetben vívott harc jellegéből adódóan – a csapásoknak és hatásaiknak ilyen módon történő szétválasztása lehetetlen.

A továbbiakban a csapás fogalmát tehát a következőképpen értelmezem: *támadó jellegű, katonai célok érdekében fegyverrel kiváltott pusztítás, rombolás, tűz, szennyeződés, mely a civil környezetet (is) érinti.*

A csapás leginkább a váratlanságban és a nagymértékű koncentrált pusztításban hasonlítható a katasztrófához. További közös jellemző, hogy felszámolásához nagyobb létszámú, szervezett mentőerő és központi irányítás szükséges. A különbség viszont a várható pszichés állapotokat illetően az, hogy háborús helyzetben (csapás) bizonyos beállítódás már megelőzi a vészhelyzetet, így az – a katasztrófák többségével ellentétben – nem teljesen váratlan. A szakirodalom általában nem kezeli kiemelten a részleges és a teljes váratlanságból adódó különbségeket, külön tárgyalja viszont a katonákat és a civil lakosságot ért hatásokat és a keletkezett reakciókat. Ez érthető is, hiszen a katona kiképzetten, az életveszélyt bizonyos fokig vállalva áll szemben a pusztító hatásokkal, míg a lakosság mind fizikailag, mind lelkileg szinte védtelen.

Külön kategóriát képeznek a hivatásos mentőerők, melyek várt reakciói a katonákhoz hasonlíthatók a leginkább. Nyilvánvaló, hogy különbségek itt is adódnak, hiszen mind a kiképzés során kifejlesztett képességek, mind a szituációk (harc és mentés) más jellegűek.

További kutatások célja lehet, hogy a fent kifejtett (és más) hasonlóságokat és különbözőségeket feltárja és bizonyítsa.

A katasztrófapszichológia nemzetközi és hazai elismertségéről

A helyzet elsődleges feltárásának és elemzésének célja nemzetközi és hazai téren csupán egy fajta tájékozódás lehetett: vajon az egyes országokban hogyan gondolkodnak a kutatók e kérdésekről, továbbá történtek-e gyakorlati lépések e téren. Nemzetközi viszonylatban megállapítható, hogy a katasztrófapszichológia elméletének fejlettsége egyenes arányban áll az adott országban a pszichológia tudományának helyzetével, presztízsével a tudományok rendszerében. Az elmélet viszont csak ott lehet fejlett, ahol az alapkutatásokra, kísérletekre biztosítják a megfelelő anyagi ráfordításokat, eszközöket. A fentiekre példa az Amerikai Egyesült Államok, ahol tanszékek, intézetek sokasága foglalkozik a vészhelyzeti magatartások kutatásával. A fejlett országok némelyikénél további előny (csak a tudomány számára) a viszonylag gyakori természeti és civilizációs katasztrófák utólagos vizsgálatának lehetősége. Itt az USA mellett Ausztráliát és Japánt lehet megemlíteni. A hadsereg szervezésben tradíciókkal és széles körű tapasztalatokkal rendelkező Németországban a katonai pszichológia már 1909-ben rámutatott, hogy „csak az képes hatni mások lelkére és jellemére, aki otthonosan mozog a pszichológiában”. (A gyakorlati eredményeket is felmutatni tudó német katonapszichológia hazai elismerését jelenti, hogy a parancsnokok részére kiadott *Truppenpsychologie* – Csapatpszichológia – című könyv magyar nyelven is megjelent a Zrínyi Kiadó gondozásában.)

A fejlett nyugati országokban a vészhelyzeti reagálások kutatása két fő irányban és módszerrel történik. Egyrészt adatokat gyűjtenek a megtörtént katasztrófákról és utólag próbálnak levonni következtetéseket, megállapítani törvényszerűségeket; másrészt általában önként jelentkezőkkel és óriási anyagi ráfordításokkal kísérleteket végeznek. Ez utóbbiak eredményei csak igen nagy óvatossággal általánosíthatók, a beállított helyzet és a valóságos szituáció eltérő hatásai miatt.

A volt szocialista országokban a háborús konfliktusokkal terhelt területeken készültek, készülnek különböző felmérések, vizsgálatok elsősorban a migrációval, a kitelepítéssel és a befogadással kapcsolatban.

Hazánkban a vészhelyzeti pszichológiával kapcsolatos nemzetközi szakiro-

dalom csupán nyomokban fedezhető fel. Ez érthető is olyan körülmények között, amikor nincs olyan szerv, intézet stb., amely a tudományterülettel érdemben foglalkozna.

A katasztrófavédelemmel és a polgári védelemmel foglalkozó nemzetközi folyóiratok közül nagyobb könyvtárainkban hozzáférhető néhány, ezekben található a témával foglalkozó cikkeket. (A rendszerváltás előtt megjelent katonapszichológiai művek egy része ma már szakmailag elavult.) A mai Magyarországon a katasztrófpszichológia helyzete sokkal rosszabb, mint ezt a fenti nemzetközi kitekintésben láthattuk. Azt kell eldönteni – nem valakinek, hanem a gyakorlatnak, a kutatás eredményeinek –, hogy szükség van-e egyáltalán ilyen szaktudományra, tudja-e ennek eredményeit hasznosítani a katasztrófa megelőzés és -védelem? A félreértések elkerülése végett szükséges leszögezni, hogy jelenleg – éppen a kérdés tudományos „kidolgozatlansága”, valamint a sok probléma, kevés ismerethelyzet miatt – a katasztrófpszichológiát fogalomként, tágabb értelemben használják. Ez alatt általában értik a vészhelyzetek kezelésének humán aspektusait, amelyek nem csupán pszichológiai, hanem szociológiai, vezetéseméleti, informatikai, rendszerszervezési, kockázatelemzési stb. elemeket és megközelítésmódokat is tartalmaznak.

A tények ismeretében megállapítható, hogy eddig az országban a kérdéssel teljes komplexitásában, tudományos igényességgel nem foglalkoztak. Empirikus kutatási eredmények tehát nem születtek, összefoglaló jellegű művek nem jelentek meg, a külföldi – egyébként igen jelentős terjedelmű – kutatási eredmények adaptálására nem történt kísérlet.

A katasztrófpszichológia (vészhelyzeti magatartások tudománya) tehát – ellentétben az egyéb szakpszichológiákkal (munkalélektan, szociálpszichológia, nevelépszichológia stb.) – még nem bizonyította szükségességét, nem vívta ki helyét és szerepét a tudományok hazai rendszerében.

Találkoztunk viszont olyan munkacsoportokkal, szervezetekkel és személyekkel, amelyek és akik gyakorlati munkájuk vagy az oktatás, kutatás keretében a kérdéskör egy-egy speciális ágával foglalkoznak. Ilyenek pl. (név vagy szervezet említése nélkül) az alábbiak:

- egyes, vészhelyzetben döntő pszichikus funkciók vagy folyamatok vizsgálata, kutatása (pl. döntés, észlelés);
- alkalmassági vizsgálatok veszélyes (vagy speciális adottságokat követelő) munkaköröknél, főleg a végrehajtóknál, elvértve a vezetőknél;
- fiziológiai és pszichikus funkciók mérése fokozott fizikai és idegi megterhelés után (pszichikai gyakorló pályák: honvédség, tűzoltóság);
- pszichológus alkalmazása fokozottan veszélyes rendőri akcióknál a felkészítésben és a végrehajtásban;
- vészhelyzetek egyes pszichiátriai aspektusainak vizsgálata;
- veszélyhelyzet-kezelő társadalmi önszerveződések hazánkban is beindult gyakorlata (pl. APELL program);
- a lakosság veszélyérzetét vizsgáló szociológiai kutatások;
- hivatásos katonák, rendőrök önkép- és társadalmi presztízsvizsgálata.

Akik ellenzik egy új tudományterület kialakulását, a fentieket látva arra hivatkoznak, hogy lám, milyen sok helyen foglalkoznak a témával, úgyis létrejön valami az adott területen, ha „szorít a cipő”. Amit ez a logikusnak tűnő magyarázat nélkülöz, az az előre látás és az átfogó szemléletmód. Találkozhatunk egyébként az egységes katasztrófavédelmi rendszert bírálóknál is hasonló logikájú véleményekkel, mely szerint: min-

den szakma szervezze a saját védelmét. Szerencsére a valóság mást mutat, a katasztrófavédelem komplex módon, egységes elvek és jogi szabályozók alapján fog megvalósulni. Ebből következik, hogy szükségszerűen integrálja, „begyűjti” az egyes tudományterületekről a gyakorlati kérdések megválaszolásához szükséges ismereteket, és létrehozza saját *vezetési gyakorlatát, informatikáját, kockázatelemzését, pszichológiáját* stb.

Célszerű elemezni, hogy *milyen okok vezettek a jelenlegi helyzethez*, amelyben a katasztrófavédelemért (mentésért) felelős vezető a megfelelő magatartástudományi háttér, pszichológiai információbázis hiányában kénytelen – meglehetősen bizonytalan eredménnyel kecsegtető – feladatahoz hozzálátni. A lényegesebb, valószínű ok, hogy maga a katasztrófavédelem sem volt egységes, így nem voltak meg a jogi, szakmai, személyi feltételek egy új szaktudomány kialakulásához. Hazánkban eddig nagy veszteséggel járó katasztrófák csak ritkán fordultak elő, ezért e diszciplína kellő készítés és információ hiányában a hazai viselkedéstudomány elmaradott területévé vált. További lényeges ok, hogy hazánkban a pszichológiával kapcsolatos szociális attitűd minősége messze elmarad a fejlett országokétól. Az elmaradottság sokkal nagyobb, mint ami a műszaki-technikai fejlettség szintjén tapasztalható. A pszichológiához sok esetben a vezetők egy részének hozzáállása is negatív, nem ismerik, a véleményeik előítéletesek. Nem szívesen foglalkoztatnak pszichológust, egyrészt mert nem bíznak ebben a tudományban, a valóságban viszont inkább attól tartanak, hogy egy szakember esetleg rövid idő alatt felfedi a szubjektív eredetű okokat: a nem mindig ideális munkahelyi légkört, a kapcsolatokat, a vezetési stílust stb. Akik az operatív mentésirányítást nap mint nap végzik, azt mondják, hogy a gyakorlat szelektál, be fog bizonyosodni, ki az alkalmatlan vezető. Mikor, milyen áron, mennyi áldozat után? Ez a nagy kérdés!

Jellemző (ki nem mondott) vezetői hozzáállás a „*struccpolitika*”, amikor a vezető – nagyon is megértve és átlátva a kérdés bonyolult voltát – meg sem kísérli a megoldást, reménytelennek vagy bizonytalan eredményűnek véli a beavatkozást, visszatartja az erre fordítható személyi, anyagi erőforrásokat.

Utolsóként érdemes megemlíteni, hogy az elmúlt rendszerben *maga a pszichológia is megtűrt tudomány volt* (kivéve talán az utóbbi évtizedet). Nem volt elég kiterjedt, erős ahhoz, hogy kutassa, megválaszolja a gyakorlat során jelentkező problémák halmozását. Még az alap kutatásoknak sem voltak meg sok esetben a személyi, anyagi feltételei, önmagában tehát egyik tanszék vagy intézet sem tudta volna ezt a meglehetősen komplex kérdéskört felvállalni. A megoldást mindenképpen az összefogás segítené elő: egy olyan intézet, tanszék, kutatócsoport létrehozásával, amelynek tevékenységéből mind az elmélet, mind a gyakorlat profitálhatna.

(A cikk alapját képező értekezés a fenti folyamat első lépéseként kísérletet tett egy hazánkban új alkalmazott tudományterület, a katasztrófapszichológia létjogosultságának bizonyítására. Az alábbiakban a kutatás összegezett megállapításait, következtetéseit és az ezekből adódó javaslatokat ismerheti meg az olvasó.)

A kutatás eredményeiből levonható következtetések

A kutatás egyik legfontosabb megállapítása volt, hogy hazánkban az eddig intézményesített (többnyire szokásjogon alapuló) szabályozási, szervezeti, operatív gyakorlat technikacentrikus, és a legkritikusabb vészhelyzeti magatartásmódok kezelését illetően lemaradt a magatartástudomány által kínált lehetőségek hasznosításában.

Hazánkban vészhelyzetek lélektani kérdéseivel foglalkozó szervezet jelenleg nem működik, ilyen kérdésekre jogszabály nem utal (néhány általános megfogalmazást kivéve: pl. a honvédelmi alapelvekben a lakosság tudati felkészítése). Egyes részkérdések kutatása elvi szinten folyik (pl. személyi kockázat, a döntés pszichológiája), a gyakorlat azonban lényegében az alkalmasság-vizsgálatokra szorítkozik. A katasztrófavédelem két legjelentősebb szervezetének – a tűzoltóságnak és a polgári védelemnek – nincs a témával foglalkozó szervezete, pszichológust, szociológust nem foglalkoztatnak. Az interjúkban a megkérdezett parancsnokok úgy nyilatkoztak, hogy a gyakorlatban a rutin, a mindenkori helyzet, a tapasztalat szabja meg a cselekvés irányát. A kérdőíves felmérés arra utal, hogy az állomány nagy része nyitott ugyan ezen kérdésekre, de kiképzésük során a humán szempontok háttérbe szorultak, pszichológiai ismereteik gyengének mondhatók.

A parancsnokok a mentés során esetenként saját mentális korlátaikba ütköznek, vagy beosztottaik, illetve az áldozatok reakciói kötik le őket – mindkettő lerontja a technika által egyébként biztosított eredményességet. A lemaradást tovább növeli a pszichológia, a pszichológus szerepével kapcsolatos általános ismeret- és információhiány, amely bizonyos „érintkezési szorongást” vált ki, és hátráltatja a szakemberek alkalmazását.

Ami a lakosságot illeti, a polgári védelemnek – mint békében a legnagyobb létszámú szervezett erőt befolyásoló védelmi szervezetnek – lenne leginkább szerepe a tudatosításban. A rendszerváltást követő átszervezési és identitáskeresési időszakban azonban e testület az elvártnál kisebb mértékben tudott e feladatának megfelelni.

A kutatás bizonyította, hogy a humán beállítottságú szemléletmód és a pszichológia alkalmazásának gyakorlattá tételével a tájékoztatásban, a felkészítésben és az operatív gyakorlatban, jelentős személyi és anyagi veszteségek kerülhetők el, illetve a feladat kisebb erővel és rövidebb idő alatt hajtható végre.

Mind a hazai és külföldi szakirodalom, mind az empirikus kutatások általánosítható tapasztalata arra utal, hogy az emberi hozzáállás és a lélektani ismeretek megfelelő alkalmazása csodákra nem képes ugyan, de legalább nem vagy kisebb mértékben keletkeznek újabb problémák: a pusztító tényezők hatása kevésbé lesz súlyos; a mentési feladat kevesebb anyagot, eszközt, létszámot igényel. Ismeretesek olyan szituációk, amikor egy tudatosan vagy spontán elhangzott szó, egy érintés csodákat tehet, ugyanakkor ugyanez másik helyzetben pánikot robbanthat ki. Nem kell különösebben bizonyítani, hogy ezen ismeretek legalább alapfokú elsajátítása adott esetben ugyanolyan fontos lehet, mint a fizikai elsősegély-nyújtási vagy a munkavédelmi ismeretek.

Az irodalom általában kiemelten kezeli a veszélyekről való tudatosítást a lakosság körében. Az Egyesült Nemzetek környezeti programja (UNEP) is hangsúlyozza, hogy a *műszaki eszközökkel elérhető kockázatminimalizálás a lehetőségek határához érkezett*, a humán tényezőkben rejlő lehetőségek kihasználása pedig éppen csak a kezdetén jár. Mind a háborús, mind a katasztrófaszituációk tapasztalatai azt mutatják, hogy lényegesen kisebb veszteségeket szenved el az előre felkészített lakosság, mert az időben megtett intézkedések döntőek a végkifejlet szempontjából.

A hazai bizonyítékok közül kiemelkedik az 1944-es légoltalom tevékenysége, amikor is a légítámadások utáni – kezdeti, felkészületlenségből és tudatlanságból adódó – súlyos veszteségek a több irányból és jó pszichológiai érzékeléssel indított érzelmi és tudati ráhatás eredményeként jelentősen csökkentek.

A védelmi szervezetek közül elsőként a Határőrség hozta létre humánszolgálatát, melynek tevékenysége további bizonyítékokkal fog szolgálni az emberi tényezőkben rejlő lehetőségek, köztük a pszichológiai módszerek fokozottabb igénybevételének gyakorlati hasznát illetően.

Veszélyhelyzetben bizonyos, a hétköznapi élet fontosnak tartott dolgok (pl. anyagi javak, pénz) leértékelődnek, az érzelmi kötelékek viszont szorosabbá válnak: *létfontosságú lesz a családi közösségek együtt-tartása, a szülő és a gyermek fizikai közelsége.* A katasztrófák egyik „pozitív” mellékhatása, hogy a megmenekülőkben mintegy tudatosítja az igazi és a mellékes értékek, szükségletek hierarchiáját.

A katasztrófák – bár a szenvedés, a halál hordozói – mind az egyén, mind a közösségek tekintetében elindíthatják pozitív lelki tartalmak kialakulásának a folyamatát. Az egyénben a sebek okozta fájdalom idővel elhalványul, és felülkerekedik a remény, a regenerálódás, a megmenekülés érzése. A fenyegetettség elmúltával előtérbe kerül a „*mi együtt segítettünk és oldottuk meg*” helyzetértékelés. Kiderül, hogy a bátorság és nem a gyávaság volt a jellemző, hogy megszűntek a hétköznapi megalázóan szétválasztó faji, vallási korlátok, a társadalmi osztályokat elválasztó sorompók. A családok és más csoportok megvitatják az eseményeket, kicserélik a tapasztalatokat, így kölcsönösen lelki megnyugvást és érzelmi felszabadulást is biztosítanak egymásnak. Mindez formálisan megszervezve és az információkat céltudatosan csoportosítva, értékelve segíti az egyént abban, hogy képes legyen „uralkodni” az események felett és magyarázatot tudjon adni a mindennapi élet természetes rendjén kívüli eseményekre is.

A mentést végzőkre, a segítőkre a leg súlyosabb lelki hatást a mások szenvedésével való azonosulás, a helyzetükbe való beleélés, az együttérzés, a lelki teher „átvétele” jelenti. Ez a veszély különösen a laikus és a kezdő segítőköt fenyegeti olyan helyzetekben, amikor nem a fizikai segítségnyújtás, mentés a feladat, hanem inkább a pszichológiai: a szociális támogatás, a gondoskodás, a meghallgatás.

Az információk és a tapasztalatok gyűjtése során kiderült, hogy a katasztrófapszichológia fogalomkörébe sorolható résztémával hazánkban számos kutató, oktató foglalkozik, de egymásról nem vagy csak keveset tudnak, lényegében elszigetelten dolgoznak. Az egyéb alkalmazott pszichológiák – pl. a munkalélektan és a sportpszichológia is – számos ponton kapcsolódnak a vészhelyzeti pszichológiához. A katasztrófapszichológia létjogosultságát tagadók szerint ezen törekvések bizonyítékai, hogy ezt a problémát végül is minden szakma megoldja, amennyiben valamelyik feladatához pszichológiai háttérrel, biztosítást tart szükségesnek. De szükséges-e kiemelni és külön vizsgálni az ember viselkedéséből a rendkívüli helyzetekben működő elemeket? Ezt a kérdést – vagyis a katasztrófapszichológia mint önálló tudományterület létjogosultságát – a gyakorlati igényei és szükségletei fogják eldönteni.

A vészhelyzeti magatartások kezelésére vonatkozó javaslatok

A téma jogszabályi alapjainak megteremtése nélkülözhetetlen a továbblépés szempontjából. Ennek helye a katasztrófavédelemről szóló törvényben vagy annak végrehajtására intézkedő jogszabályok valamelyikében lehet. Itt célszerű nem csupán a „béke”-katasztrófavédelmi helyzetekre, hanem a háborús körülményeket is magukba foglaló vészhelyzetekre vonatkoztatni a problémát. Mivel pedig a feladat igen szerteágazó, sokrétű, össztársadalmi ügy, a jogszabály fogalmazza meg a problémát, nevezze meg

a kutatásért és a végrehajtás irányításáért, összefogásáért felelős szervet, esetleg a feladatra külön létrehozott szervezetet, utaljon a társadalmi önszerveződések szerepére és a hivatásos (állami, önkormányzati, gazdasági) szervezetekkel való együttműködésük alapvető elveire.

A témára irányuló magatartás-tudományi információs, szakmai bázis létrehozása még a jogszabályi feltételek megteremtése előtt megindulhat. Ennek főbb részei lehetnek: a különböző *szakmai dokumentációk*, a bel- és a külföldi intézetekkel, szakemberekkel kialakított együttműködés és kapcsolat, valamint a hazai védelmi szervezetek, a védelemért felelős állami és önkormányzati szervek, a lakosság, a helyi közösségek *igényének, fogadóképességének feltárása*.

A kutatások szervezésével, a témamegfigyeléssel, az információgyűjtéssel célszerű egy csapatot megbízni, melybe 1–2 főt delegálnának az érintett államigazgatási és védelmi szervezetek, valamint a pszichológiai kontrollért felelős tanszék, intézet, vagy szervezet. Az anyagi lehetőségek és a szakmai sikerek függvényében bővíülhetne a csapat, fejlődhetne tanszékké vagy intézetté.

Mivel a témára vonatkozó kutatások – különösen ami a kis és a nagy csoportok, a tömegek viselkedését illeti – rendkívüli módszer- és eszközigényesek, az első időszakban tehát a már meglévő kutatási eredmények és gyakorlati tapasztalatok felderítésére és adaptálására célszerű nagymértékben koncentrálni, a következőkre keresve a választ:

- kutatni a vészhelyzetben jelentkező azon problémákat, jelenségeket, melyeket a védelmi szervezetek és a helyi közösségek a hagyományos eljárásokkal és eszközökkel nem tudnak megfelelően kezelni;
- meghatározni a veszélyhelyzetek kezelésében bizonyos, a cél elérését szolgáló szinteket a humán tényezők vonatkozásában;
- hogyan lehet a feladatszabó, direkt magatartás-befolyásolás helyett *a motivációs bázisban* a célhoz jobban vezető hatásokat elérni (tudati felkészítés);
- *milyen célok motiválják* a személyeket, a családokat, a helyi közösségeket a katasztrófával szembeni biztonság kérdéseiben, milyen további lehetőségek adódnak e téren egy reális, de magasabb szint elérésére;
- milyen eszközök, módszerek vannak vagy alakíthatók ki a vészhelyzeti magatartás befolyásolására;
- a vészhelyzetkezelő társadalmi önszervező mechanizmusok és a hivatásos szervezetek együttműködésének kérdései a vészhelyzeti szituációk humán tényezőinek kezelésében;
- a jelen helyzet kommunikációs zavarai és azok kiküszöbölésének lehetőségei.

Az operatív feladatok összefogásával olyan védelmi szervet célszerű megbízni, amelynek vészhelyzeti feladatai mind béke-, mind háborús helyzetben jelentősek, amely jelen van a közigazgatás és a gazdaság egészében, feladatainak jellegéből adódóan pedig széles tömegeket befolyásol. Jelenleg a polgári védelem tűnik alkalmasnak erre a feladatra, annál is inkább, mert elsőrendű kötelességei közé tartozik a lakosság vészhelyzetekre történő tudati és szakmai felkészítése, kiképzése, tájékoztatása. Az olyan beosztásoknál, egyszemélyi vezetőként vagy felelősként (pl. polgármester), ahol feladat lehet vészhelyzetben az operatív irányítás, célszerű az alkalmasság megítélésének részeként megkövetelni a vészhelyzeti pszichológiai ismeretek minimális szintjét.

A hivatásos védelmi szervezetek és az e tevékenységbe bevonandó gazdasági egységek képviselői próbálják – a rivalizálás háttérbe szorításával – kialakítani az együttműködést az önkéntes alapon működő szervezetekkel, közösségekkel. E téren követendőnek tekinthető az ENSZ környezeti programjának (UNEP) állásfoglalása és az EPELL folyamat segítését, megismertetését szolgáló kézikönyv.

Azokba a tananyagokba, ahol katasztrófavédelem vagy a polgári védelem önálló tantárgyként vagy témaként szerepel, a vészhelyzeti reagálások kérdésköréből – az említett információs bázis megteremtésével párhuzamosan – a képzés jellegének megfelelő részeket be kell építeni és oktatni kell.

A védelmi vezetők főiskolai, egyetemi képzésénél célszerű felülvizsgálni egyrészt az általános pszichológiai ismeretek szintjét, óraszámát, másrészt ezen belül (vagy önálló tantárgyként) a katasztrófapszichológia oktatásának helyzetét, lehetőségeit. Ugyanez vonatkozik a védelmi terület nem felsőfokú, iskola- vagy tanfolyamrendszerű képzési szintjeire is.

A kutatás egyre nyilvánvalóbbá teszi a feladat értelmét, a célok realitását. Ez egyrészt abból adódik, hogy a fejlett országok kutatói, intézetei igen készségesek voltak a náluk egyébként nagy számban meglévő anyagok megküldésében, hasznos tanácsok nyújtásában. Bár ez csak kis része a témában rendelkezésre álló tudományos igényű információknak, de mutatta, hogy van értelme a keresésnek, mert ilyen kutatások, összegzett tapasztalatok léteznek, csak meg kell találni ezeket. A másik ösztönzőerő az interjúkban és tapasztalatcserékben részt vevő vezetők és szakemberek kedvező hozzáállása volt. Sokan felismerték már, hogy az emberekkel való direkt, utasításos, az eseményeket követő módszerek mellett helye van, sőt esetenként kizárólagosan alkalmazható a kíváncsi hatásoknak, követelményeknek a motivációs bázisba való beépítése.

A tudományos és szakmai közélet eseményei mutatják, hogy a humán tényezők fokozottabb figyelembevételének folyamata megindult. Bízom benne, hogy az értekezésem, és az abból közreadott gondolatok – a felhasználási lehetőségek sokoldalú megvalósításán keresztül – hasznos elemei lehetnek e folyamatnak.

Gergely Attila

A terrorizmus bővülő eszköztára

Az államok, szervezetek (csoportok) és az egyének által végrehajtott terrorcselekmények konkrét célokért, személyek vagy objektumok ellen folynak. A terrorizmus természetrajzában új jelenség a tömegpusztító fegyverek (nukleáris-sugárzó eszközök, mérgező anyagok, baktériumok stb.) megszerzésére és alkalmazására irányuló törekvés. Az itt közölt rövid írásból – hazai és külföldi közleményekre, olykor meg nem erősített anyagokra támaszkodva – képet kaphatunk arról, hogy az utóbbi három évben mennyire kiterjedt a nukleális anyagok megszerzésére irányuló törekvés a terroristák és a bűnözők részéről.

A tömegpusztító eszközök birtokában a terroristák tömegeket érintő veszélyhelyzeteket képesek létrehozni. S ez már vak terrorizmus, amely nem számol a következményekkel, nem veszi számításba, hogy kiket pusztít el, vagy tesz rokkanttá. Egyedüli célja a rettegés általános légkörének kialakítása, a társadalom bizonytalanságban tartása. Ilyen eszközök birtoklása és a velük való fenyegetés teszi lehetővé a terroristák számára, hogy egy államot, országrészt vagy várost térdre kényszerítsenek és rendkívüli állapotot idézzenek elő.

Rémálom vagy Cassandra-jóslat, hogy mi következhet be, ha bűnös kezekbe, bűnös szándékok szolgálatába kerülnek a tömegpusztító eszközök?

Szaporodnak az arra vonatkozó jelzések, hogy nagy bajok keletkezhetnek a tömegpusztító eszközök, anyagok gyártása és tárolása, szállítása terén. Hiányos az ellenőrzés, a biztonsági rendszereken új hézagok keletkeznek. A kialakuló társadalmi válságok kedvezőtlenül hatnak a tömegpusztító eszközöket előállító iparágak alkalmazottaira is.

A hatékony nemzetközi ellenőrzési és védelmi rendszer létrehozásának még nyoma sincs. Pedig Csernobil katasztrófája világosan bizonyította, hogy a következmények nem tisztelik sem a nemzeti országhatárokat, sem az egyes államok eltérő érdekeit.

Szinte ironikus, hogy az atomhatalmak világháborús veszélyt jelentő szembenállásának megszűnésével, az atomfegyverek egy részét illetően megnövekedett a visszaélés veszélye, elsősorban a lopások miatt. A nukleáris-sugárzó anyagok illegális nemzetközi kereskedelmének kialakulása lehetővé teszi azt is, hogy bűnös szándékú államok, szervezetek (csoportok) az igen drága kutatási, fejlesztési, gyártási programok kihagyásával nukleáris-sugárzó fegyverhez jussanak, vagy ilyent elkészítsenek. A nukleáris-sugárzó anyagok csempészésére szakosodott szervezett nemzetközi bűnözés e tevékenység különösen veszélyes formáját képviseli. A stratégiai árunak mi-

nőszülő radióaktív-nukeláris anyagok feketepiaci árainak alakulása bombaüzletet jelent. A német szövetségi hírszerző szolgálat 1994. évi jelentése szerint lássunk erre vonatkozóan néhány adatot:

Anyag	Ár: USA dollár/kg
urán:	
– fűtőanyag	12 000
– dúsított	100 000–1 millió
– magasan finomított	1–60 millió
plutónium	700 000–4 millió
vörös higany (ez az anyag míniumbevonatú plutónium, a mínium csökkenti a sugárzást)	300 000
rádium-226	100 000–1 millió
lítium-6	10 millió
itterbium-168	50–100 millió

Megjegyzés: A hasadó anyagok (nukleáris fegyverek robbanóanyaga) az urán-235, az urán 233 és a plutónium-239 izotópok. A többiek radioaktív (sugárzó) anyagok. Egy bomba elkészítéséhez mintegy 7 kg. plutónium szükséges, de egy terrorakcióra alkalmas kisebb szerkezethez kevesebb is elégséges.

Arról már több helyen olvashattunk, hogy eddig négy eset vált ismertté, amikor Európában, Afrikában és Latin-Amerikában működő atomerőműveket ért terrorista támadás. Szerencsére ezek nem jártak katasztrofális következményekkel. Az atomerőműveket a terroristák megtámadhatják:

- az üzemben dolgozó vagy oda bejáró bűntársak segítségével a belső, legsérülékenyebb részeknél;
- robbanóanyaggal megrakott járművek öngyilkos akcióival;
- nagyobb távolságról rakétacsapással és légi jármű felhasználásával. (Olyan ötlet már felmerült az 1980-as években palesztin terroristák részéről, hogy bérelt repülőgéppel rázuhannak atomerőműre Franciaországban.)

A Szovjetunió felbomlásával valamennyi utódállamban megszűnt az a rezsim, amely a sugárzó-nukleáris anyagokat ellenőrizte. Az azóta kialakult politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok között a FÁK államaiban az atomipar szakembereinek egy része (köztük kutatók, műszaki személyzet, katonák stb.) üzleti alapon nemcsak a tudását, hanem lehetőségeit és a hozzáférhető anyagokat, eszközöket is áruba bocsátja a kínáló feketepiacon. Az illegális kereskedelembe kerülő anyagok, eszközök származhatnak az atomiparból (pl. laboratóriumokból, ahol különösen nagy tisztaságú anyagok vannak, valamint atomerőművekből) és a fegyveres erőktől (kiselejtezett atomtengeralattjárókból, hatástalanított atomfegyverekből stb.). Az illegálisan kikerülő nukleáris anyagok csempésztúvonala több láncszorból áll, mindegyik résztvevő csak annyit ismer abból, amit neki kell elvégezni. Lebukás esetén így rejtve marad a forrás és a végcél, a felhasználó.

Az Oroszországban kialakult helyzetre tekintettel 1993. április 9-én Jelcin elnök elrendelte az orosz atomipar biztonsági ellenőrzését, mivel 3 nappal korábban a Tomszk-7 jelű üzemben nukleáris baleset történt. 1954 óta ebben az üzemben termel-

ték az atomfegyverek plutóniumtöltetét. A biztonsági ellenőrzésről egy 58 oldalas titkos jelentés készült, amelyből csak néhány megállapítás szűrődött ki. Megállapították, hogy: a nemzetközi atomenergia-ügynökség (IAEO) nemzetközileg kötelező előírásait nem mindig és nem mindenhol tartották be, a súlymérések pontatlanok (pl. a konténereknel esetenként elérik a 10 kg toleranciát); a technikai műveleteknél jelentkező anyagvesztesség pontatlan nyilvántartása lehetővé teszi a lopást; az üzemek, a laboratóriumok őrszemélyzetének feltöltöttsége 51–73 %-ot ér el a különböző objektumoknál; az ellenőrző pontokon nincsen személyazonosító rendszer, a biztonsági be rendezések elavultak; a nukleáris-sugárzó anyagokat az egyik üzemből a másikba különleges biztonsági rendszabályok nélkül szállítják stb.

Egy e témával foglalkozó értekezleten Jurij Jefimov altábornagy a belügyminisztérium részéről arról számolt be, hogy 1993-ban 900 esetben történt behatolási kísérlet az atomipari objektumok zárt területére. Az iparág alkalmazottai 700 esetben kísérelték meg titkos okmányok ellopását, 11 esetben sikerült megghiúsítani sugárzó anyagok ellopását. Ezek az adatok bizonyára csak a jéghegy csúcsát mutatják.

Néhány ismertté vált oroszországi eset:

- 1993-ban Vladimir Kaplun, a Kartonara Rt. (csomagolóipari vállalat) főnöke egy moszkvai kórházban ismeretlen betegségben meghalt. Boncolása nem tárta fel a halál okát. A későbbi vizsgálatok állapították meg, hogy a hivatali szobájában lévő bőrfotelje volt sugárzó anyaggal megfertőzve. Ez óránként 20 röntgennyi adaggal heteken át ritkította a fehér vértesteket;
- 1994. augusztus 18-án a pétervári rendőrség elfogott egy három fős kalinyingrádi csoportot, amikor 60 kg sugárzó anyag értékesítésével kísérleteztek.
- 1994 augusztusában az Arsamas-16 jelű üzemnél három fiatalokurót értek tetten, amikor a kerítésen át egy nejlonszatyorban 9 kg urán-238-at akartak ellopni;
- a Cseljabinszk-70 jelű magfizikai intézet három munkatársát ítélték el uránlopásért;
- leleplezték az északi flotta három tengerésztisztjét, akik 4,5 kg urántöltetet loptak;
- Alekszej Tyhomirov alezredes Murmanszkban 4 kg urán-236-ot lopott az atomtengeralattjáró támaszpontjának fűtőanyagrud-raktárából, 3 évi kényszermunkára ítélték;
- 1995. november 21-én Samil Bassajev – a Bugyenovszk elleni gerillaakciónál ismert csecsen parancsnok – azt közölte az NTV független orosz televízió riporternőjével, hogy sugárzó anyagot helyeztek el a moszkvai Izmajlovo parkban. A tévéstáb két nappal később a jelzett helyen doziméterrel megtalálta a konténert. A laboratóriumi vizsgálat kimutatta, hogy mérőműszerek kalibrálására alkalmas, igen alacsony sugárzású anyagot tartalmazott a konténer.

Tekintettel arra, hogy a FÁK országaiból kicsempészett nukleáris-sugárzó anyagok egyik jelentős célállomása Németország, Kohl kancellár és Jelcin elnök megállapodott az együttműködésben. Így került sor arra, hogy 1991 nyarán Moszkvában Bernd Schmiedbauer, a titkosszolgálatokat felügyelő bonni államminiszter Szergej Sztjepanissal, a szövetségi kémelhárító szolgálat főnökével a nukleáris-sugárzó anyagok csempészése elleni közös fellépésről tárgyalt.

Közben világszerte megjelentek a nukleáris-sugárzó anyagokkal kapcsolatos visszaélések, bűncselekmények. Ezt igazolják az utóbbi évek eseményeiből kiragadott példák:

- Németországban 1993 novemberében egy ír azzal fenyegetőzött, hogy Berlin, München, Frankfurt és Hamburg belvárosait termionukleáris robbantással megsemmisíti, ha a lottótársaság nem fizet neki 100 millió márkát. 1994-ben a müncheni repülőtéren fogott el a rendőrség plutóniumcsempészeket.
- Kanadában 1992 novemberében Torontóban letartóztattak egy kínait, mert sugárzó anyagot tett egy, szintén kínai kollegájának leveisébe. A fertőzés az áldozatnál súlyos megbetegedést váltott ki.
- Az 1995 decemberi pakisztáni lapjelentések szerint Benadir Bhutto miniszterelnök teheráni látogatása alkalmával a teheráni vezetők kifejezték azt a szándékukat, hogy nukleáris technológiát vásárolnának Pakisztántól.
- A közelmúltban Jordániában bejelentették, hogy több kilogrammnyi vegyi fegyver előállítására alkalmas anyagot koboztak el a helyi hatóságok, amelyet Irakba akartak csempészni.
- 1994 októberében Bukarestben négy román állampolgárt vettek őrizetbe uráncsempészet gyanújával. Az egyikük katonatiszt volt, a Steawa jégkorongcsapat kapitánya, egy másik személy az államfő személyes védelmét ellátó őrség egyik tagja volt.
- 1993 decemberében Prágában őrizetbe vettek egy cseh magfizikust, egy orosz és egy fehéroroszt, amikor kocsijukban 3 kg, feltehetően orosz atom-tenger-alattjáróból származó, magas tisztaságú uránt találtak.

Sajnos hazánk sem mentes a nukleáris rendkívüli eseményektől.

A Magyar Köztársaságban a sugárzó anyagok szakértői vizsgálatát az Országos Sugárbiológiai és Sugár-egészségügyi Kutató Intézet végzi. A nukleáris anyagok azonosító vizsgálatára a MTA Izotópkutató Intézete az illetékes. Az országos ellenőrzési rendszer leggyengébb láncszeme az, hogy csak a legjelentősebb határátkelő pontok vannak ellátva viszonylag korszerű sugárérzékelő műszerekkel.

A sugárzó-nukleáris anyagokkal történő hatósági eljárások alapelve: gondoskodni a lakosság védelméről és az erre vonatkozó nemzetközi egyezmények betartásáról. Ennek jegyében az Országos Atomenergia Hivatal 1991–1995 között több esetben intézkedett a talált, illetve lefoglalt sugárzó-nukleáris anyagok ügyében.

- 1994-ben határállomásainkon ötször foglaltak le sugárzó anyagokat. Az esetek egy részénél kiderült, hogy ezek az anyagok alkalmatlanok a kijelölt célra. Feltehető, hogy az eladó a felhasználót akarta átvenni.
- 1994. január közepén ismeretlen tettes a Kőbányai Vas- és Acélárugyárból elloptott egy C-137 izotópot tartalmazó konténert, amelynek védőeszközök nélküli kinyitása súlyos egészségkárosodást okoz.
- 1994. augusztus 17-én névtelen telefonfenyegetés miatt bombariadó volt a paksi atomerőműben.
- 1994. december 10-én Hegyeshalomban csempésztett sugárzó anyagot foglaltak le vámosságaink. Az eljárás során négy vámőr és egy határőr került kapcsolatba a veszélyes anyaggal. Az orvosi vizsgálat egyik vámőr vérképében enyhe sugárfertőzésből eredő rendellenességet állapított meg.
- 1995. április 17-én az ukrán-szlovák határon egy dúsitott uránt tartalmazó 50 kg-os konténert foglaltak le a szlovák vámosságok egy magyar rendszámú személygépkocsiban. A csempészek a forróárút a poprádi repülőtérrig akarták

szállítani, ahonnan mások továbbították volna Nyugatra. A csempészbanda négy szlovák, három magyar és két ukrán tagját őrizetbe vették.

- 1995. október 19-én a Cepárd Kft. györgy-aknai izotópraktráába Pécssett betörttek, és három kripton-85-ös gázizotóp-ampulla ólom védőburkolatát lefejtették, és két gammasugarat kibocsátó ampullát is elloptak. Két gyanúsítottat le tartóztattak.

Talán nem megyünk felelőtlenül túl messzire, ha a számítógépesedő világunkra leselkedő veszélyekre is felhívjuk a társadalom figyelmét.

1994. december 1-jén egy a Falange Armata fantázianév alatt jelentkező ismeretlen tettes elektronikus úton blokkolta az ADN Kronos olasz hírügynökség római számítógépközpontját. Ezután egy, rendőrségnek címzett üzenet jelent meg a képernyőn, hogy bomba fog robbani a szerkesztőségben. A tűzszerészek nem találtak semmit az épületben, de az esetnek sok tanulsága van. Mindenekelőtt arról van szó, hogy a terrorizmus megjelent a komputertechnikában. Képessé válhat arra, hogy meghamisítson adatokat (pl. szavazatok összeszámlálása stb.), hogy blokkoljon létfontosságú információs vezénylő rendszereket (pl. közüzemek, közlekedési vállalatok stb.), vagy dezinformációs adatokat tápláljon be nyilvántartási rendszerekbe (pl. pénzügyi, kereskedelmi adattárakba stb.).

A számítógép-hálózatokon kalandozva meg lehet szerezni a különböző mérgek gázok receptjeit, a hagyományos robbanóanyagok előállításának leírását, a rádióadást zavaró adók, a kis méretű használati tárgyakba rejtett bombák elkészítési módját. Ami a nukleáris anyagok terrorista felhasználását különösen veszélyessé teszi, az abban nyilvánul meg, hogy kisebb nukleáris robbanószerkezet már olyan méretben is elkészíthető, hogy azt egy ember is képes mozgatni, szállítani.

A terrorcselekményt legsikeresebben felszámoló kommandóakciónál is többet ér a terrorcselekmény elkövetésének megelőzése. Ehhez pedig sokoldalú nemzetközi jogi megegyezés, szilárd jogi háttér, a hatékony felderítési és biztonsági rendszerek kiépítése és folyamatos karbantartása, a bűnüldöző szervek rivalizálás nélküli napi együttműködése, a közvélemény hisztériamentes tárgyilagos, pontos tájékoztatása szükséges.

A biztonsághoz a szakértelem mellett pénz is szükséges! Ahol pedig a biztonságon takarékoskodnak, ott az emberi életet és az emberi munkával létrehozott értékeket alábecsülik.

Ács Tibor

Mészáros Lázár az első hadügyminiszter

Az MTA Hadtudományi Bizottsága, az MHTT és a ZMKA Mészáros Lázár egykori hadügyminiszter születésének 200. évfordulója alkalmából emlékülést tartott 1996. február 16-án. Az ott elhangzottakhoz kapcsolódva dr. Ács Tibornak egy nagyobb terjedelmű tanulmányából közlünk részleteket. Az emlékülés anyagát a ZMKA megjelenteti.

Kétszáz esztendeje, 1796. február 20-án született Baján Mészáros Lázár honvéd altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, történelmünk első felelős magyar kormányának honvédelmi minisztere. Születése bicentenáriumához azonban egy másik fontos tudománytörténeti évforduló is kötődik. Másfél évszázaddal ezelőtt, a Magyar Tudós Társaság kisgyűlése 1845. október 28-i ülésén olvasták fel levelezőtárgyi székfoglalóját „A katonaságról”. Ez a kettős évforduló indokolja, hogy röviden vázoljuk a tudós-katona igen rögzös katonai és tudományos pályafutásának fontosabb jellemzőit.

Nem kis nehézségekkel terhes utat járt be a köznemesi birtokos család fia, aki művelt, sokféle érdeklődésű, bölcselkedő hajlamú, szellemes humorú és ön-íroniájú ember volt. Katonai pályafutása 1813. augusztus 1-jén kezdődött, amikor kinevezték a 7. huszárezred 2. önkéntes osztály 1. százada főhadnagyanak. Részt vett az 1813–14. évi németországi és franciaországi, majd az 1815. évi itáliai hadjáratban és a „bátor és helytálló tiszt hírnevét nyerte el”. Mészáros 1816 és 1837 között a Szlavóniában, majd az Itáliában állomásozó 7. huszárezred különböző szá-

zadaiban látott el parancsnoki beosztásokat; 1826. szeptember 10-én lépett elő másod- és 1833. június 1-jén pedig első lovaszázadossá. Minősítései szerint a sok természetes tehetséggel rendelkező, komoly főtiszt, a szolgálatban jól használható. Kiemelik német, magyar, latin, olasz, horvát, francia, görög, angol nyelvtudását és alapos ismereteit a történelem, a földrajz, a fizika, a katonai és az orvostudományokban.

Első ismert hadtudományi műve 1823-ból származik, melyből kiderülnek Mészáros Lázár nézetei a háborúról, a hadseregről, a lovasfegyvernemről, a katonai kiképzésről és a nevelésről. Levelezéséből tudjuk, hogy a húszas években elmélyülten foglalkozott a mezőgazdasággal is. Élénk figyelemmel kísérte a pezsgő hazai közéletet, a Magyar Tudós Társaság megalakulását és működését, a magyar Országgyűlésben „a nemzet, vagyis inkább a karok és rendek katona-magyarosítási óhaját”; Széchenyi híres vállalkozásait, akit – mint írta – a „Hitel, a Világ, a Lovakrúl, a Stadium stb. könyvei miatt a fél – és a régiben tespedő honi értelem megtámadott, de midőn taglalásba vették eszméit és azt az életben találttal hasonlítani kezdték: kibékültek, állításai

igazságát átlátták, s hogy ő Magyarhon első embere – elismerték.”

A 42 éves Mészáros Lázár élete 1837-ben fordulóponthoz érkezett, mivel az elkövetkezendő években katonai és tudományos karrierje kiteljesedik. 1837. március 17-én előléptették törzstisztté és áthelyezik a szintén Lombardiában állomásozó 5. huszárezredbe, ahol először létszámfeletti 3. őrnagyként, 1838. december 31-től 2. őrnagy és 1840. augusztus 21-től 1. őrnagy, osztályparancsnokként, 1844. december 16-tól alezredesként és 1845. október 20-tól 1848. május 16-ig ezredes, ezredparancsnokként szolgált. Elöljárói nagyon meg voltak vele elégedve. Radetzky tábornagy 1847. október 30-i „Mészáros Lázár ezredes és ezredparancsnokról, a Magyar Tudós Társaság tagjáról többek között megállapítja „Mészáros ezredes rendkívül rátermett, kiváló ezredparancsnok, és minden tulajdonsága megvan ahhoz, hogy háborúban és békében alkalmas, rendkívül használható tábornokká váljon.”

Mészáros őrnagyi előléptetésével elérkezettnek látta az időt, hogy szerepet vállaljon a hazai közéletben, amire a végső lökést Széchenyi új kezdeményezése adta. Elolvasva a Társalkodó 1837. július 5-i számában „Gőzmalom-állítás iránt” című tudósítást, július 20-án levelet írt Széchenyi István grófnak, melyben javasolta, hogy az itáliai melegnanói henger-malom mintájára, mely a régi malomkövek helyett „acél hengerek által őrlet”, létesítsenek Pest-Budán új hengermalmot. Levelére Széchenyi 1837. augusztus 26-án válaszolt, majd december 13-án részletes felvilágosítást kért a „Melegnanó malom tekintetében”. Mészáros 1837. december 31-i és 1838. január 24-i levelében közölte a kért adatokat, megjegyezve: „Hat évtől edes Hazámtól távol vagyok, ahol mint hiszem s reményem, az előre haladást kezdve, evvel sok régi szo-

kásoktól menekedve, ki fejlődésükbe életmódjuknál is új rendszert kezdenek”.

Ez időtől kezdve rendszeressé válik Széchenyi és Mészáros levelezése. Széchenyi nagyra becsüli Mészáros munkásságát, aki 1842 tavaszán szabadsága alatt Budán és Pozsonyban személyes ismeretségbe került a hazai politikai, gazdasági és tudományos körök sok neves képviselőjével.

Pályájának jelentős állomása volt az 1844. esztendő, amikor Mészáros Lázárt – alezredesi előléptetése napján – a Magyar Tudós Társaság XV. nagygyűlése 1844. december 16-i első ülésén javasolták levelező taggá választani. A december 21-i ötödik ülésen felolvasott, 29 levelező tagnak ajánlott sorrendjében a „17. Mészáros Lázár” volt, akit a december 24-i hetedik ülésen 21 szavazattal választottak meg.

Mészáros ezt a megtiszteltetést Lodi-ból 1845. január 17-én a Magyar Tudós Társaságnak és a titoknoknak írt leveleiben köszönte meg, többek között ezeket írta: „a Tekintetes Tudós Társaság ügyét helyzetem s tehetségem szerint magaménak vallani, és előmozdítani igyekszem.”

Mészáros az igen terhes szolgálati elfoglaltsága mellett nagy szorgalommal kezdte meg teljesíteni levelezőtagi kötelességeit.

A leghaladóbb tudományos tételekből merítve sokoldalúan és elmélyülten vizsgálta a társadalom és a háború összefüggéseit, a hadsereg szerepét és funkcióit.

Álláspontja szerint az emberiség és a társadalom fejlődésében a „háború normális állapotnak tartatott”. Ám fejtegetését mégis áthatja a mély humanizmus, az emberiségnek és nemzetének feltétele az esztelen háborútól. Újszerű az a megfogalmazása, mely szerint a világ, az országok és a népek érdekében a tudománynak „új és más módokról kell gondolkozni, miképpen alkottassék egy jobb lét”. Feltűnően korszerű nézetet vall akkor, amikor kijelenti: „Min-

den nemzet, csak annyit ér, amennyit munkája által szerzett nyers és feldolgozott terményeivel, önnön szükségét kielégítve, feleslegeivel világi viszonylatban is részt vehessen." Magyarország társadalmi, gazdasági és hadügyi körülményeire célozva az a véleménye, hogy az ország átalakítása során „foltoztatni és a mostani viszonyokhoz alkalmazgatni lehet és kell is”, de míg a polgári reformok révén a „radikál hibák nem lesznek elhárítva, addig időtlen minden jobbnak tettleges elérhetése”. Meghökentő felfogása az, hogy a hirhedt machiavellista mondást – Si vis pacem, para bellum: Ha békét akarsz, készülj a háborúra – fel kell cserélni a „nemesebb, felsége-sebb és emberesebb mondással – Si vis pacem, para pacem, azaz: Ha békét akarsz, készülj a békére. Részletesen kifejti tételeit a hadsereg, a katonaság szerepéről és funkciójáról, melyek a „külső támadást visszaverni”, leverni a „törvény elleni belső rendbomlás”-t és részvétel „a közjót előmozdító munkákban”. Ámde annak érdekében, hogy a hadsereg megfeleljen kora béke- és háborús hivatásának, reformokat kell végrehajtani a hadügy főbb területein. Minde-nekelőtt korszerűbb hadseregszervezetre és helyesebb fegyvernemi arányokra, modernebb hadfelszerelésre, jobb kiképzésre és nevelésre, általános hadkötelezettségre és rövidebb szolgálati időre, végül új hadművészeti eljárások bevezetésére van szükség. A hadügy és a hadsereg ilyen átalakításához azonban először radikális reformokat kell végrehajtani az elmaradott hazai társadalomban, gazdaságban és a kultúrában, különösen a civil oktatásban. Csak a meglévő hibák felszámolásával haladhat előre Magyarország és érheti el azt, hogy a nemzet ne azt vallja, hogy „a katonaság kiállhatatlan teher”.

Mészáros elutasítja a múlt korok szülte Habsburg-birodalom elavult hadügyi intézményeit és a korszerűtlen ma-

gyar nemesi felkelés rendszerét, amelyek akadályai az átalakításnak. Kitért arra is, hogy minden európai államban vita folyik a célszerű hadügyi rendszerről és ő hazájának „a legszebb jövőndörűli álmo-kat” figyelembe véve fogalmazta meg tételeit egy új magyar katonai rendszer szelleméről. Mészáros Lázár levelező tagi székfoglalója értékei alapján kiemelkedő helyet foglal el a reformkori magyar hadtudományban, éles kritikai mondanivalója, megdöbbentő társadalmi, gazdasági, kulturális, de főleg hadügyi reformjavas-latai azonban zavarba hozták a MTT vezetését. Sőt, az Akadémia, félve a következményektől, szabályaitól eltérve, nem tette közzé a haladó polgári nézeteket tartalmazó értekezést. És noha Mészároset beosztották az 1845. november 23-án létrehozott IV. Mathematicai osztály IV/1. Hadtudományi alosztályába vidéki levelező tagként, de nyolc hónapon keresztül hallgattak székfoglalójának fogadtatásáról és halogatták levelező tagi oklevelének elküldését is. Ez kiderül Mészáros Lázár, Kiss Károly MTT hadtudományi rendes taggal és az MTT titoknokával való 1846. április 27-i és május 18-i levélváltásából.

Az MTT titoknok és Mészáros 1846. június 20-i, 30-i, július 1-jei és 12-i levélváltásának eredményeként az új levelező tag végül megkapta oklevelét és a hivatalos értesítést arról, miszerint: „A katonaságról szóló beköszöntő értekezés, úgy a többi közlemények is figyelemmel fogadtattak társaságunk által”. E tudósításra válaszul Mészáros ezeket írta: „Midőn tovább örömet jelenteném ki, ha szerény s igénytelen írt zsenyém figyelmet nyerhetett, és küldeményem kegyesen fogadtatott, bocsánatot kérek, ha távollétemben és helyzetemben szép tisztelnem – nem tudván ki szemellését eléggé annak, mi érdekes, mi kíváncsi – gyéren felelek meg, min azonban segíteni nem nehéz,

ha a gyenge tag a tudós és erős test irányzata által tevőleges – szebbé tétetik.”

Mészárosnak 1847. évi írásaiból kiderül: látta, hogy az európai országokban felhalmozódott sokféle ellentét forradalmakhoz és fegyveres felkelésekhez fog vezetni, ami 1848 elején be is következett. 1848. március 15-én győzött a magyar polgári forradalom, március 18-án Milánóban felkelés tört ki. 1848. március 23-án délben, mikor Mészáros Lázár ezredes a visszavonuló cs. kir. alakulatokkal a számára a pesti hengermalom ügyben nevezetes Melegnanóhoz ért, Batthyány Lajos miniszterelnök a pozsonyi országgyűlésben nyilvánosságra hozta kormánya névsorát. A nyolc felsorolt miniszterjelölt neve között negyedikként Mészáros Lázár ezredes hadügyminiszterként szerepelt.

A választás nyomós okok, mindennek előtt nézetei és hazafias magatartása, tudományos ismeretei és katonai beosztása miatt esett rá. „Hadügyünk nem valami marcziális, mord kinézésű, s gőgös affektálás által magát nevetségessé tevő, kozákos főtiszt, hanem valódi humánus férfiú, eleven eszű, kedélyes ember, a szó legnemesebb értelmében hazafi vagy polgárkatoná. Ilyen hadügyér kellett nekünk.” – állapította meg a tárcáját elfoglaló Mészáros Lázár hadügyminiszterről, a Nemzetőr 1848. május 27-i száma. Ezt a találó jellemrajzot számos róla megjelent korabeli írás, naplófeljegyzés és levél megerősíti.

Mészáros Lázár 1848. május 23-tól 1849. április 15-ig volt hadügyminiszter, április 16-tól május 6-ig pedig ideiglenes hadügyminiszter; közben tárcája mellett 1848 júliusától Baja első népképviselője, 1848. augusztus 27-től szeptember 27-ig a déli mozgóhadereg parancsnoka, 1848. október 1-jétől 1849. április 13-ig az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, 1848. december 18-tól 1849. január 14-ig az északi mozgóhadereg parancsnoka is

volt. 1849 májusában és júniusában a katonai növeldek főfelügyelőjeként, 1849. július 1-jétől 31-ig a nemzet hadseregeinek fővezéréként, majd augusztus 1-jétől 9-ig vezérkari főnökeként tevékenykedett.

A magyar országgyűlés 1849. április 15-i ülése megörököltette hadügyminiszteri érdemeit, és előléptette honvéd altábornagynak.

Mészáros Lázár – szavai szerint „a hadügyminiszteri síkos lovon” ülve – azt a felfogást képviselte, hogy „amit lehet, a régi katonai rendszerből” fel kell használni az önálló nemzeti honvédelem és a magyar honvédsereg megteremtése és erősítése érdekében. Noha számára, mint kijelentette, „a minisiteriális élet a szolgáltságoknak szolgálása vala”, de „szorgalmas napszámosként” mégis dolgozott. Az egyes korabeli túlzó bírálatok és a közzelmult nem egy vitatható történeti ábrázolása ellenére tettei, parlamenti beszédei és elfogadott törvénytervezetei (az 1848: XXXIII. törvény a magyar hadseregről és az 1848: XLIII. törvény a magyar hadi főtanodáról), rendeletei, intézkedései, parancsai és levelei reálisan tükrözik, hogy a körülményekhez és lehetőségekhez képest Mészáros Lázár teljesítette hadügyminiszteri kötelességét.

A szabadságharc leverése után Mészáros Lázár hátralévő életét, 1849. augusztus 14-től 1858. november 16-ig, számkivetésben töltötte. Törökországi internálásban 1849. augusztus 14-től 1851. május 18-ig, franciaországi és angliai emigrációban 1851. június 6-tól 1853. augusztus 13-ig, majd farmerként és házitanítóként az Amerikai Egyesült Államokban 1853. augusztus 23-tól 1858. október 15-ig. Végül útban Svájc felé, 1858. november 16-án az angliai Eywoodban hunyt el. Ezekben a nehéz években is hitt hazája elkövetkező szebb jövőjében és örült annak, hogy a „szegény Kóficz Lázár” él a magyarok emlékezeté-

ben. Mivel Mészáros szerint a „politika rám nézve hánytató”, nem foglalkozott vele és nem vett részt az emigráció terveiben. Noha nem akart író lenni, életének ebben az utolsó időszakában mégis keletkezett gazdag irodalmi hagyatéka.

Már korábbi írásából is kitapintható, hogy írói tehetség lappang benne, de csak a száműzetés keserű fájdalmai és a múlt emlékei teszik Mészárost íróvá. Ránk maradt mindegyik írása becses irodalmi mű és értékes történeti forrás, bár mélyen áthatják a szubjektív érzések, a fanyar humor és az öníronia. „Egy emberi élet törekedékei” című, befejezetlenül maradt életrajzában gyermek- és ifjúkorának eseményeit rajzolja meg. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményeiről, vezető politikai és katonai alakjairól, saját élményeiről és szerepéről írta meg a „Történeti törekedések egy ministeriális életből” című, terjedelmes emlékiratait. Máig kiadatlan „Mészáros Lázár törökországi naplója 1849–1850” tartalmazza 1849. december 31-től 1850. december 31-ig napi feljegyzéseit saját és internált társai életéről, eseményeiről.

Írásainak fontos részét képezi levelezése. Mészáros 1850 és 1858 között kiterjedt levelezést folytatott az emigrációban élő személyiségekkel és otthoni rokonaival. Ezekben a levelekben vázolta a vele történeteket, és fejtette ki gondolatait, kilátásait.

Életének utolsó hónapjaiban Mészárost erősen foglalkoztatta, hogy halála után mi lesz írásainak, kézíratainak sorsa. Ez kitűnik az unokahúgával folytatott levelezésből, mivel Szutsics Amália arra kérte nagybátyját, hogy bízza rá írásainak megőrzését és kiadását. Erre az ajánlatra válaszolva írta 1858. szeptember 14-én: „Íme, most az unokahúgok legjobbika, megmutatandó a világnak: 1-ször mily lelkiszegény, száraz, üres, prózai és incorrect író volt az ő nagybátyja, s 2-szor:

hogy a magyar tudós-társaság ily szegény gyámoltalanokat is számított levelező tagjai közé! Természetesen, helyesen tőn a nevezett tudós-társaság, hogy őt nagy szerencsétlensége után tagjai sorából kitörölte, holtta nyilvánította, s íme itt vagy egy szerető rokon, s irományait az ő és saját halála után napvilágra akarja hozni. Oh Jeremie! Síromban a kritikák miatt bizonyára meg fogok fordulni, gondold meg ezt, kedves jó Málím!”

Az önkényuralom idején hatósági intézkedésre valóban kihagyták a Magyar Tudományos Akadémia Almanachjaiból a száműzött akadémikusok neveit. Mészáros Lázár neve újra csak az 1861. és az 1863. évi Almanachban, az elhunyt MTA-tagokról közölt összeállításokban szerepelt. Rövid idő múlva írásait – erősen cenzúrázva – Szokoly Viktor rendezte három kötetben sajtó alá a következő címen: „Mészáros Lázár emlékiratai. 1848. Első kötet, 1849. Második kötet, Mészáros Lázár külföldi levelei és életirata. Harmadik kötet. Pest, 1867.” Az emlékiratok befejező részét Szokoly Viktor csak négy évvel később tudta kiadni „Mészáros Lázár: Eszmék és jellemrajzok az 1848–49. forradalmi eseményeiről és szereplőiről. Pest, 1871.” címmel. Az emlékiratok változatlan, második kiadásban is megjelentek Budapesten 1881-ben.

A közreadott írások ellentmondásairól, irodalmi és forrásértékeiről fejtette ki álláspontját Mészáros Lázár halálának 10. évfordulóján. 1868-ban Gyulai Pál „Mészáros Lázár. Szül. 1796. febr. 20-án, megh. 1858. nov. 15-én” címmel publikált megemlékezésében. Tagadhatatlan tény, hogy Mészáros Lázár, az 1848–49. évi szerepéről folyó vita ellenére, tetteivel nemcsak a magyar történelemben, hanem tudománytörténetünkbe is beírta nevét. Tanulságos életműve bizonyítja, hogy az szolgálat volt Magyarország átalakítása, fejlődése érdekében.

Reményi Gyula

Döntés csak a nemzeti érdek prioritása alapján szülessen!

Hozzászólás Bognár Károly: *A változó NATO, amelybe törekszünk* című cikkhez (megjelent a *Hadtudomány* 1995. évi 3. számában)

„Észak-atlanti Szövetség, NATO, az imperialista hatalmak által, az USA vezetése alatt létrehozott agresszív katonai tömb... névleg védelmi, a valóságban azonban támadó jellegű csoportosulás, amely a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen irányul.” (Új Magyar Lexikon, Akadémiai Kiadó, 1960.)

Ugye, emlékszünk még az ilyen és ehhez hasonló felfogást tükröző, a legális sajtót uraló, agitatív jellegű, egyoldalú, a valóságot erősen elferdítő szövegezésben megjelenő „tudományos” cikkekre, riportokra, közleményekre.

Napjainkban egy konkrét eszmei felfogás és/vagy politikai cél elfogadása már nem állampolgári kötelesség. Ugyanakkor kormányzati szándék szerint mielőbb el kell érni, hogy a Magyar Köztársaságot felvegyék az euro-atlanti integrációba, vagyis a NATO-ba is. Ilyen körülmények között feltétlenül fontos, hogy a NATO lényegét történelmi valóságában és a jövőbeni ígérétében, lehetőleg objektívan megismerjük. Ezt elősegítendő – amellet, hogy a kormányzati belépési szándék hangoztatásáról, indoklásáról (támogatását vagy ellenzését szító hatással), a csatlakozási szándék nyugati vagy keleti fogadtatásáról szóló hírek uralják a médiát – különféle folyóiratban különböző

szerzőktől sok cikk, tanulmány jelent meg az utóbbi időszakban.

Ezek közül kiemelkedően értékesnek, szándékában, de hatásában is objektívnek tartom Bognár Károly publikációját (többek között *Reálisan a NATO-tagságról, A NATO és az Európai Unió változásai és a magyar fegyveres erők feladatai, A fegyveres erők funkcióinak, feladatainak változásai, A változó NATO, amelybe törekszünk*).

Úgy tartom, hogy a NATO lényegéről ezen utolsó cikk a legalaposabb, legteljesebb, történelmi szerepének bemutatásában objektív. Ehhez kapcsolódnom saját gondolataimból adalékokkal: nem kifogásolom azt, ami le van írva, de egy kicsit – éppen a teljesség növelése, az objektivitás erősítése és az összefüggések szélesítése érdekében – pótolni azt, ami nincs leírva.

Kezdjük az adalékok sorát!

1.) Az észak-atlanti térségben elhelyezkedő, azonos szellemi, társadalmi érdekeket valló országok katonai védelmi szövetségének, a NATO-nak a létrejöttét nemcsak ezen országok közös (belső) érdeke, hanem – kimondva vagy kimondatlanul – egy meglévő és potenciálisan növekedő ellenség, az általa jelentett veszély is motiválta külső indokként. Nem ellenség

nélküli, hanem konkrét ellenséget egyértelműen számba vevő körülmények között alakult meg, és mindvégig ezen ellenséget, annak veszélyességét figyelemmel kísérve, fejlődött, alakult a NATO.

1949-ben, a második világháborúból a szövetségesek oldalán győztesen kikerült Szovjetunió – háborús veszteségeinek felszámolása közben – mindinkább önálló, társadalmi berendezkedését, eszmerendszerét tekintve a Nyugattal ellentétes globális politika folytatására tért át. Benne olyan ellenséget látni, amely a nyugati országokra (eszme- és társadalmi rendszerekre) veszélyt jelent, nem volt túlzás.

Európa háború utáni status quoja kialakult. A kelet-közép-európai országok, gyengék, szovjet befolyási övezetbe tartoznak, bennük a kommunista (szocialista) társadalmi rend stabilizálása folyik. Nem volt nehéz prognosztizálni, hogy a Szovjetunió vezetésével viszonylag rövid idő alatt ellentétes politikai célú, a Nyugatra katonai veszélyt jelentő szövetség jöhet létre.

Míndez tehát azt jelenti, hogy a NATO létrejöttét, létezését és fejlődését, a változó helyzethez való alakulását az egyértelműen számon tartott ellenség (ellenpólus) elleni védelmi cél motiválta.

Hogy ezen ellenség (a Szovjetunió és a Varsói Szerződés) és az általa jelentett veszély megszűnése, de Oroszország, mint atomhatalom (nagyhatalom) színre lépése a NATO további létét, illetve a szövetség célját hogyan alakítja, arra a válasz és az abból fakadó gyakorlat (tehát a bővítés kérdése is) a téma sokszoros bonyolultsága miatt csak lassan születik.

Amíg a NATO saját magában, a mosztani keretben nem tisztazza a jelen helyzetre és a jövőre vonatkozóan a szövetség lényegét, célját, stratégiáját, a tagság (bővítés) feltételeit, addig a tagfelvételt kérő szabad, szuverén közép- és kelet-közép-

európai országok irányában nem tárulkozhat ki és nem utasíthat el. Ezért is keresett a NATO-vezetés (elsősorban az USA) – a tisztázási folyamat elhúzódását, ugyanakkor a belépési szándék progresszivitását látva – olyan átmeneti megoldást, amelyet ki nem munkáltan ugyan, de a békepartnerségben vélt megtalálni.

2.) A NATO 1949-ben tizenkét állam szövetkezési célszerűségéből, elvi azonosulásából, gyakorlati egymásrautaltságából, de főként érdekközösségéből nyitott nemzetközi szervezatként jött létre. Látványosan ezt a minősítést bizonyítja, hogy a szövetség a mai napig négy tagállammal bővült. A valóságban azonban a NATO „érdeketessel” rendelkező (tehát zártnak is felfogható), demokratikus szervezet. Ez utóbbi véleményt alátámasztja, egyrészt: maga az Észak-atlanti Szerződés 10. cikkének szövege „a Felek egyhangú megegyezéssel a Szerződéshez való csatlakozásra hívhatnak meg minden más európai államot, amely képes arra, hogy elősegítse a szerződés elveinek továbbfejlesztését és hozzájáruljon az észak-atlanti térség biztonságához” (megfoghatatlan feltételek), másrészt: az a gyakorlat, ahogyan a négy államot, különösen Görögországot és Törökországot annak idején felvették, illetve ahogyan a csatlakozási kérelmeket benyújtó közép- és kelet-közép-európai államokat napjainkban a zárt retesz előtt, lényegében parkoló pályán tartják.

Nézzük a részleteket! Görögország és Törökország teljes jogú NATO-tagságát 1952. február 18-tól számítják. Annak előkészítése azonban jóval korábbi dátumra tehető. 1949-ben Truman elnök Görögország és Törökország rossz anyagi helyzetére, zilált gazdaságára, gyenge haderejére (Görögország esetében a külső hódítóktól és belső zűrzavarból származó óriási veszteségeire) hivatkozva kért felhatalmazást az Egyesült Államok kong-

resszusától mintegy 400 dolláros segélyre és katonai szakemberek odavezénylésére. A kongresszus a felhatalmazást megadta. Szerintem a tagsági behívásra ez volt az első lépés.

Nem vitatva az USA szándékát a demokratikus rendszerek, a szabad népek totalitarizmus elleni támogatására vonatkozóan, anyagi (humanitáriusnak hangoztatott) áldozatok és más irányú segítségnyújtás révén olyan stratégiai értékű (jelentőségű) területhez (pozícióhoz) jutottak, amely térség – a maga társadalmi labilitásával, a Szovjetunióval való déli szomszédságával – a lépés megtétele nélkül az USA-ra (NATO-ra) komoly veszélyt, a lépés megtételével a Szovjetunió politikai-katonai törekvései ellen (vagyis a NATO saját érdekében) stabil bázist jelentett. A döntés realizálásának hatására a két érintett országban stabilizálódott a belső helyzet, de továbbra is fennmaradt közöttük – sokszor konfliktushelyzetet is előidézve – a történelmi ellentét. Amire az USA kongresszusa számított, ez utóbbitól függetlenül bekövetkezett. A Földközi-tengeren kirobbant konfliktus idején Görögország és Törökország a Szovjetunióval szemben az USA-hoz csatlakozott. Ezzel és más, a csatlakozás szempontjából progresszívnek minősülő megnyilvánulással (a próba teljesítésével) a két állam „éretté” vált arra, hogy egyhangú döntéssel behívják a NATO-ba.

A NATO-ban a tagállamok teljes egyhangúságával – nem többségi aránnyal – születhetnek a döntések általában és a felvétel kérdésében is. Elvileg egy közös szövetségi és (most már) 16 önálló állami érdek azonossága, egybeesése és a jelöltre vonatkozó számtalan kimondott vagy ki nem mondott feltétel meglétének elismerése szükséges ahhoz, hogy valamely országot ne felvegyenek, hanem behívjanak tagnak. Hát ez csak elvileg ne-

vezhető nyíltságnak. A gyakorlatban – a fő érdektől függően, ami esetenként egyértelműen össz-szövetségi, esetenként a vezető állam(-ok) érdeke lehet – a behívásos bővítés vagy nagyon leegyszerűsödik, vagy a helyzet, illetve érdek eltérő megítélése alapján létre sem jön.

Jelenleg, a megváltozott világhelyzetben, amikor a Szovjetunió, a Varsói Szerződés és az általuk jelentett veszély megszűnt, amikor Közép- és Kelet-Közép-Európában létrejött szuverén, szabad, a demokratizmus irányába fejlődő, de gazdaságilag, védelmi képesség szempontjából gyenge, ugyanakkor sok történelmi, etnikai ellentétet hurcoló országok kéri (politikai okokból és biztonságuk növelése érdekében) a NATO-ba való felvételt, a NATO-nak – ha hű akar maradni eredeti önmagához, önérdékéből is idomulva egy demokratikus, kiegyensúlyozott, békés Európa megteremtésére irányuló tendenciához – határozottan tovább kell lépnie! Egyértelművé kell tenni a szövetség jövőbeni rendeltetését, célját, az erre vonatkozó stratégiát, a működés mechanizmusát, az esetleges bővítés követelményeit, külön az egyes felvételek technikáját. Mindezt annak figyelembevételével, hogy az esetleges bővítés nem jelenthet automatizmust, és nem jelenthet diszkriminációt egyetlen belépni szándékozóval szemben sem, de nem kelthet fenyegetettségi érzést az adott régióban lévő, belépni nem szándékozóknál. Az ilyen bonyolult összefüggések megoldására irányuló válasz és cselekvési program (reményeink szerint), ha lassan is, de formálódik. Ezt sürgetni, esetleges javaslatainkkal elősegíteni, támogatókat szerezni lehet, de megkerülni nem lehet.

3.) A fent elmondottakból kitűnik, hogy a NATO – amelybe törekszünk – létrehozását a közös belső érdekeken és eszmerendszeren túl a reális ellenség és az

általája jelentett – láthatóan növekvő – veszély megléte is motiválta. Az ötvenes évek első harmadától ezen ellenség megnevezése, terveinek, veszélyességének elemzése és a tennivalók eldöntése – amennyire ez publikus lehet – nyíltan szerepel a NATO közleményeiben, híreiben. Ezen ellenség és az általa jelentett veszély változása készítette a NATO-t olyan követő, még inkább megelőző intézkedésekre, amelyek révén – támaszkodva a szövetség eszmei egységére, gazdasági bázisára – sikeresen teljesítette vállalt kötelezettségeit mind a szövetség területi sérthetlenségének megvédése, mind a gazdaság és a társadalom fejlődéséhez szükséges béke biztosítása tekintetében. Ez a siker nagymértékben motiválta napjainkban a csatlakozási szándékokat.

Az elmondottakból kitűnik az is, hogy a NATO megalakulásától, amikor is nyílt nemzetközi szövetségnek deklarálta magát, eddigi létezéséig – bár 46 év alatt (nem is csak az észak-atlanti térségből) 4, azaz négy államot behívott soraiba – jól funkcionáló „érdeketesszel” megőrizte saját eszmei és cselekvési egységét.

Ma, a megváltozott világhelyzetben a NATO-nak eredményessége érdekében – és hogy korábbi, átmenthető arányait (értékeit) megőrizze és a túlhaladott (elavult) sajátosságokat az új helyzet követelményeinek megfelelőekkel váltsa fel – bonyolult elmentmondásokat kell feloldania, kényes nemzetközi viszonyokat (összefüggéseket) kell megnyugtatóan rendeznie. Ma nem csak megnevezni nem lehet konkrét ellenséget, de még csak sejteni sem! Sőt arra is vigyázni kell, hogy egy-egy intézkedést, döntést, megnyilatkozást senki ne minősíthesse ellene irányulónak, érdekeit sértőnek. (Márpedig az ilyenre hajlamosokkal bizony számolni kell!)

Nyilvánvaló, hogy az eddig jól működő „érdeketesszt” nem lehet megszün-

tetni, de jelenlegi formájában megtartani sem. A felvételre várókat automatikusan felvenni, megfelelő indok nélkül elutasítani, vagy velük szemben erejükön felüli, teljesíthetetlen feltételeket kikötni nem lehet.

Az új helyzetből fakadó, vázlatosan felsorolt, és még számtalan problémát, elmentmondást látva, a NATO hosszabb rendezési folyamatot tart reálisnak. Ezért is, szinte a helyzet kényszerítő hatására találta ki, hozta létre a Partnerség a békéért program intézményét. Ezzel kívánta a belépni szándékozókat biztatni, a nem csatlakozókat – főként Oroszországot – megnyugtató, önmagának pedig (de másoknak is) a problémák rendezésére megfelelő időt biztosítani.

A Partnerség a békéért program, eltérően a taggá való felvételtől, nem igényli a tagállamok egyhangú egyetértését; a feltételeket alapvetően nem a NATO szabja meg, hanem minden csatlakozni szándékozó maga készít egy, a saját helyzetének, lehetőségeinek és érdekeinek megfelelő (együttműködési) programot. Kétoldalú megállapodás ez a program (amelyben elsősorban a szándékot díjazzák), és minden további nélkül kész a partnerség. Egy-egy állam programja másik csatlakozó programjával nem kerül összevetésre, és a csatlakozásból kimaradottakban sem kelt veszélyérzetet. (Ez utóbbit Oroszország deklarálta is. Igaz, a NATO keleti kiterjesztéséről már nem ez a véleménye.)

A programot összeállítók egyike-másika úgy vélte (igaz, erre különféle biztatás is elhangzott), hogy az ő programja olyan „előleg”, amely majd a „belépési díjból” levonásra kerül. Vagyis hogy a jó sok vállalat, eltökéltséget, de különösen a felvételre érettséget tükröző (bizonyító) program elősegíti a mielőbbi, a sorrendben másokat megelőző felvételt (behívást). Emiatt aztán egyik-másik partner-

nél a maga által összeállított program erőn felüli, elsietett lépéseket, indokolatlan vállalat is tartalmazhat.

Összességében leegyszerűsítve ezek a programok a NATO láthatóan elhúzódo rendezési folyamatához szükséges átmeneti időszak aktív tevékenységgel való áthidalására szolgálnak. A programokban szereplő tevékenységek pedig egyfelől a NATO által nyújtott sokoldalú konzultációs, kiképzési, technikai együttműködés lehetőségeire, így a NATO-hoz való kompatibilitás elérésének elősegítésére irányulnak, másfelől a jelölt részéről a békefenntartásban kínáló esetleges nemzetközi feladatokra való felkészülést, az abban való részvételi készséget és képességet mutatják be, deklarálják.

Amikor a békepartnerségre a döntést meg kellett hozni és a programokat el kellett készíteni, még nem lehetett látni, hogy élesben milyen együttműködést kínál az élet a boszniai béketeremtés révén a NATO és szinte az összes „partnerország”, sőt még Oroszország számára is. Hogy ebben a széles körű együttműködésben kit mi motivál, abba most ne menjünk bele. Fogadjuk azonban el részletezés nélkül, hogy minden egyes résztvevő érdekelt a délszláv válság rendezésében, az abban való részvételével ezen érdek is megnyilvánul.

De mi lesz a boszniai béketeremtés (megelőzés) gyakorlati tapasztalatainak hatása a NATO elvben elhatározott kiterjesztésének további alakulására, a belépni jelentkezők további szándékára vagy éppen a belépni nem szándékozók állás-

pontjára? Ezt ma még nem lehet megítélni, de feltételezhető, hogy az eddig elképzel (bővítési) lehetőségeket, az ahhoz való viszonyulást további módosíthatja. Nagyon jó esetben meggyorsíthatja a bővítés folyamatát, de fennáll annak a valószínűsége – mivel a boszniai együttműködés (reményeink szerint) a NATO formális kibővítése nélkül is igen eredményes lesz –, hogy azt időben kitolja.

A találgatások helyett szögezzük le, az „a NATO, amelybe igyekszünk” nem azonos a 46 évig feladatait sikeresen teljesítő, változó szövetséggel. A jövő „46 év” sikereire készülő NATO, a régi talaján és az új kihívásokhoz igazodva, most formálódik. A bővítésre irányuló deklarált szándék csak elvi döntés, amelynek gyakorlati realizálása – a fennálló sok-sok bizonytalanság miatt – sem részünkre, sem mások részére nem mai aktualitás. Ezért – amellet, hogy tisztességgel teljesítjük a programunkban vállaltakat, érdekeinknek megfelelően az azon túlmutatókat is, odafigyelünk, és ha lehet, segítünk a bővítési előkészületekben – úgy tartjuk: nem célszerű a mielőbbi felvétel „reményét” (Ádám és Éva biztatására hivatkozva) naponként felfel villantani. Nem célszerű az ország mai védelmi képességét veszélyeztető, csatlakozást „elősegítő” intézkedéseket túlhajtani. De nem tartjuk szükségesnek azt sem, hogy már most népszavazás döntsön a csatlakozás kérdésében. Várjuk meg, amíg a bővítés feltételeit kialakítják, akkor csináljunk precíz mérleget a belépésről – mit ad, mibe kerül –, és csak a nemzeti érdek prioritása alapján szülessen meg a döntés!

Még egyszer a Berlin ostroma és az európai háború vége című cikkről

A szerkesztőbizottság egyenlő arányban helyt adott mindkét szerzőnek: Gosztonyi Péter: *Berlin ostroma és az európai háború vége* (Hadtudomány 95/2. sz.) című cikk szerzőjének és az ehhez kapcsolódó *Néhány hadtörténelmi megjegyzés* (Hadtudomány 95/3. sz.) címmel megjelent hozzászólásnak. A szerző viszontválaszával és Borus úr erre reagáló rövid megjegyzéseivel a magunk részéről lezárnak tekintjük a vitát.

Gosztonyi Péter: Válasz egy kritikus megjegyzéseire

Borus József, a történettudomány kandidátusa, néhány megjegyzéssel illette a *Hadtudomány* 1995. évi 2. számában megjelent, *Berlin ostroma és az európai háború vége* című tanulmányomat.

Írása kezdetén kijelenti, hogy a tanulmány nem sok újat ad a témához. Lehet, hogy ez áll a nyugati olvasóra. De annak az érdeklődőnek, aki eddig otthon, Magyarországon élt, és eddig a szovjet hadtörténelem hurrápatritizmusán nevelkedett, nézetem szerint – hadtörténelmi és politikai vonatkozásban egyaránt – gazdagítja ismereteit.

Kritikusom kifogásolja, hogy publikációban a német hadsereget következetesen Wehrmacht kifejezéssel illetem, és nem tettem különbséget a különböző Wehrmacht-haderőnevek között. Nézetem szerint erre csak különleges és ritka alkalmakkor kerül sor. Hiszen ha a 2. magyar hadsereg oroszországi alkalmazásáról írunk, mindenütt honvédségnek emlegetjük, jóllehet a 2. hadsereggel a légierő egy csoportja is részt vállalt a harcokban.

Ami a német „csodafegyverek”-kel kapcsolatos megjegyzéseit illeti, Borus úr téved. 1985-ben a nyugatnémet WDR tévécsatorna archív felvételekből e fegyverekről egy sorozatot sugárzott. Ott látható volt, hogyan készültek 1944 őszén a Harz hegységben (és máshol), mélyen, a föld alatti kazamatákban, a sorozatban gyártott új típusú, sugármeghajtású vadászpilóta gépek. Különböző típusokat gyártottak, legtöbbször a Volksjäger He-162-ből. *Havonta* 160 gépet. A He-162-A 1-ből (Salamander) már csak *havi* 100 gép készült el. 1945 februárjában e gépek egy részét már a fronton alkalmazták. Főleg a honi légvédelem támogatására – a nyugati bombázókötélékek ellen. A háború végén kb. 800 példány maradt meg e gépekből. Felhasználásukra német részről már azért nem került sor, mert hiányzott az üzemanyag és a megfelelő számú kiképzett pilóta. A fent felsorolt gépek műszaki adatairól kitűnő képet nyújt Rudolf Lusar: *Die deutschen Waffen und Geheimwaffen des 2. Weltkrieges und ihre Weiterentwicklung* című, ma már tizedik, bővített kiadású kötete.

A fentebb említett német tévésorozat 1945-ös felvételek alapján bemutatta a háború után zsákmányolt He-162-es típusú gépeket is. München mellett egy nagy rétre hordták össze őket. Legalább 300 gép állt ott, a legtöbbje még üzemképes állapotban.

Borus József hosszasan elidőzik a felső-sziléziai német hadiüzemeknél, gyáraknál, és ezzel kapcsolatban az ezen iparvidéket ért károkról értekezik. De egyoldalúan csak az olajfinomítók és műbenzingyárak 1944-es kárait említi. Felső-Sziléziában azonban más hadianyagokat és hadfelszerelési cikkeket is gyártottak. Pl. páncélosokat. Albert Speer birodalmi fegyverkezési miniszter 1969-ben kiadott visszaemlékezéseiben ismertet egy, Hitlernek 1945. január 30-án átadott emlékiratot, amelyben kijelenti: „Felső-Szilézia elvesztése után a német fegyverkezés már nem lesz képes a frontoknak megfelelő mennyiségű lőszert, fegyvert, páncélost stb. rendelkezésre bocsátani.” Szerintem ezért volt oly súlyos a németek számára a felső-sziléziai iparvidék elvesztése. Ezt „Berlin-tanulmányomban” meg is említettem.

Borus úr láthatóan kevésbé ismeri Csujkov marsall utolsó könyvét („Konyec Tretyevo Rejha”), amely Moszkvában 1964-ben, Münchenben németül két évvel később került kiadásra. Ebben a könyvben Csujkov az ezen időben kegyvesztett Zsukovon kíván egyet „rúgni”, azzal vádolván meg őt, hogy az 1. Fehérorosz Front főparancsnokaként a Berlin elleni hadműveletben 1945-ben nem kellő áttekintéssel és eréllyel vezetett. Csujkov – 1945-ben egy gárdahadsereg parancsnoka és még nem marsall – Zsukov alárendeltségében a Vörös Hadsereg Berlin irányában felvonultatott hadseregcsoporthoz egyikeként volt parancsnoka. Elmondja, amit én is leírtam, hogy miután az 1. Fehérorosz Front 1945. január 30-án kijutott az Oderához, sőt egy helyen még

hídfőt is tudott létesíteni, április elejéig a további támadás előtt hadműveleti szünetet iktatott be. Erre nem volt szükség – magyarázza. A német hadsereg (Borus kedvéért: a Heer és a Luftwaffe) szét volt zilálva. Az Oderától Berlinig az út alig 70–80 kilométer, tehát – így Csujkov – hiába volt január végén megállni.

Csujkov persze mindezeket a saját hadseregén belüli tapasztalatok alapján írja. A hadseregcsoporthoz parancsnokságának katonai és politikai problémáit nem ismerte, nem ismerhette. Sztálin félt megfelelő előkészületek és tartalékok nélkül offenzívát indítani. Ne felejtjük: a Vörös Hadsereg Varsó alatti, 1920 augusztusi kudarcának emléke élénken élhetett az akkori vörösparancsnoki gárdában. Ezenkívül nyugtalanították Sztálint a kósz hírek Svédországból és máshonnan. Ezek titkos német–angolszász különbeke-tárgyalásokról suttogtak. Zsukov hadseregcsoporthoz meg kellett erősíteni és a csapatokat rendbe kellett rázni. A „zabra” ez időben mindennapos volt a Vörös Hadsereg katonáinál: egy kiégett, elpusztult országból érkeztek. Emberileg érthető, hogy az egyszerű katonát, de a tisztek egy részét is elkápráztatta az a „gazdaság”, amit ők az Oderától keletre, német területen tapasztaltak. Boris Oljszanski egykori ezredes 1954-ben Buenos Airesben kiadott (My prichodim s wostoka című) könyve részletesen vázolja a Berlin-tanulmányomban közölt helyzetet. Borus úr siet kijelenteni, hogy nevezett ezredes nem az amerikaiakhoz „átállt” személy, hanem „áruló”. Szerinte tehát mindenki, akinek elege volt a sztálini munkásparaszt paradicsombeli életből és (Leninnel mondva) a „lábával szavazott” – áruló.

Hogy a német katonai vezetés nem használta ki az 1. Fehérorosz Frontnál beállott zavaros katonai helyzetet, arra az a magyarázat: Hitler örült, ha elég katonát

tudott összeszedni az eddig még alig megerősített Odera-vonal védelmére. Hiszen ugyanakkor a nyugati csapatok előretörése ellen is kellett védekeznie. Tiszti iskolásokat, tengeralttjáróra már nem jutó matrózokat, kadétoakat, a légierő feleslegesnek minősített földi személyzetét, a népfelkelők (Volkssturm) egy részét stb. vonultatták fel a sebtében alkotott Odera-vonalra. Mindezekről részletesen a *Der Kampf um Berlin*, 1945 című, először 1970-ben megjelent 400 oldalas könyvemben írok. A könyv egyébként négy kiadást ért meg. Az utolsó kiadás 1985-ből származik.

Kritikusom „képtelenségnek” nyilvánítja azon állításmat, miszerint 1945 márciusában Zsukov arcvonala mögött, megfelelő mélységben a vörös légierő 800 nehézbombázóját gyűjtötték össze. Nos: az adat a Voennij Isztoricseszki Zszurnalban (Moszkva) jelent meg 1967-ben.

A Szovjet Hadsereg Berlinben (NDK) 1985-ben kiadott lexikonja szerint eme 800 bombázó a 18. szovjet légi hadsereg kötelékébe tartozott és a legfelsőbb főparancsnokság tartálékát képezte. A legfelsőbb főparancsnok – tudjuk – Sztálin marsall volt. E légi köteléket 1944 végén hozták létre. Áttelepítése a Visztulától nyugatra 1945. január végén kezdődött.

Néhány mondat még a szintén kifogásolt történészi ars poeticámhoz. Tudom, vannak a szakmának olyan művelői, akik éveket, évtizedeket töltenek el különböző levéltárakban, bogarásszák az iratokat és a végén annyi adatot hordanak össze, hogy nem mernek belekezdeni a tervezett könyv írásába. Vagy ha születik is tízévenként egy-egy művük, az olyan annyira terhes a részadatoktól, hogy tulajdonképpen csak pár tucat embernek szól. Az unalom árad az ilyenfajta szakkönyvekből, amelyhez még a diákok is undorral nyúlnak. Borus Józsefnek igaz van: én használok ugyan munkáimhoz

levéltári forrásokat, de csak szépszerivel. A *történetíró* feladata szerintem a tömegeknek írni; rájuk hatni, az eseményeket és azok következményeit az érdeklődőkkel megismertetni. Gondolja át mindenki maga az olvasott dolgokat, és így tanuljon a múltból. A mai brit történészek egyik doyenjét, Carr professzort idézem aki szerint a történésznek le kell számolnia a 19. század történetírói örökségével. „A történetírás nem a lehető legnagyobb számú »cáfolhatatlan és objektív tények« felhalmozásából áll” – írja. „Ugyanis, aki ehhez ragaszkodik, az vagy az örültek házában fejezi be életét, vagy kénytelen elhagyni a történetírói pályát. Ez az örökség, Németországban, Angliában és az Egyesült Államokban egyre növekvő mennyiségű, fűrészpör-szárazságú tényleírást produkált, és eredményeképpen porszemekkel bíbelődő monográfiákat gyártottak azok az állítólagos történészek, akik egyre kevesebbről egyre többet tudva, nyomtalanul süllyednek el a tények óceánjában...”

Az igazi történetíró ugyanis sohasem kinyilatkoztat, csupán hatni, gondolkodásra készíteni szeretne. A történész feladata, hogy dolgozószobájának falai közül országának határain túl vigye a párbeszédet, a történelmet. A történetíró feladata, hogy ne csupán egymásnak, hanem a nagyközönség számára írjon. Közérthetően. Érdekesen.

Ami – befejezésül – Borus úr ama „gondját” illeti, miszerint a Berlin ostroma című tanulmányomban közöltek régi-ek, és ezeken a legújabb történetírás már túlhaladott, szabad legyen megjegyznem, hogy berlini csata 50. évfordulóján, 1995-ben – tudtommal – német nyelvterületen csak egy könyv jelent meg: Anthony Reece–David Fisher: *Der Fall von Berlin*, Aufbau Verlag 1995, 715. oldal. De ez sem tudott a témához „újat” adni.

Borus József: Vitatkozzunk – és tartsuk tiszteletben a tényeket!

A Hadtudomány tisztelt olvasói nyilván egyetértenek velem abban, hogy a folyóiratban megjelent tanulmányokhoz bárki hozzászólhat, véleményét nyilváníthatja. Ugyanígy joga van az érintettnek a válaszadásra. Hadtudományi és hadtörténelmi irodalmunkban nem az a probléma, hogy sok a vita, hanem ennek az ellenkezője.

A jog mellett azonban itt is fennáll a kötelezettség, a tények tiszteletben tartásának a kötelezettsége; kötelezettség az olvasó iránt, hogy a közlések valósághűek legyenek. Ez a kötelezettség vezetett akkor, amikor az 1995/3. számban hozzászóltam Gosztanyi Péter: *Berlin ostroma és az európai háború vége* című cikkéhez, kifogásolva az ebben előforduló sok tárgyi tévedést, hiányosságot, félrevezető fogalmazást. Hozzászólásom megjelenése után számos egyetértő véleményt kaptam.

Válaszában Gosztanyi lényegében elutasítja észrevételeimet. Célom sem hozzászólással, sem ezzel a viszontválasszal nem az ő meggyőzése, hanem a Hadtudomány olvasóinak figyelmeztetése: így, ahogyan Gosztanyi teszi, nem szabad hadtörténelmet írni! Nem is kívánok valamennyi megjegyzésével foglalkozni, újabb tévedéseit és valótlan állításait kipellengérezni – csupán mutatóba közülük néhányat.

Kérdés: honnan veszi, miért állítja, hogy aki „eddig otthon Magyarországon élt” az „eddig a szovjet hadtörténelem hurrápatriótizmusán nevelkedett”? Tessek megnézni akár a Hadtudományi Könyvtár, akár a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia könyvtárának anyagát, hogy mennyi nyugaton megjelent szakkönyv van ezekben. A Hadtudományi Könyvtárban 1981 óta megvan pl. a Gosztanyi válaszában említett Lusar könyv a második világháború német fegyvereiről és titkos fegyvereiről. Ez különben inkább

népszerű jellegű munka, – első megjelenése óta tucatnyi jobb, részletesebb, megbízhatóbb feldolgozás látott napvilágot.

A „szovjet hadtörténelem hurrápatriótizmusa” vád nevetségessé válik bárki számára, aki megnézi az 1954-ben újraindult „Hadtörténelmi közlemények”-ben a második világháborúról megjelent számtalan tanulmányt, ezek lábjegyzeteiben az évtizedek óta idézett nyugati forrásokat és feldolgozásokat.

Gosztanyi azt állítja, hogy tévedek a német „csodafegyverek”-re vonatkozó megjegyzéseimben. Állítását a nyugatnémet WDR televízió 1985-ben sugárzott sorozatával véli igazolhatónak, mely szerint a „Harz-hegységben (és máshol)” gyártott sugárhajtású vadászgépek közül a legtöbb „a Volksjäger He-162” volt. Nos, nézzük meg a számokat, a német birodalmi felszerelési és haditermelési minisztérium adatai alapján.

A legjobb német sugárhajtású gépből, a két hajtóműves Me-262-ből 1280 db készült, a He-162-ből viszont ennek még a tizedrésze sem: 1944-ben csupán 12 (!) db, 1945-ben 116. Nem kellene magasabb matematikai ismeretek annak felismerésére, hogy az összesen gyártott 128 db He-162-ből nehezen maradhatott meg a „háború végén kb. 800 példány”, – és nem hordhattak össze München mellett egy nagy réten 300 db-ot – mint az válaszában Gosztanyi állítja.

Nem ez az első eset, amikor a vita során az egyik fél adatok és tények helyett olyasmit magyaráz bele a másik fél érvelésébe, amit az nem is mondott. Tipikus példája ennek Gosztanyi reagálása az általam a felső-sziléziai iparvidékkel kapcsolatban írtakra. Észrevételeimben (121. o.) azt írtam, hogy nem áll helyt Gosztanyi állítása, miszerint az ottani hadiipari

üzemek 1945 januárjáig „nem szenvedtek a nyugatiak rendszeres légítámadásaitól”. Hozzászólásomban részletesen ismertettem, hogy 1944. május 12. és december 26. között hány légítámadás érte a felső-sziléziai *olajfinomítókat* és a mesterséges benzint előállító *hidrálóüzemeket*. Egyetlen betűt sem írtam azonban arról, illetve nem kértem számon Gosztonyitól, hogy miért nem foglalkozott az egyéb hadiipari gyárakkal, miután célom annak cáfolata volt, hogy 1945 januárja előtt e térség üzeimei ellen nem intéztek rendszeres légítámadásokat. Erre most Gosztonyi egyoldalúsággal vádol, mert „csak az olajfinomítók és műbenzinyárok 1944-ben ért kárjait” (így!) emlitem. Ha ezt hozzászólásomban vagy jelen válaszomban

megteszem, mégjobban kiderült volna az ő eredeti állításának tarthatatlansága.

Ami végül Gosztonyinak a történetírás módszereiről és feladatairól írt eszmefuttatását illeti, – ez régi vita a történeti irodalomban. Voltaképpen a mennyiség–minőség problémáról van szó. A szakmához értő, azt komolyan művelő kutatók véleménye szerint a kutatást csak félbehagyni lehet, befejezni nem. Legyen szabad ehhez a közel 40 éve, 1956 véres napjaiban életét vesztett I. Tóth Zoltán professzort idéznem, aki a Történettudományi Intézet egyik – azóta szintén néhai – osztályvezetőjének állítására, hogy egyes munkatársak elvesznek az anyagban, azt válaszolta: ő csak olyanokat látott, akik anyag *hiányában* veszttek el.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára, másfeles sortávolsággal gépeltessék. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20–22 gépelt oldalnyi terjedelmet. A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát.

A feldolgozott téma szemléletesebb bemutatására vázlatok, ábrák is beküldhetők. A vázlatokat lehetőleg tussal (egy színben) elkészítve, arányos méretekkel és nyelvtanilag (szakmailag) kifogástalan szövegezéssel kérjük.

Hogy a tanulmányok szerzői rovatot el tudjuk készíteni, kérjük külön lapon vagy a cikk végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, munkahelyüket, beosztásukat, tudományos fokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott munkahely és lakcímküket és telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg. A gyorsabb és pontosabb feldolgozás érdekében a számítógépen írt cikkek floppy lemezét is kérjük beküldeni. A lemezt visszaküldjük.

A kézirat közlési ideje – a cikk elfogadása esetén – átlagosan 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, a mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Harsányi László–Vass É. Zsuzsanna

A sorállomány fogazatának állapotáról az egészségügyi reform tükrében

A szájhigiéne, a fogazat állapota – úgy gondoljuk – elég jól tükrözi az egyén egészségkultúráját, összefüggésben van általános egészségi állapotával és jelzi a preventív hatékonyságát, az egészségügyi ellátás színvonalát.

A honvédség célja, hogy társadalomilag minél hatékonyabb legyen.¹ Ehhez a fiatalok nevelése is hozzájárul az egyre rövidülő szolgálati idő alatt. Szorosan kapcsolódik hozzá az egészségmegőrzés, az egészségnevelés, ami nemcsak az egészségügyi szolgálat feladata, hanem a komplex katonai képzés szerves része is. A szolgálati idő rövidülése, az egészségi állapot folyamatosan romló tendenciája miatt – a honvédség csökkenő sorkatonai és összlétszáma mellett is – nehéz a megfelelő létszámú alkalmas állomány bevonultatása. Ennek hatása a későbbi életkorokban össztársadalmi szempontból is kedvezőtlen.

A stomatológia katonai orvosi vonatkozásait illetően utalunk Salamon Henrik könyvére², melyben a következőket találjuk: „A stomatológiának kollektív alkalmazása elvitathatatlanul a katonai orvosi történelemben gyökerezik. ... A múlt század folyamán, jóval megelőzve és példát szolgáltatva a polgári hatóságoknak, a katonai nevelőintézetekben és tisztképző iskolákban felállították az is-

kolai fogászatot és minden katonakórházban fogászati rendelőt létesítettek. A hiányzó iskolai fogorvosi rendelők, a preventív felvilágosítás hiánya miatt oly hiányos és elhanyagolt fog- és szájállapotban kerülnek a fiatalok bevonultatásra, hogy a népgondozásnak ezt az évtizedes mulasztását a katonai szolgálat alatt a kincstár sem anyagilag, sem személyzettel nem bírja pótolni... E téren a polgári és népegészségügyi hatóságoknak halaszthatatlan és sürgős intézkedése elodázhatatlan.”

Századunk első évtizedében működő elődeinkkel teljesen megegyező véleményünk alakult ki a '60-as években az újoncokkal kapcsolatban, ami arra utalt, hogy a halaszthatatlan és sürgős intézkedések mégis elodázódtak, vagy hatástalanok voltak. 1951-ben még szabályzat írta elő, hogy a szájiüreg tervszerű szanációját a néphadsereg minden alakulatánál és intézeténél el kell végezni.³ Ennek a valószínűleg soha nem teljesített utasításnak a végrehajthatósága is megszűnt még az '50-es években az egészségügyi szolgálat jelentős létszám- és struktúraváltozása miatt.

A bevonulások során kialakult szubjektív benyomásaink alapján konkrét fogászati vizsgálatokat kívántunk végezni az alábbi célokkal:

- a bevonulási fogstátusz rögzítése, esetleges változásainak nyomon követése;
- a szanációhoz szükséges beavatkozások számbavétele;
- az előbbiekre függvényében a fogorvosi szolgálat munkájának tervezése;
- a fogászati prevenció hatásának vizsgálata a fiatal felnőtt korosztályban.

Az első adatfelvételt 1975-ben végeztük, majd öt évenként (1980, 1985, 1990, 1995) azonos körülmények között megismételtük, jelenleg tehát az elmúlt 20 év alatt végzett öt vizsgálat eredményét tudjuk értékelni. Időszakonként tapasztalatainkról közleményekben számoltunk be, de meg kell vallanunk, hogy az eredmények és a kedvezőtlen következtetések miatt ezek megjelentetése sem volt akadálymentes, visszhangjuk pedig szinte egyáltalán nem volt.^{4, 5, 6}

Vázlatosan ismertetjük a vizsgálat és az értékelés módszerét, részleteiben előző közleményeinkre utalunk. Munkánk „korszerűtlenségének” magyarázatára – és mentségünkre – szolgáljon: a 70-es évek elején úgy kívántuk tervezni a vizsgálat sorozatot, hogy egyszerű és jól alkalmazható legyen nagy tömegű adat gyors felvételére a bevonuláskor, és a több mint 20 éve kialakított módszerem nem változtathattunk a különböző időpontokban kapott adatok összehasonlíthatósága érdekében. A hivatkozott években – a bevonulások egészségügyi vizsgálatainak keretében – 2500 fiatal fogstátuszát rögzítettük külön adatlapokon, jelezve a hiányzó, a szuvas, a tömött, az elhalt fogakat, a gyökereket és a meglevő pótlásokat. Ezenkívül feltüntettük a bevonultatás helyét megyénként, illetve bemondás alapján az előzetes iskolafogászaton való megjelenést.

Az anyag feldolgozása során levont következtetések:

- a vizsgált állomány – alkalmankénti

és összességében – területi megoszlása alapján országosan jellemzőnek tekinthetjük a kapott eredményeket;

- az iskolafogászati kezelés figyelemmel kíséréseivel a hálózat elterjedtségét, illetve munkájának eredményét nyomon tudtuk követni a bevonulási fogképeken;
- a minden alkalommal elkészített egyéni szanációs tervek – fogorvosi szolgálatunknál esetlegesen jelentkező igény mennyiségét, a szükséges beavatkozások arányait, ezek időbeni változásait mutatva – a szolgálat munkájának tervezéséhez adnak támpontokat.

Eredményeinket a következőkben foglaljuk össze.

1. A vizsgált állomány megyénkénti megoszlásának változásait a bevonultatások rendjéhez való alkalmazkodás, a szűrések technikai megszervezésének időnkénti nehézségei okozták, nem volt arra mód, hogy mindig azonos helyőrségben végezzük a vizsgálatot. Például 1985-ben főleg Pest megyeiek kerültek látóterünkbe, de időközben a bevonultatások lakóhely szerinti elvei is jelentősen változtak. Az 1995-ös területi megoszlás az alábbi táblázaton látható.

Pest megye	671
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	420
Vas megye	360
Hajdú-Bihar megye	253
Csongrád megye	201
Fejér megye	162
Zala megye	142
Békés megye	112
Somogy megye	68
Győr-Sopron-Moson megye	37
Tolna megye	18
Esztergom-Komárom megye	16
Bács-Kiskun megye	14

Veszprém megye	10
BAZ megye	6
Heves megye	4
Baranya megye	4
Szolnok megye	2
Nógrád megye	0
Mindösszesen:	2500

2. Az iskola fogászati hálózat jelentős térfelnyerése jól követhető az alábbi táblázaton (a megyénkénti arányok hasonlóan változtak).

		Előzetes iskolafogászat		Összesen
		+	-	
1975	fő	1484	1016	2500
	%	59,36	40,64	100%
1980	fő	1528	972	2500
	%	61,12	38,88	100%
1985	fő	1914	586	2500
	%	76,56	23,44	100%
1990	fő	2093	407	2500
	%	83,72	16,28	100%
1995	fő	2138	362	2500
	%	85,52	14,48	100%

A fogorvosi ellátás szervezetségének nyilván nagyon régen meglévő földrajzi különbözőségére jellemzőnek tartjuk, hogy 1995-ben az iskolafogászat jelenlétét 58 és 98% között észleltük és ez a két véglet Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Vas megye volt.

3. Számunkra is váratlan eredményt mutatott az ép foguák igen alacsony aránya, szinte hihetetlennek tűnik, hogy ebben a fiatal korosztályban már csak 2–4%-ban hiánytalan, ép a fogazat. Külön érdekessége a dolognak, hogy az iskolafogászat vonzásköréből kimaradtak között ezt az arányt végig magasabbnak találtuk, ez az alábbi táblázaton jól követhető.

		Ép fogazat		Összesen
		+	-	
1975	fő	20	46	66
	%	1,35	4,53	2,64%
1980	fő	30	30	60
	%	1,96	3,09	2,40%
1985	fő	54	14	68
	%	2,82	2,39	2,72%
1990	fő	37	14	51
	%	1,76	3,4	2,04%
1995	fő	84	20	104
	%	3,93	5,52	4,16%

4. A feldolgozás legnagyobb részét – és lényegét – az újoncok szanációjához szükséges munka mennyiségének, illetve időigényének kiszámítása jelentette. Mint már jeleztük, ezt a személyenként készített szanációs terv segítségével oldottuk meg. A szükséges beavatkozásokat a szakmai jelentésekben használt és a mellékelt táblázatokban látható szempontok szerinti csoportosítottuk. Extrahálандónak (foghúzás) vettük a gyökereket és az elhalt nagyörlőket, esztétikus tömést a frontfogakba, agalgámot a kis- és a nagyörlőkbe terveztünk. Gyökértöméssel az elhalt frontfogakat és kisörlőket kívántuk ellátni. A nagyörlőknél fém-, a többiekénél esztétikus koronával számoltunk, sor végi rágófogak hiányában részleges, kivehető pótlást indikáltunk.

Az értékelhetőség érdekében külön számoltuk az előzetes iskolafogászati kezelés tényét (plusszal, illetve mínusszal jelölve), és a kapott munkamennyiséget száz főre átszámítva a két csoport mellett a 2500 fő átlagát is kimutattuk. Ezt a három, 1995-re vonatkozó adatot a következő oldalon látható táblázaton mutatjuk be:

	1995		
	+	-	átlag
Extrakció	63	82	66
Amalgámtömés	182	117	181
Esztétikus tömés	80	104	83
Gyökérkezelés	9	5	4
Fémkorona	96	122	100
Esztétikus korona	117	142	120
Hídtest	106	139	111
Részleges protézis	13	20	14

Mivel a két csoport szanációjához szükséges beavatkozásokban lényeges különbségeket végig nem tudtunk kimutatni, az alábbi táblázatban csak a 20 év átlagait ábrázoljuk egymás mellett, az előző évek csoportjai közötti különbségeket illetően utalunk korábbi közleményeinkre.

	100 fő átlagai				
	1975	1980	1985	1990	1995
Extrakció	80	83	91	95	66
Amalgámtömés	179	293	238	215	181
Esztétikus tömés	76	89	96	103	83
Gyökérkezelés	31	30	16	17	4
Fémkorona	270	204	132	105	100
Esztétikus korona	43	72	164	106	120
Hídtest	151	150	142	108	111
Részleges prot.	26	28	24	25	14

5. A szanáció fogorvosi munkaidőigényének kiszámításához a korábban használt munkaegetység-táblázatot voltunk kénytelenek felhasználni, amely megközelítően tükrözte a beavatkozások időigényét, az esetlegesen szükséges rendelési idők tervezéséhez megfelelő segítséget adott, de erre a célra más nem is állt rendelkezésünkre. Gyakorlatilag napjainkra alakult ki a pontrendszer-számítás, ami lé-

nyegében hasonló szerepet tölt be – mérí a teljesítményt –, de munkaidő-számításra kevésbé használható.

A továbbiakban bemutatjuk az általunk értékelte beavatkozások munkaegetégeit, megemlítve, hogy egy munkaegetység öt percnak számít.

A számításokban felhasznált munkaegetység-táblázat kivonata

Munkaegetység	
1. Általános beavatkozások	
Érzéstelenítés, fagyasztás vagy be-fecskendezés	0,5
Fogeltávolítás	1,5
2. Konzerváló munka	
Tömés, amalgám két felületen	5
Esztétikus tömés	4
Gyökérkezelés egy- vagy kétgyökerű fogon	7
3. Technikai munkák	
Fémkorona	12
Esztétikus korona	16
Hídtest, függetlenül a tagok számától	3
Részleges lemez	18

6. A munkaidő kiszámítása után a szanációs teendőket a szakmában ismert és alkalmazott elvek szerint három csoportba osztottuk. A felső fokú szanáció a szükséges fogeltávolításokat (extractió), a másodfokú a konzerváló beavatkozásokot foglalja magába, míg a harmadfokú szanáció alatt a foghiányok pótlását értjük. A három szanációs fok egyenkénti és együttes időigényének bemutatása mellett szükségesnek tartjuk az I. + II. fok külön kiemelését, mint akut ellátási szükségletet, mivel ennek elhanyagolása a fogstátus szolgálati idő alatti romlásához vezet. Természetesen a rágóképességet, a szolgálatképességet akadályozó foghiányok pótlása sem mellözhe-

tő. Az 1995-ös adatok bontása mellett az átlagok összehasonlítására utaló alábbi két táblázat sem ad okot optimizmusra.

1995-ös fogorvosi munkaóraigény

	+	-	átlag
	óra		
I. fokú szanáció	10,5	13,7	10,1
II. fokú szanáció	107,8	86,9	108,4
III. fokú szanáció	320,5	404,1	332,6
I+II. fokú szanáció	118,3	100,6	119,4
I+II+III. teljes szanáció	438,8	504,7	452,0

100 fő szanációjának átlagai (fogorvosi munkaórában)

	1975	1980	1985	1990	1995
I. fok	9,9	13,9	15,2	15,8	10,1
II. fok	125,8	170,4	141,7	134,7	108,4
III. fok	389,3	387,1	434,1	319,8	332,6
I+II. fok (akut)	135,7	184,3	156,9	150,5	119,4
I+II+III. (teljes)	525,0	571,4	591,0	470,3	452,0

7. A megtartott fogazattal rendelkezők aránya és ennek a fogazati állapot jellemzésére való felhasználása nem volt általános ismert, illetve használt mutató. (A szakirodalom a DMF-indexet használta erre a célra.) Mivel az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 1978-ban meghirdette az Egészséget mindenkinek 2000-re! jelszóval programját, és ehhez – többek között stomatológiai célok kitűzésével is – hazánk is csatlakozott, visszamenőleg ebből a szempontból is feldolgoztuk anyagunkat. A WHO-ajánlás a 18 éves korcsoportban – ami közel megegyezik az általunk vizsgáltakkal – azt tartalmazza, hogy 2000-re

85%-uknak ne legyen hiányzó foga. A különböző időpontokban talált megtartott fogazatuk arányát az alábbi táblázaton mutatjuk be.

Megtartott fogazattal rendelkezők aránya

1975	1980	1985	1990	1995	2000
6,08%	13,20%	17,92%	20,80%	27,24%	?
WHO-ajánlás ⁷					85%
Magyar célkitűzés a '80-as években					50%
Magyar célkitűzés 1994-ben					70%

Kicsinek látszik a valószínűsége, hogy a jelzett időre a szakmai kollégium által eredetileg kitűzött 50%-ot, vagy az 1994-ben 70%-ra módosított értéket elérhetnénk.⁸

8. Érdekesnek tartjuk még az iskola-fogászati ellátás szempontjából a szélsőséges – Vas, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg és Pest – megyében 100 főre számított beavatkozásokat és a szanációjukhoz szükséges munkaórák bemutatását.

	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Vas megye	Pest megye
Iskolafogászat nem járt	41,66%	1,94%	4,92%
Extractio	84,28	90,00	59,01
Amalgámtömés	153,58	103,33	204,92
Esztétikus tömés	87,86	58,05	71,09
Gyökérkezelés	2,14	19,72	9,24
Fémkorona	113,57	100,83	79,13
Esztétikus korona	145,48	126,66	93,74
Hídtest	128,58	113,61	88,82
Részleges protézis	27,38	16,11	7,30

	Vas megye	Szabolcs- Szatmár- Bereg	Pest megye
I. fokú szanáció	15,0	14,0	9,8
II. fokú szanáció	74,6	94,9	115,3
III. fokú szanáció	431,0	523,6	256,5
I+II. fokú szanáció	89,6	108,9	125,1
I+II+III. fokú szanáció	520,6	632,5	381,6

Ezen adatok összefüggésével nem kívánunk foglalkozni, mivel az eredmények kialakulásában igen szerteágazó, a stomatológián kívüli népegészségügyi, szociológiai, egészségpolitikai, táplálkozástudományi kérdések is szerepet játszhattak.

*

Mint a bevezetőben utaltunk rá, a bevonulók fogazati állapota, ellátottsága, illetve ellátatlansága a honvédségnek mindig gondot okozott. A katonai és egészségügyi vezetés igyekezett a kérdést jelentőségének megfelelően kezelni, ennek érdekében a polgári egészségüggyel együttműködni. A fogászati ellátás anyagi problémájának megoldhatóságát az bizonyítja, hogy a második világháború előtt a fogorvosi rendelők önmagukat fenntartó intézmények voltak.⁹

Az önfenntartás fogalmába beletartozott a fogtechnikai háttér is, amit jelen vizsgálatunkban nem érintettünk, bár anyagi vonzata miatt nem kevésbé jelentős, mint az ellátás orvosi része. A mindvégig hangoztatott véleményünket változtatlanul fenntartjuk, hogy a honvédség az utolsó alkalom a fiatalok szervezett szanációjára, motiválására és evvel a munkával példát mutathatnánk a fiatalokkal foglalkozók más csoportjai számára is. Ismételten utalunk rá, hogy a kapacitás hiánya miatt ellátatlanokat szolgálati idejük alatt gyakorlatilag

egészségkárosodásnak tesszük ki. Erre azért érdemes figyelni, mivel a sorállomány egyébként is a szolgálat hátráltató jellegét emeli ki.

A fogorvosi szakmát legalább tíz éve kísérő egészségügyi reform változó szempontjai, az utolsó években az érdeklődés homlokterébe került anyagi és gazdaságossági kérdések kételyeket ébresztenek bennünk az elhatározások, célok megalapozottságát, átgondoltságát és hatásosságát illetően. Ezzel kapcsolatban csak a legfrissebb megnyilatkozásokra utalunk.

– A Népjóléti Minisztérium szerint a sorkatonák fogászati ellátása továbbra is ingyenes marad. Ezzel szemben tudjuk, hogy eddig sem volt az, a bevonulás előtti, ilyen jellegű korábbi elképzelések is csődöt mondtak.¹⁰ Itt kell megjegyeznünk, hogy 1995-ben megszűnt a ht. és a polgári állományt eddig megillető fogtechnikai munkákra vonatkozó díjkedvezmény is.

A tb.-finanszírozásból kimarad a 18–62 éves korosztály, ami – véleményünk szerint – a teljes fogorvosi ellátás költségeinek a zömét adja. Ha ez bekövetkezik, ki fedezi a honvédség igényjogosultjainak eddig megőrzött kedvezményes ellátási költségeit?

– Hosszú évek tervezgetése után sem sikerült bevezetni a szektorsemleges, teljesítményarányos finanszírozást. Lehet, hogy a tb. kivonulása az ellátásból a szektorsemlegességet jelenti? Úgy tűnik, hogy komoly érdekellentétek és az anyagi háttér hiánya akadályozza az előrelépést. Valószínű, hogy ameddig a fogorvosoknak és a betegeknek nem fűződik egyaránt anyagi érdeke a prevenció, a szűrés, a gondozás megvalósításához, addig lényegi változásra nem számíthatunk. A jelenlegi helyzet az, hogy „a fogorvosi ellátó hálózat működtetésére szolgáló összeg mind az igények

szempontjából, mind nemzetközi összehasonlításban olyan alacsony, hogy csak a sürgősségi és alapellátási feladatok jó színvonalú biztosítását teszik lehetővé.”¹¹

A honvédség fogorvosi szolgálatának jövőjét az határozza meg, hogy a gyorsan változó körülmények között, a piacgazdaság feltételei mellett képes-e megtalálni, kialakítani helyét a fogorvos-társadalomban, és ki tudja-e elégíteni a vele szemben – igényjogosultjai által – támasztott követelményeket, a speciális katonai-szakmai feladataira való felkészülés mellett.

A bevezetésben már idézett, A Magyar Stomatológia története szerint a katonai fogászatok érdemei a következők:

1. Hozzájárulnak a honvédkórházakban fekvő betegek tökéletes gyógyulásához.
2. A sorkatonaság tagjainak fogazatát, szájüregét épségben tartják.
3. Ez a gondoskodás kiterjed a katonai

nevelőintézetekben élő jövőbeli katonanemzedékekre.

4. A katonaaállománynak, főleg a fiataloknak előadásokat tartanak a fog- és a száj ápolásról.
5. Háború estére előkészítik a mozgó tábori fogászatok szervezését és üzembe helyezését.

Ha figyelembe vesszük, hogy ez az öt pont tartalmazza a prevenció, a gondozás, a terápia, a traumatológiai ellátásra való felkészülés kérdéseit, a megállapítások ma is helytállóak. A baj az, hogy több mint fél évszázad elteltével ezen célok elérésétől fogorvosi szolgálatunk – részben rajta kívül álló objektív okok miatt – még mindig távol áll.

*

(Ezúton mondunk köszönetet a szűrővizsgálatokban való szíves közreműködésükért az alább felsorolt kollégáinknak és munkatársaiknak: dr. Herpai Éva, dr. Hofstetter Erzsébet, dr. Muzsai Ildikó, dr. Pungor Imre, dr. Sebestyén Krisztina, dr. Szénai László, dr. Szijártó Márta, dr. Zsiga Erzsébet.)

IRODALOMJEGYZÉK

1. Dr. Szabó János: A katonatársadalom főbb fejlődési tendenciái a '90-es évek küszöbén (1993, doktori disszertáció)
2. Dr. Salamon Henrik: A Magyar Stomatológia története (1942)
3. Ideiglenes Béke-egészségügyi Szolgálati Szabályzat a honvédség részére (1951)
4. Dr. Harsányi-Dr. Vass: Adatok a honvédségi fogászati ellátás tervezéséhez. I. Honvédorvos: 1978/3., II. 1983/1. sz.
5. A 4. fsz. alatt hivatkozott szerzőknek (Dr. Harsányi-Dr. Vass) a Honvédorvos 1983/3., 1987/1. és a Fogorvosi Szemle 1987., 1991. évi számaiban – a bevonuló fiatalok fogászati állapotáról – megjelent írásai.
6. Dr. Harsányi-Dr. Vass: Changes in Dental Health and Planning of Dental Care for Recruits in the Hungarian Army (Dental Corps International, 1991. 2. sz.)
7. WHO Intersectoral Action for Health; Genf, 1986
8. Stomatológiai szakmai kollégium: Fogászati megelőző program (Magyar Fogorvos 1994. 5. sz.)
9. Segédlet a „Szolgálati Utasítás a m. kir. honvéd egészségügyi intézetek számára” helyett (1943)
10. 36.013/1977. Eü. miniszteri rendelet
11. A stomatológiai szakmai kollégium állásfoglalása (Magyar Fogorvos, 1995. 2. sz.)

Nagy Miklós – Siposné dr. Kecskeméthy Klára

Könyv egy nagyhatalomról

Katonai könyvkiadásunk egyik nagy hiányossága, hogy az utóbbi években egyre ritkábbak lettek a komoly, tudományos igényű művek. Pedig ezek az elmélyült kutatómunka elengedhetetlen feltételei. A tudományos eredmények publikálása mind az egyes kutatók, mind pedig a tudományos intézmények felelőssége. E kötelesség tudatos vállalása tükröződik Nagy László: *Az USA európai katonai jelenléte* (Stratégiai és Védelmi Kutató Intézet – Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.) című tanulmányának megjelentetésében. A mű ezért a hadtudományi kutatók érdeklődésére számíthat. Ezzel kapcsolatban maga a szerző fogalmazott így: „... Fokozatosan érlelődött bennem a meggyőződés, hogy az összegyűjtött anyagot publikálni kell. Elhatározásomban elsősorban az a remény vezetett, hogy a témával foglalkozók nemcsak érdeklődéssel olvashatják jelen kötetet, hanem ténylegesen hasznát is vehetik elemzésemnek, következtetéseimnek ...” (8. oldal)

Már a mű tartalomjegyzéke is felkelti az érdeklődők figyelmét. Olyan címeket találunk itt, mint: Közép-Európa térsége és az amerikai szerepvállalás körülményei; A történelmi háttér; Az Egyesült Államok katonai jelenléte a hidegháború időszakában; Az amerikai-szovjet kapcsolatok; Az amerikai-szovjet (orosz) katonai kapcsolatok a hidegháború után; Az amerikai katonai jelenlét stratégiai komponense Európában; Az amerikai

csapatok távozása Európából; A „Partnerség a békért” program; Az európai integráció és az amerikai szerepvállalás; A jelenlét új formái.

A szerző kutatási céljaként egy világ-nagyhatalom térségünkben történő katonai megjelenésének áttekintését, és biztonságpolitikai következményeinek vizsgálatát jelöli meg. Véleményünk szerint a tanulmány e célkitűzésnek megfelelt, érezhető azonban rajta, hogy olyan átmeneti időszakban keletkezett, amikor a világpolitikában hatalmi struktúraváltás zajlik. Ezt tükrözi a földrajzi fogalmak, illetve az egyes szakkifejezések használata is, ezen kérdésekre kíván elsősorban kitérni ez a recenzió. A műben találkozhatunk Közép-Európa (17. oldal), Közép-Európa térség (18. oldal), balti-fekete-tengeri-adriai térség (19. oldal), Kelet-Közép-Európa fogalmaival. Nagy László könyvének 20. oldalán Közép-Európa, Kelet-Közép-Európa és a „Visegrádi négyek” fogalmai közé egyenlőséget tesz, pedig e fogalmak a földrajztudomány mai állásfoglalása szerint nem fedik le egymást.

A szerző szerint „... Közép-Európa fogalmát könnyebb definiálni földrajzi, mint politikai szempontból. Az alapértelmezés szerint Közép-Euróához a következő országok tartoznak: Ausztria, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország. Esetenként – különböző

egyedi összefüggésekben – a térséghez tartozónak tekinti Németországot, Litvániát, Lettországot, Észtországot, Romániát, illetve a volt Jugoszlávia egyes köztársaságait, elsősorban Szlovéniát és Horvátországot...” (17. oldal)

Nagy László a későbbiekben Közép-Európa fogalmát Lengyelországra, Csehországra, Szlovákiára és Magyarországra szűkíti le (20. oldal). Ez az értelmezés azonban nem felel meg a földrajztudomány mai állásfoglalásának.

Közép-Európa fogalmának meghatározásánál elsősorban az égtájak szerinti felosztásból kell kiindulnunk. Közép-Európa az égtájak szerinti beosztásban Európa középső részét, a Germán–Lengyel-alföldet, a Német–Cseh–Lengyel-középhegységvidéket, valamint az Alpok és a Kárpátok térségét jelenti (Hajdú-Moharos József: Történeti-gazdasági területegységek Európa országaiban 8. oldal). Határai a Rajnától a Bugig, az Északi- és Balti-tengerektől az Alpok, a Száva és a Kárpátok vonalági terjedő térség. A következő országokat soroljuk ide: Németország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Csehország, Szlovákia, Svájc, Lichtenstein, Ausztria, Magyarország, Szlovénia, Horvátország és Románia.

Geográfiai értelemben Kelet-Közép-Európa „pontosító” földrajzi helymegjelölés, mert az hazánkra vonatkoztatva azt fejezi ki, hogy Magyarország Közép-Európa keleti felén, oldalán helyezkedik el. E fogalommagyarázat dr. Rétvári László professzor nevéhez fűződik.

Kelet-Közép-Európa fogalma azonos az angol Central and Eastern Europe fogalmával. E fogalmat használja például az újabb szakirodalomban Oscar Halecki: A nyugati civilizáció peremén (Osiris-Századvég–2000, Budapest, 1995.) vagy Berend T. Iván: Válságos évtizedek, Közép- és Kelet-Európa a két világháború

között (Gondolat, Budapest, 1983.) című művében. E politikai felosztást tükrözi Ehrlich Éva–Révész Gábor–Tamási Péter et. al.: Kelet-Közép Európa, honnan-hová? (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.) című tanulmánykötete. A politikai nyelvezet sem egyértelmű abban a kérdésben, hogy hol kell Kelet-Közép-Európa határait meghúzni. Hiszen az itt felsorolt három mű is háromféle módon értelmezi Kelet-Közép-Európát. A politikai értelemben vett Kelet-Közép-Európa fogalmán Magyarországot és a volt európai szocialista országokat értjük, a mai Jugoszlávia, Bulgária, Bosznia–Hercegovina, Albánia, Ukrajna és Belorusszia nélkül.

Van még egy, gyakorta használt fogalom – a Kárpát–Balkán térség – amely politikai földrajzi fogalom és megalkotása Kocsis Károly nevéhez fűződik. A Kárpát–Balkán térséget az itt élő népesség elmúlt századokban kialakult hallatlan etnikai, vallási, kulturális tarkasága, a térség sajátos földrajzi helyzete és az ezekhez kapcsolódó politikai események, mindenekelőtt politikai instabilitása tette ismertté. Ez a térség az, amely az európai keresztény és a közel-keleti iszlám világot köti össze, de itt találkozik egymással a keleti ortodox és a nyugati kereszténység is. Ennek a régiónak az etnikai, vallási, kulturális tarkaságából eredő egyedisége a második világháborút követően még inkább megnőtt. Általában a következő mai államalakulatok által alkotott területet értjük alatta: Szlovákia, Ukrajna nyugati területei (Kárpátalja), Románia, Horvátország, Bulgária, Albánia, Magyarország, Kis-Jugoszlávia, Macedónia, Moldávia, Bosznia–Hercegovina. E térség egyik hazai szakértője, Kocsis Károly a történelmi fejlődést jobban tükröző régiókról és országokról beszél. A Kárpát–Balkán térség szerinte az alábbi régiókat és országokat öleli fel: Szlovákia,

Moldava, Magyarország, Horvátország, Bosznia–Hercegovina, Albánia, Macedónia, Bulgária, Kárpátalja, Ó-Románia, Erdély, Vajdaság, Ó-Szerbia, Montenegro és Koszovó. Kocsis Károly a kérdésről több írást is publikált: A Kárpát–Balkán-régió változó etnikai vallási arculata, Földrajzi Közlemények, 1991. 3–4. szám 165–189. p., Kocsis Károly: Jugoszlávia. Egy felrobbanó etnikai mozaik esete (Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993.).

Külön érdekessége a könyvnek, hogy amerikai forrásokra hivatkozva az európai NATO-országok komplett geostratégiai értékelését is tartalmazza. Ebben a geostratégia létjogosultságának újabb bizonyítékát látjuk. Néhány ellentmondástól azonban nem mentes a mű. Az 51. oldalon például ezt olvashatjuk: *„... mert maguk az európaiak követeltek biztosítékot egyébként valószínűtlen fenyegetésekkel szemben...”*, míg az 52. oldalon ezt olvashatjuk *„...eltérően az első világháborút követő időszakról, ezúttal létezett egy reális fenyegetés a Szovjetunió részéről, amely megkérdőjelezhetette az amerikai érdekek érvényesülését...”*

Külön szólnunk kell dr. Mórocz Lajos előszaváról is, amelyben a magyar hadtudományban eddig soha nem tapasztalt módon rögzíti a könyv legfontosabb célját *„...Az áttekintés legfontosabb szándéka azonban az, hogy hozzájáruljon a helyes döntések meghozatalához, az érdekérvényesítés kétirányúvá tételéhez...”* (5. oldal)

A könyv véleményünk szerint a földrajzi fogalmakban található ellentmondásokkal együtt is tükrözi a korunkban zajló paradigmaváltást. Nagy László műve korrekt szakmunka. Értékelései, módszertani és tartalmi szempontból megállják a helyüket. A felhasznált irodalomjegyzék formailag nem felel meg a nemzetközi szabványoknak. Néhány

fontos művet nem találtunk meg benne, amelyek a mai történet- és hadtudomány alapvető könyvei. Így például nagyon hiányoltuk Paul Kennedy: Nagyhatalmak tündöklése és bukása című művét, vagy Oscar Halecki: A nyugati civilizáció pere-mén című monográfiáját, vagy az Ehrlich Éva–Révész Gábor–Tamási Péter szerkesztette Kelet-Közép-Európa honnan – hová? című tanulmánykötetét.

Nagy László könyve jó példája annak, hogy a megújuló magyar hadtudomány milyen komoly problémákkal küzd. Ez tükröződik abban, hogy az olvasó számára szokatlanak tűnhet a kérdéskör nyílt tárgyalása, annak kijelentése és meggyőző bizonyítása, hogy a nemzetközi katonapolitikában bizony az érdekek dominálnak. De ide sorolhatnánk a korrekt, pontos szakkifejezések esetenkénti hiányát is, amelyeket ma csak szó szerinti fordítással tudott a szerző lefedni. Így kerülhetett több helyen is a szövegbe olyan fogalom, mint a peremfeltétel, a posztszovjet reformok, szembenállási struktúrák, keresztgaranciák stb... Meggyőződésünk, hogy megfelelő magyar szakkifejezések megszületéséig csakis ez az út, a szó szerinti fordítás járható.

Összességében Nagy László művének elolvasása után az a véleményünk alakult ki, hogy a könyvet haszonnal forgathatják a katonapolitikával, biztonságpolitikával hivatalból foglalkozók és az érdeklődők is. Végre egy olyan műhöz jutottunk hozzá, amely nyíltan kimondja: *„... a külföldi katonai jelenlét korunkban akkor és attól elfogadható, ha nemcsak a küldő, hanem a fogadó fél érdekeit is képes megtestesíteni...”* (5. oldal)

Ezért ajánljuk mindenkinek Nagy László: Az USA európai katonai jelenléte című könyvét.

Az elnökség legutóbbi üléséről

A társaság elnöksége 1996. február 23-i ülésén több napirend keretében vitatta meg és fogadta el a küldöttgyűlés elé terjesztendő anyagokat, így az intézőbizottság beszámolóját a társaság 1995. évi tevékenységéről, az 1996. évi feladatokat és a társaság éves költségvetési tervét.

A beszámoló részletesen értékeli: a társaság éves munkáját, a tudományos munkában elért eredményeit, kapcsolatainak alakulását, a szervezeti életet, a szakosztályok tevékenységét, rendezvényeit, a társaság gazdasági, propaganda-, kiadói és publikációs tevékenységét, valamint a központi pályázatokat. A *munkaterv* felvázolja az 1996. évi feladatokat, az elnökség és a szakosztályok éves programját.

Az elnök gazdasági helyettese arról tájékoztatta az elnökséget, hogy a tervezett feladatokhoz, a társaság működéséhez szükséges anyagi-pénzügyi kiadásokat a tagdíjból és OKTK kezelésének díjából, valamint a kis összegű szponzori támogatásokból befolyt összeg nem fedezi. Ígéretet kaptunk a OGY-tól, a BM-től és a HM-től, nem utolsósorban a HVK hadtudományi alapítvány kuratóriumától anyagi támogatásra.

Az ülésen a társaság anyagi helyzetével összefüggésben szóba került a Hadtudományi Lexikon terjesztésének és CD-n – kétéventi – kiegészítésnek, pontosításának kérdése. Ezzel kapcsolatban az elnök felkérte a szakosztályok vezetőit, hogy gyűjtsék össze a szakosztályok véleményét a lexikonról, tegyenek javaslatot a címszavak pontosítására, kiegészítésére és újak felvételére.

Az elnökség – az elnök tudományos helyettesének előterjesztésében – önálló napirend keretében a pályázatok kiírásának elfogadott és alkalmazott elveivel, rendszerével, formáival foglalkozott. Kereste az eddigieknél jobb, hatékonyabb és gazdaságosabb kiírás lehetőségeit. Az 1996. évi pályázati felhíváshoz kérte a szakosztályok javaslatait a témákra. Az elnökség megbízta a társaság elnökét, tájékoztassa a küldöttgyűlést a pályázatokkal kapcsolatos kérdésekről.

Egyéb kérdések keretében szó volt a szakértőkről, és döntés született a taglétszám – tagdíj-befizetési kötelezettségek alapján történő – mielőbbi pontosításának szükségességéről, a tagdíjat nem fizetőkkel szemben az alapszabály szerinti eljárásról.

A társaság központi pályázatairól

A korábbi évek gyakorlatától eltérően a társaság elnöksége 1995-re – az OKTK rendszert megközelítő, ún. központi pályázatot hirdetett meg a Hadtudomány 1994. 4. számában, amelynek célja az alábbi volt:

A tudományos erők, a szellemi kapacitások koncentrációja, olyan témák kutatására irányítása, melyek hazánk biztonságával, védelmével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdéseket dolgozzák fel. A központi pályázat azt jelentette, hogy csak a kiírt témakörökből lehetett pályázni, nyíltan, a pályázó által beküldött szinopszissal, munkatervvel.

A téma keretein belül a szerzők szabadon mozogva választhatták meg a vizsgálandó kérdést, problémát, a kutatás módszereit, a kutatás eredményei összefoglalásának formáját stb.

A pályázati felhívásra 30 szerző küldött be szinopszist, amelyet egy 5 fős bizottság bírált el. A bizottság javaslata alapján az elnökség 19 pályázatot támogatott, amelyekre szerződést kötött a szerzőkkel. Határidőre – 1995. december 10-ére – 15 tanulmány készült el.

Az MHTT elnöksége által elfogadott pályaművek szerzői egységesen 60 000 Ft elismerésben részesültek.

A tanulmányok szerzői és témái

1. Dr. Bognár Károly: Az MK biztonságpolitikai, védelmi integrálódásának lehetőségei
2. Dr. Csabai Károly és dr. Móricz Lajos: A honvédség új rendszerét, szervezetét meghatározó tényezők; a milícrendszerre épülő területvédelem elméleti és gyakorlati kérdései
3. Dr. Hajma Lajos: Az MK biztonságpolitikai helyzetének megítélése, a veszélyekre, konfliktusokra való reagálások módjai és formái
4. Dr. Hajdú István: A harctevékenység prognosztizálása, a betörés mélységének előrejelzésével adatok biztosítása a hadtestparancsnok elhatározásának meghozatalához
5. Dr. Héjja István: A területi honvédelmi igazgatás és a katonai igazgatás együttműködésének néhány aktuális kérdése a haderőreform tükrében
6. Dr. Mészáros Tibor: Az MH hivatásos állományának kiképzési rendszere, a humán erőforrás a gazdálkodási megfontolások tükrében
7. Dr. Mórocz Lajos: A magyar fegyveres erők rendeltetése, funkciója és feladata
8. Dr. Munk Sándor: Az MH háborús vezetéséhez szükséges információk rendszerének modellezése
9. Dr. Óvári Gyula: Az orosz és a nyugati gyártmányú vadászpilóták együttes üzemeltetésének lehetőségei és korlátai
10. Dr. Pataky Iván: A polgári védelem háborús feladatainak megváltozása, átalakulása a honvédelmi alapelvek tükrében
11. Dr. Pintér István: A haderő békevezetése, szervezeti struktúrája
12. Dr. Simon Sándor: Az MK biztonságával összefüggő politikai és katonai konfliktusok lehetőségei Közép-Ázsiától Közép-Európáig
13. Dr. Szabó János: A magyar katonatársadalom fejlődésének tényezői és tendenciái a 90-es években
14. Dr. Sztternák György: Az MK biztonságpolitikai helyzetének megítélése, a katonai jellegű veszélyek kezelése
15. Dr. Vámosi Zoltán: A huszonegyedik század hadserege

A tanulmányok eredeti példányai a titkárságon megtekinthetők. A másodpéldányokat a titkárság megküldte a vezérkarnak, és mintegy 6–8 tanulmány a Hadtudomány soron lévő számaiban megjelenik. A pályázatok bibliográfiai adatait és rövid tartalmi leírását a szakirodalmi információs rendszerbe is beépítjük, ezáltal széleskörűen megismerhetők és felhasználhatók.

Az MHTT elnöksége

Az MHTT kapcsolódási lehetőségei az Internethálózatba

Az MHTT újjáválasztott testülete igyekszik tevékenységét hatékonyabbá tenni. Munkáját azzal kezdte, hogy felszólította az érdekelteket: ötletekkel, hatékonyabb munkával, pénzforrások felkutatásával segítsük a társaság munkáját.

A felszólításnak eleget téve érdeklődni kezdtem a ZMKA-n, hogy miként vehetnék igénybe az Internet szolgáltatásait. Vegyivédelmi szakosztályunk elhatározta, hogy megismeri ezt a hálózatot, s keresi annak lehetőségét, hogy miként utazhatna a „nemzetközi információs szupersztrádán”. Az érdeklődést bemutató követte. Mielőtt erről röviden beszámolnék, lássuk a rendszer néhány fontosabb mutatóját!

Az Interhálózatról

Az Internet tulajdonképpen egy világméretű telefonmodemes számítógép-hálózat, amely jelenleg az egyre bővülő világhálóban 152 országot fog át (world wide web).

Az Interneten kínálkozó információs lehetőségeket legkorábban Magyarországon az egyetemek fedezték fel. Ez törvényszerű: a hálózat az egyetemi oktatás és a tudományos kutatás eszközeül alakult, s a hazai felsőoktatási intézmények is ingyen jutottak hozzá, számláikat a PHARE-program fizeti. Nemcsak információszerzési lehetőségről van szó, hanem a saját információk elhelyezéséről is. A magyar home page (a nyitó world wide web oldal) listáján egyelőre túlnyomó részben szín-

tén az egyetemek, főiskolák szerepelnek. Az Internet használóinak nyelve az angol, a nemzetközi hálózatra való kapcsolódás egyik fontos feltétele tehát az angolnyelv-ismeret.

A közelmúltban a ZMKA is bekapcsolódott ebbe a hálózatba. Tudomásom szerint a PHARE-program előnyeit az akadémián dolgozók is élvezik.

Az akadémia épületében működő, a NATO-békepartnerségi program keretében belül felállított nyelvi kiképzőközpont korszerű infrastruktúrájához kapcsolódott az 1995 szeptemberében létrejött leszerelési és civil kontrollközpont. Ez utóbbi intézmény a keletközép-európai régióban elsőként Magyarországon alakult meg, mint a hadsereg polgári ellenőrzéséért felelős hivatal. Az intézmény jó részt külföldi pénzen, ezen belül is katonai finanszírozási alapból létesült. Mindennek köszönhetően az Internethálózati rendszer is kiépült. Az akadémián folyó hagyományos oktatási rendszerben is felhasználhatják ezeket a korszerű számítógépes információs eszközöket.

Ezt a modern technikai háttérbázist célszerű lenne felhasználni az MHTT-n belül is a tudományos kutatás céljaira.

Mit nyernénk az Internethálózattal?

A korábbi években kritikai megjegyzések hangzottak el arra vonatkozóan, hogy a hadtudomány túlzottan belterjes, nehezen talál kapcsolatot más tudományterületekkel az országon belül is. Még rosszabb a helyzet a nemzetközi tudományos kapcsolatok esetében. Több nagydoktori disszertáció elutasításának alapvető indoka volt, hogy külföldi folyóiratokban, idegen nyelven nem publikált a pályázó. Ezek után természetesnek tűnhet az a törekvés, hogy kapcsolódjunk be a világ információs hálózatába. Megfigyelhető, hogy az Internethálózatba való kapcsolódás technikai háttere előbb megvalósult, mint a felhasználói igény. Érzékelhető az is, hogy az akadémián dolgozók közül főleg azok a tanárok veszik igénybe a hálózat szolgáltatásait, akik szilárd angol nyelvtudással rendelkeznek. Ezen ingyenes szolgáltatás igénybevétele jelenleg olyan alacsony, hogy alig fejezhető ki. Pedig az információszerzés egyszerű módja, ha a világ legjelentősebb hadtudományi könyvtárát néhány „egérkattintással”, másodpercek alatt kényelmesen elővarázsolhatjuk.

Természetesen ma már annak sincs akadálya, hogy egyénileg bekapcsolódjunk a há-

lózatba. A technikai háttérrel tudjuk, hogy egy közepes teljesítményű számítógépre van szükség, továbbá egy telefonvonalra és a kettőt összekötő modemre. Hazai viszonylatban a magánszemélyek Internetre való kapcsolódását nehezíti, hogy a telefonarifák túl magasak ahhoz, hogy az átlagfizetésből élők megengedhetnék maguknak a hálózat otthoni használatát. Az alacsony adatátviteli sebesség miatt órákon át tartó Internetkommunikáció ma még drága. A telefondíjon kívül ki kell fizetni a hálózati kapcsolat szolgáltatójának a havi alapdíjat és ezen felül a használat óradíját is. Egyes felmérések szerint, egy takarékos magyar felhasználó legalább 10 000 Ft-ot fizetne havonta.

Az Internet igénybevételehez mindenkéltől jogilag szükséges tisztázni, hogy a társaság azon tagjai, akik nem a ZMKA állományában dolgoznak, kapnak-e lehetőséget az Internet használatára. Ha a válasz igen, akkor első lépésben legalább az érdeklődő szakértők részére szükség lenne 1-2 számítógépes vonal biztosítására. A nemzetközi információk felvételével és feldolgozásával kezdetben javíthatnánk a tudományos kutatás színvonalát. Amikor már kellően megismerkedünk az Internet szolgáltatásaival, akkor következhet a saját tudományos eredmények bevittele a nemzetközi hálózatba, ezzel biztosítanánk a kétoldalú kapcsolatot. Ehhez egy kijelölt csoport elkészítené az MHTT home page (saját nyitó word wide web) oldalát. Ezzel a világ nagy nyilvánossága előtt megjelenünk, és az értékes tudományos kutatási eredmények bevonulnának a nemzetközi áramkörbe. A Hadtudomány c. folyóiratból közölni lehetne az arra érdemes cikkeket. Egy szóval kilépnénk a nagyvilágba.

Az Internetkapcsolat hasznos lenne azért is, mert általa gyakorolhatnánk az angol és más idegen nyelveket. A folyóiratunkban megjelent cikkek közül a legjobbakat kiemeljük és a hálózat kiközvetítésével biztosítanánk a külföldi folyóiratokban való publikálás lehetőségét – ez nagy segítséget nyújtana a tudományos habilitációkhoz.

A módszertani útmutatóról

A vegyvédelmi szakosztály elhatározta, hogy tagsága részére módszertani foglalkozáson bemutatja az Internetkapcsolat felvételének elméleti alapjait és gyakorlati fogásait. Megismerjük: az infrastruktúra technikai hátterét, a kapcsolat jogi lehetőségeit, a kapcsolat felvéte-

lének gyakorlati fogásait, az információs központok kiválasztását, hogyan lehet a kiválasztott Internetközpontokról szoftvereket, szövegeket, dokumentumokat, képeket, hangokat áttölteni a saját számítógépre.

Nagy izgalommal vártuk a módszertani bemutatót, amit 1996. február 14-én tartottak a ZMKA-n. A számítógép monitorját összekapcsolták a TV-vel, így nagy képernyőjű televízióra kivetítve nyomon követhettük az Internet előhívásának, megjelenítésének minden folyamatát.

Miután megismerkedtünk a kapcsolatteremtés közrendszerével, következett a gyakorlati bemutató. Az előadás során tudásunkra jutott, hogy a ZMKA már rendelkezik „home page” oldallal. Érthető, hogy elsőként az akadémia nyitó oldalával ismerkedtünk meg, majd sorra került néhány neves hazai egyetem és könyvtár. Tájékoztatót kaptunk arról, hogy az Internethálózaton keresztül magyar nyelven hazai intézményektől sok információhoz juthatunk. Kapcsolatot létesítettünk a Miniszterelnöki Hivatallal is, megismertük az aznapi legfrissebb információt hazánkról.

A következő lépésben nemzetközi vizekre evezünk. Elsőként Hágába látogattunk el az OPCW-be (vegyszer-leszerelési előkészítő bizottság). Megismertük, hogy az adott időpontig mely országok írták alá a szerződést, ezekből hány ország jutott el a ratifikációig stb. Az igazsághoz tartozik, hogy a keresett cím viszonylag hosszú várakozás után jött be.

A bemutató következő mozzanatában az információkeresés lépéseit tekintettük meg. A témavezető a következő kérdést írta be a számítógépbe: „Milyen tanulmányok készültek a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos terrorizmusról 1995. január 1. december 31. közötti időszakban?”

A képernyőn megjelent 63 tanulmány. Rendelkezésre állt a tanulmányok pontos megnevezése, szerzője, terjedelme, rövid anotációja. Ha a tanulmányok közül egyet ki-

emelünk, akkor lehetőségünk nyílik az anyag részletesebb megismerésére is, természetesen angol nyelven. Volt olyan tanulmány is, amelyik csak a rövid ismertetőt tartalmazta, és újabb cím felhívása után lehetett a tanulmányt részletesebben megismerni. Érdekeséggé vált meg kell említeni, hogy a számítógép minden információlekvást pontosan regisztrál: mit mikor és ki hívta. Pl. ha egy tudományos cikket több százan lekérnek, annak a tudományos értéke nemzetközi szinten megnövekszik.

A következő állomás a mérgező harcanyagok táv-vegyszerfelderítő rendszerét mutatta be, szép animációs képek illusztrálták a rendszer működési elvét. Elkalandoztunk még a meteorológiai szolgálat távprognózist szolgáltató szervéhez, beléptünk továbbá egy auditóriumba, ahol egy tudományos konferencia élő adását tekinthettük meg.

Engem a módszertani bemutató meggyőzött arról, hogy az Internet nagyon hasznos. Pedig csak ízelítőt kaptunk abból a sok lehetőségből, amit az Internet kínál. Felmerül a kérdés: Hogyan tovább.

Egyes elképzelések szerint az információáramlás a századforduló végén olyan lesz, mint a jelenlegi közműszolgáltatás: a gáz, a villany, a melegvíz, a fűtés stb. Az információszolgáltatás elsőként a tudomány területére tört be, de ma már ott van az oktatásban, a pénzügyi világban, újabban megjelent a kereskedelemben, és reményeink szerint (olcsósága révén) a magánemberek nélkülözhetetlen eszközévé válik. Használata olyan gyakori lesz, kezelése olyan egyszerű, mint jelenleg a vízcsap megnyitása vagy elzárása.

De maradjunk a mai realitásoknál! Úgy ítélem meg, hogy a nemzetközi információs hálózat használata minden tudományos tevékenységet folytató társaságnak napjainkban parancsoló igény. Használjuk ki a szükséges mértékben a ZMKA által nyújtotta lehetőségeket!

Barna Géza

A HADTUDOMÁNY 1995. évi számainak összesített tartalomjegyzéke

BIZTONSÁGPOLITIKA

Bognár Károly: Reálisan a NATO-tagságról. – 1. sz. 3–14. p.

Bognár Károly: A változó NATO, amelybe törekszünk. – 3. sz. 3–14. p.

Csabai György: Az új nemzetközi rend lehetséges modelljei. – 3. sz. 29–34. p.

Gyarmati István–Nagy Zoltán: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet békefenntartó tevékenysége. – 2. sz. 3–12. p.

Nagy László: Oroszország és a NATO. – 3. sz. 15–28. p.

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Bak Antal: Védelem – környezetvédelem. – 2. sz. 46–54. p.

Berek Lajos: Az atomfegyvere hatása a katonai gondolkodásra és a harctevékenységre. – 2. sz. 31–39. p.

Horváth István: A haderőrendszerek modelljei és a honvédség átalakítása. (Az OKTK keretében kidolgozott alaptanulmányról.) – 1. sz. 19–28. p.

Horváth István: A védelem néhány aktuális kérdése. – 3. sz. 49–58. p. (Az OKTK keretében kidolgozott alaptanulmányról.)

Jakus János: A harccsoportok alkalmazása a dandár harctevékenységi körzetében. – 1. sz. 50–56. p.

Köszegvári Tibor: A jövő fegyverei és harcéljárásai. – 1. sz. 37–49. p.

Lakatos György: Gondolatok a honvédség átalakításáról. – 1. sz. 15–18. p.

Pekó József: A katonai védelem és a haderőreform. – 2. sz. 13–30. p.

Simon Sándor: Hadászat és a hadtudományi kutatás. – 1. sz. 29–36. p.

Szabó János: A hadsereg átalakulása és a háborúmentes társadalom kialakulásának lehetőségei. – 3. sz. 35–48. p.

Szentes László: A légvédelmi rendszer struktúrája kialakításának elméleti megalapozása. – 2. sz. 40–46. p.

Vasvári Tibor: A légvédelmi és repülőcsapatok anyagi-technikai biztosítása. – 1. sz. 57–60. p.

VEZETÉS–KIKÉPZÉS

Bak Antal: A digitális térkép és a földrajzi információs rendszer. – 3. sz. 71–82. p.

Bolgár Judit: A képessé tevő vezetői magatartás pszichológiai és pedagógiai vonatkozásai. – 1. sz. 61–70. p.

Jeney Géza: Az új katonai egyetemi képzési rendszer előkészítéséről. – 3. sz. 59–70. p.

Martinkó József: Arányok és hangsúlyok a tisztképzésben. – 1. sz. 71–81. p.

Munk Sándor–Várhegyi István: Az informatika szerepe és hatása a katonai vezetésre. – 2. sz. 55–64. p.

Simon Ákos: A környezetvédelmi kiképzés és nevelés feladatai. – 2. sz. 65–69. p.

VÉDELEMGAZDASÁG

Turák János: A katonai-politikai és gazdasági feltételek hatása a védelemgazdaságra. – 1. sz. 82–88. p.

Turák János: Támogassuk a hadiipart? – 3. sz. 83–89. p.

RENDVÉDELEM

A bűnözés, a bűnmegelőzés, a közrend és a közbiztonság. – 1. sz. 89–94. p.

Komáromi István: Az elkövetkező évek egyik nagy kihívása a bűnözés. – 89–91. p.

Nádor István: Milyen a magyar közlekedési morál? – 92–94. p.

Gergely Attila: Terrorizmusról, terrorcselekményekről. – 2. sz. 70–80. p.

Szabó Gyula: A rendőrtiszthelyettes-képzés ötven éve (1945–1995). – 3. sz. 90–100. p.

FÓRUM

Borus József: Néhány hadtörténelmi megjegyzés. (Hozzászólás Gosztanyi Péter: Berlin ostroma és az európai háború vége c., 1995. 2. számban megjelent cikkéhez). – 3. sz. 119–123. p.

Gosztanyi Péter: Berlin ostroma és az európai háború vége. – 2. sz. 105–118. p.

Gyaraki Károly: A katonai elhárítás történetéből. – 1. sz. 106–114. p.

Hajma Lajos: Az afganisztáni háború. – 2. sz. 90–98. p.

Harsányi László: A honvédség fogorvosi ellátásának régi és új gazdasági rendje. – 1. sz. 115–119. p.

Kovácsné Nábrádi Márta: Közérthetően az amerikai angol nyelvi kurzusról. – 2. sz. 99–104. p.

Molnár Károly: Az erkölcsi-fegyelmi helyzet és megítélésének nehézségei. – 1. sz. 95–102. p.

Nagy Miklós: A mai német geostratégia szakirodalmá. – 3. sz. 104–114. p.

Ravasz István: A M. Kir. 1. Hadsereg kapcsolata az ukrán nemzeti partizánokkal. – 3. sz. 115–118. p.

Szabó Ildikó: A helyzetjátéki módszer alkalmazása a katonai nyelvtanításban. – 3. sz. 124–128. p.

Szilárd István: A NATO-hoz való felzárkózás egyik feltétele a szellemi kompatibilitás. – 2. sz. 81–89. p.

Szternák György: A szellemi kapcsolódás lehetősége a NATO-hoz. – 3. sz. 101–103. p.

Vámosi Zoltán: Egy konferencia üzenete (Jalta 1945–1995). – 1. sz. 103–105. p.

TÁRSASÁGI ÉLET

Az 1994. évi pályázatok eredményeiről. – 1. sz. 121. p.

(*Barna Géza*): A szakértőkről – 2. sz. 119–120. p.

Bemutatjuk a Magyar Hadtudományi Társaság új elnökét, Dr. *Szabó József*et. – 3. sz. 129. p.

Hadtudományi nyilvános fórum. (A fegyveres erők és a társadalom címmel). – 1. sz. 120. p.

Ipari bázisú kutatási-fejlesztési csoport megalakulása. – 1. sz. 123. p.

A Kiss Károly Hadtudományi Klub őszi rendezvényeiről – 1. sz. 94. p.

A Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényei. [Ism.] (*Vasvári Vilmos*) – 3. sz. 132. p.

A műszaki szakosztály februári rendezvényeiről. – 1. sz. 122–123. p.

A Honvédelmi Minisztérium pályázati felhívása. Téma: A katona és a társadalom. A polgári és katonai szféra viszonyának hatása az ország biztonságára, honvédelmére. A civil kontroll. – 1. sz. 124. p.

Pályázati felhívás. (A Magyar Hadtudományi Társaság hadművészeti szakosztálya által 1995. évre kiírt pályázat.) – 1. sz. 122. p.

(*Simon Ákos*): Pályázati eredmények. – 2. sz. 121–122. p.

(*Zimits Rezső*): Elnökségünk legutóbbi üléséről. (1995. szept. 22.). – 3. sz. 129–131. p.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei. – 2. sz. 12. p.

Orosz Katonai Enciklopédia. (Új kiadás megjelenése Moszkvában.) – 3. sz. 28. p.

SZEMLE

Souchon, Lennart: Biztonságpolitika és stratégia a XXI. század kezdetén. (Megjelent az Europäische Sicherheit 1994. évi 1. számában.) – 2. sz. 123–128. p.

4. SZÁM

Az 1995. évi 4. szám tematikus elrendezése miatt nem alkalmaztuk a szerzői betűrendet.

Megalakulásának 5. évfordulója alkalmából a Magyar Hadtudományi Társaság 1995. december 4-én a Hadtörténeli Múzeum és Levéltár dísztermében *A politika és a honvédelem* címmel ünnepi fórumot rendezett.

Öt éves

a Magyar Hadtudományi Társaság

Szabó József: A társaság megalakulásának körülményei, helyzete, eredményei és feladatai. – 5–12. p.

A POLITIKA ÉS A HONVÉDELEM

Somogyi Ferenc: A katonai tényező fontossága a magyar biztonságpolitikában. – 13–16. p.

Fodor István: A honvédelem rendszere és kapcsolata a politikával. – 17–24. p.

Hozzászólások

Pirityi Sándor: Az ország biztonsága és a katonai erő. – 25–26. p.

Vámosi Zoltán: Politika és válságkezelés. – 27–29. p.

Hajma Lajos: A Magyar Köztársaságot érintő lehetséges és valószínű veszélyforrások. – 30–33. p.

Turák János: Politika – gazdaság – honvédelem. – 34–36. p.

Szabó János: A politikai szféra és a hadsereg. – 37–40. p.

Kovács Jenő: Hadászat és geopolitika. – 41. p.

Simon Sándor: A belső és külső veszélyek értelmezéséről. – 42–46. p.

Szternák György: A katonai veszélyeztetettség-ről. – 47–49. p.

Siposné Kecskeméthy Klára: A biztonságot fenyegető nem katonai jellegű kihívások. – 50–51. p.

Csabai Károly-Móricz Lajos: A honvédségi szervezetek átalakítását meghatározó tényezők. – 52–57. p.

Sándor Vilmos: A politika és a határőrség. 58–61. p.

Barta Vámos László: A védelem integrált rendszeréről. – 62–63. p.

Pintér István: A honvédség szervezeti kultúrájáról. – 64. p.

Harai Dénes: Szellemi kompatibilitás, lojalitás, tolerancia, empátia. – 65–66. p.

Nagy Miklós: A hadtudomány arculatáról. – 67–69. p.

Várhegyi István: Eredményeink és a jövőnk. – 70. p.

Fenyves Péter: Új technológia a XX. század végén. – 71–72. p.

Bemutatjuk a társaság Tanárky-díjasait. – 73. p.

A Társaság szponzorainak köszöntő elismerése. – 74–76. p.

A magyar hadtudomány helyzetéről. – 79–91. p. (Az MTA IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának beszámolója)

KÜLÖNKIADÁSOK

Környezetünk biztonságára ható veszélyforrások, valamint az azokra való reakálási lehetőségek

(Hadtudományi nyilvános fórum – 1994. november 18., megjelent 1995. január)

Előszó. – 5–6. p.

Móricz Lajos: Megnyitó. – 7–8. p.

Gyuricza Béla: A fórum céljáról. – 9. p.

Vitaindító előadások

Hajma Lajos: A lehetséges veszélyforrások és a biztonsági garanciák kialakításának lehetőségei. – 11–17. p.

Szabó József: A katonai erő helye, szerepe és lehetséges feladatai az ország biztonságának garantálásában. – 19–26. p.

Hozzászólások

Szabó Miklós: A biztonságpolitikai követelmények érvényesítése a hallgatók felkészítésében a ZMKA-n. – 29–30. p.

Rostás Ákos: A védelmi költségvetés növeléséről, a hadiipar támogatásáról és a hivatásos hadseregről. – 30–31. p.

Bognár Károly: A NATO és az Európai Unió változásai és a magyar fegyveres erők feladatai. – 31–34. p.

Mórocz Lajos: A honvédség irányítási és vezetési rendszerének korszerűsítése. – 35–37. p.

Gyuricza Béla: A politikai és katonai integrációról, a korszerű haderőstruktúráról és az együttgondolkodás szükségességéről. – 37–39. p.

Szternák György: A veszélyek és konfliktusok értékelésének módszereiről. – 39–40. p.

Siposné Kecskeméthy Klára: Katonaföldrajzi tényezők és vizsgálati módszerek. – 40–41. p.

Tálas Péter: Az európai intézményeket ismeretű kiadványokról. – 41–42. p.

Opál Sándor: A közbiztonsági helyzet, mint potenciális veszélyforrás. – 42–43. p.

Pekó József: Hogyan vigyük át a honvédséget a 21. századba? – 43–45. p.

Deák János: A honvédség átalakításánál számíttunk a hadtudományi kutatók közreműködésére. – 46–48. p.

Írásban leadott hozzászólások

Holló József: Aktivizáljuk a tudományos közéletet. – 49–50. p.

Horváth István: Néhány gondolat a veszélyek értelmezéséről. – 50–51. p.

Jakobinyi Béla: A haderőreform tervezése, ütemezése. 52–53. p.

Kovács Attila: A biztonsággal, a védelemmel összefüggő feladatok és az információ. – 53–55. p.

Kovács Jenő: Veszélyforrások, biztonsági események és garanciák. – 55–56. p.

Pataky Iván: A katasztrófaelhárítás néhány biztonságpolitikai kérdése. – 57–60. p.

Szabó János: A társadalomtudományi kutatások főbb irányai és területei. – 61–64. p.

Ungvár Gyula: A honvédség fegyverzeti fejlesztése, korszerűsítése. – 65–66. p.

Vámosi Zoltán: A globális, a regionális és a nemzeti biztonság összefüggései. – 67–70. p.

Várhegyi István: A hadtudományi kutatás néhány kérdése. – 70–71. p.

Móricz Lajos: Vitazáró. – 73–74. p.

A fegyveres erők és a társadalom kapcsolata

(Hadtudományi Nyilvános Fórum – 1995. február 10.)

Előszó. – 5–6.

Mécs Imre: Megnyitó. – 7–9. p.

Vitaindító előadások

Szabó János: A társadalom és a fegyveres erők

közötti kapcsolatok konfliktusai a társadalmi átalakulás időszakában. – 11–19. p.

Fehér József: A civil kontroll jogi alapjai a magyar jogrendszerben és a fejlődés irányai. – 21–28. p.

Baracka Róbertné: A társadalom és a rendvédelmi szervek viszonya. – 29–34. p.

Hozzászólások

Barabás Miklós: Kapcsolat és párbeszéd a társadalommal. – 35. p.

Gyuricza Béla: Időben kell kapcsolódni az átalakulás folyamataihoz. – 36–37. p.

Matus János: Az információellátás és a civil kontroll gyakorlati problémái. – 37–38. p.

Czékus János: A tisztképzésről, az egyetemi képzésről. – 39–43. p.

Nagy Sándor: A rendőrség három kulcsszava: jogszerűség, szakszerűség, kulturáltság. – 43–44. p.

Deák Péter: A polgári politikai kontroll kritériumai. – 45–46. p.

Molnár István: A tiszthelyettesek helye és szerepe a honvédségnél. – 47–49. p.

Nagy László: A külföldi tapasztalatok alkotó alkalmazására van szükség. – 50. p.

Tobak Tibor: Hazaszeretet és hagyománytiszteltet. – 50–51. p.

Ács Tibor: A hadtörténelmi kutatások segíthetik a civil kontroll kialakítását. – 52–53. p.

Schubert Katalin: A társadalmi átmenet problémái. – 54. p.

Barta Vámos László: A biztonság integrált rendszeréről. – 55–58. p.

Írásban leadott hozzászólások

Reményi Gyula: A politika és a fegyveres erő kölcsönhatása a biztonság elérésében. – 59–60. p.

Simon Sándor: A lojalitás és a katonai szakértelem tartalmi eltorzulásából keletkező konfliktusok. – 60–62. p.

Vasvári Vilmos: A védelem-közigazgatás jövőjéről. – 63–64. p.

Móricz Lajos: Vitazáró. – 65–66. p.

A gazdaság és a védelem kapcsolata

(Hadtudományi nyilvános fórum – 1995. május 10.)

Előszó. – 5. p.

Móricz Lajos: Megnyitó. – 7. p.

Vitaindító előadások

Turák János: A hadügy és a gazdaság általános összefüggései. – 9–18. p.

Janza Károly: A védelem és gazdaság kölcsönhatásának aktuális kérdései. – 19–30. p.

Hollósi Nándor: A haderőreform gazdasági vonzatai. – 31–34. p.

Kárász János: Az államháztartási reform hatása a Magyar Honvédség költségvetési gazdálkodására. – 35–38. p.

Hozzászólások

Gyuricza Béla: A védelem és a gazdaság összefüggései. – 39–41. p.

Báthy Sándor: A nemzetgazdaság erőforrásainak igénybevétele. – 41–43. p.

Pekó József: A védelmi szükségletek és a gazdasági lehetőségek összhangjáról. – 44–45. p.

Király László: A gazdaság háborús felkészítéséről. – 46. p.

Harsányi László: A fogorvosi szolgálat néhány gazdasági vonatkozása. – 47. p.

Sebők János: A haderőreformra vonatkozó javaslatok politikai és szakmai vonatkozásairól. – 48–50. p.

Csabai Károly: A haderő nagyságát meghatározó tényezők. – 50–51. p.

Matus János: A politika mondja meg: mit vár el a hadseregtől. – 52. p.

Móricz Lajos: Vitazáró. – 53. p.

Rendelje meg

a HADTUDOMÁNYI LEXIKONT!

A kétkötetes mű mintegy 140 szerző munkája.
Kb. 4800 szócikket tartalmaz.

A klasszikus hadtudományi fogalmakon túl
a szerzők feldolgozták a biztonságpolitika, a honvédelmi politika, a hadászat,
a hadművelet és a harcászat, a fegyvernemi és a szakcsapatok alkalmazásának
kérdéseit, a haditechnika és a hadiipar fogalmait,
a Belügyminisztériumhoz tartozó fegyveres és rendészeti szervek,
a vám- és pénzügyőrség alapvető feladatait, továbbá a közigazgatás és
az önkormányzatok honvédelmi igazgatással és a katasztrófaelhárítással
kapcsolatos fogalomrendszerét.

A lexikon ára 4995 Ft,
az MHTT tagjai 4480 Ft-os kedvezményes áron vásárolhatják meg.
Ez a kedvezmény 1996. június 30-ig érvényes.

Ha meg kívánja vásárolni a lexikont,
hivatalos időben keresse meg az MHTT titkárságát,
ahol készpénzfizetés ellenében ezt megteheti.
Írásbeli megrendelés vagy telefonon történő megbeszélés esetén
kívánságra postán is megküldjük.

Aus dem Inhalt

Im ersten Artikel werden Argumente — aufgrund des letzten Diskussionsforums der Gesellschaft — für und gegen den Beitritt der NATO zusammengefasst. Dann folgt eine Studie, die die Chancen und Möglichkeiten der mitteleuropäischen Region einschliesslich Ungarn — erörtert, sowie den militärischen Faktor in den politischen Schritten ins neue Licht setzt, und zuletzt kommt ein Beitrag zum Thema. Im Bereich militärisch-theoretische und praktische Fragen sind bemerkenswert: Artikel über die Armee des nächsten Jahrhunderts, über soziologische Aspekte der Streitkräftereform, Studien über die Ausbildung von militärischen Führern, Vorbereitung der Kommandeure und Stäbe.

Themen der kurzen, informativen Artikel: Umweltschutz, psychologische Auswirkungen der Katastrophen, das immer breiter werdende Arsenal des Terrorismus, sanitäre Fragen des Lufttransports.

From the Content

The first article analyzes viewpoints concerning reasons for and against joining NATO, according to the latest panel discussion of the society. It is followed by a study about the new highlights of chances possibilities and military factors of the Central European region, including Hungary and one discussion concerning the topic. Among questions of military theory and practice the next about future army as well as sociological aspects of military force reform and also studies dealing with staff and commander training.

The main topics of the issue are, environment protection, psychological influence, of disasters, terrorism in crease medical questions of air transportation.

Содержание номера

Первая статья номера включает в себя аргументы за и против вступления в НАТО, прозвучавшие на последнем дискуссионном форуме. Далее рассматриваются вопросы о шансах и возможностях Средней Европы, включая Венгрию, и по-новому освещающие роль военнополитического положения, кроме этого приводится выступление. Среди теоретических и практических военных вопросов заслуживают внимания статьи, занимающиеся социологическими аспектами реформы Вооружённых Сил, а также статьи, дающие картину армии будущего столетия. Кроме этого, статьи занимающиеся вопросами подготовки руководителей, командиров штабов.

Темы кратких обзоров номера: - Охрана окружающей среды; - Психологическое воздействие катастроф; Расширяющиеся средства терроризма; - Вопросы медслужб при воздушных перевозках.

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Az MHTT Elnöksége kéri tagjait, hogy újítsák meg tagságukat
és

mielőbb fizessék be az 1996. évi tagdíjat!

Az éves tagsági díj a munkaviszonyban lévőknek 800 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 500 Ft.

Akik rendezik tagdíjukat, a Hadtudomány című folyóirat 1996. évi számait térítésmentesen megkapják. A tagdíjat készpénz-átutalási megbízáson kérjük feladni, amely nyomtatvány a szakosztálytitkároktól, illetve az MHTT titkárságától beszerezhető.

A társaság elnökségének határozata alapján azok a tagok, akik a múlt évi tagdíjhátralékukat az áprilisban kiküldött elnöki felszólítást követő három hónapon belül nem rendezik, az alapszabály értelmében a társaság tagjainak sorából törlésre kerülnek.

A társaság elnöksége várja a hadtudomány és a kapcsolódó más tudományterületek iránt érdeklődő és azokkal tudományos igénnyel foglalkozó vagy foglalkozni kívánó hivatásos és nyugállományú tisztek, tiszthelyettesek és állampolgárok jelentkezését.

A társaság folyóiratát, a Hadtudományt azok az állampolgárok is megrendelhetik, akik nem tagjai a társaságnak. Egy szám ára 200 Ft, az éves előfizetési díj 800 Ft. Megrendelés esetén a befizetést az MHTT titkársága által megküldött Készpénz-átutalási megbízás nyomtatványon kell eszközölni.

A tagdíj befizetésével, a belépéssel és a folyóirat megrendelésével kapcsolatos kérdéseivel forduljon az MHTT titkárságához:

1101 Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.

Telefon: 260-07-40/13-59 mellék.